

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

РЕДАКТОРЪ В. Д. СТОЯНОВЪ.

Умъ царува,
Умъ робува,

.

Нар. пословица.

КНИЖКА IV.

СРЪДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1883.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
I. Геологически профилъ отъ София презъ Саранци (Ташкесенъ), Орхание и Етрополе до върха на Златишкия Балканъ. Г. Н. Златарски	1
II. Населението въ градоветъ Руссе, Варна и Шуменъ. М. К. Сарафовъ. . .	33
III. Стари пътешествия по България отъ 15—18 столѣтие. Д-ръ Конст. Иречекъ.	67
IV. За звука „ъ“ въ новобългарския езикъ. А. Теодоровъ.	106
V. Стихотворения: а) Раковски. Отъ Ив. Вазова.	133
б) Македонецъ на чужбина. Отъ Ц. Гинчова.	135
в) Моя двойникъ; Думай, либе, думай. Отъ В. Поповича.	137
г) Кажи хладний камъкъ; Божя сила; Равно поле; Момъкъ на чужбина Н. Д. Къу. Отъ Ц. Гинчова.	139
VI. Книжнина: а) Рецензия. „Памятники болгарскаго народнаго творчества.“ Выпускъ 1-й: Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсенъ съ словаремъ. Собралъ Владиміръ Качановскій. С.-Петербургъ 1882 стр. VI + 598“. Отъ М. Дринова.	143
— „Михалаки Чорбаджи.“ Комедия въ 2 дѣйствія. Отъ Ив. Вазовъ. 1882 год. Отъ П-въ.	153
— „Жинзифовъ.“ Животописъ и просвѣтително-книжовна дѣятелность. Отъ С. С. Бобчева. Прѣпечатано отъ „Наука“. Пловдивъ. Областна Печатница. 1883 год. 8. 31 стр.“ Отъ Д-ръ К. Иречекъ.	158
— „Боятъ около Брацигово въ 1876.“ Написалъ Атанасъ Мишевъ. 1881. Бързотискна печатница и лит. на Я. С. Ковачевъ въ Пловдивъ и София. 8. V и 80 стр.“ Отъ Д-ръ К. Иречекъ.	162
— „Медицинска Сбирка.“ Издава медицинския свѣтъ. Книжка I. Година първа. София. Книгопечатница Янко С. Ковачевъ и С-ие 1883. 8°, 123 стр.—Ще налива въ 4—6 книжки по 5—8 печатни коли годишно. Цѣна за цѣла България 16 лъва“. Отъ Д-ръ К. Иречекъ.	163
б) Кратки вѣсти отъ научний и книжовний свѣтъ. — Учебенъ Свѣтъ при Министерството на Народното Просвѣщение.	165

ПРИТУРКА.

VII. „Падението на Цариградъ“. Драма въ петъ дѣйствія. Отъ С. Н. Миларова. 1—32	
---	--

МАТЕРИЯЛИ ПО ГЕОЛОГИЯТА И МИНЕРАЛОГИЯТА НА БЪЛГАРИЯ.

I. Геологически профилъ отъ София презъ Саранци (Ташкесенъ), Орханлие и Етрополе до върха на Златишкия Балканъ.

НАПИСАЛЪ Г. Н. ЗЛАТАРСКИ.

Софийското корито, въ срѣдата на което се издига българската престолница, завзема едно пространство не по-малко отъ 1100 квад. километра. Расположено е на югъ отъ Стара-Планина и тече успоредно съ тѣзи горска коса, като се простира отъ западъ къмъ истокъ. Най-големата му дължина износя 58 километра, а широчината му 2—3 километра. Това корито, което има продълговатъ ликъ, заобиколено е отъ сѣверната страна съ Стара-Планина, а отъ южната съ Лилинъ, Витоша и Бърдо-Планина. Горостасната кристалинно-массивна Витоша надминава по височина сичкитѣ тѣзи върхове; тя се издига надъ морската повърхность 2280 метра, а надъ София само 1720 м.

Това пространно корито, изпълнено е съ *дилувиялни* и *алувиални* наноси. Първитѣ преобладаватъ на западъ, а вторитѣ на истокъ около Искъра. Нанесения материалъ не е на сѣко мѣсто единъ и сѣщи; той зависи най-повече отъ естеството на скалитѣ, около които се простира. На западъ и на югъ наноса е съставенъ отъ кристалинни еруптивни откъсѣци, а на сѣверъ и на истокъ отъ червенъ пѣсченикъ и кварцитъ; на сѣверо-западъ повечето е варовито-пѣсченъ. Точна граница измежду

еднитѣ и другитѣ нѣма; тѣ се често измѣняватъ и мѣсятъ едни съ други. Но и въ дълбочина терена, върху който е съзидаанъ града София, не е единъ и сѣщи. Това е можалъ сѣкий да забѣлѣжи, ако е наблюдавалъ ископаното, при полаганието основитѣ на нѣкои монументални здания. Така н. пр. тамъ дѣто е подигнатъ Княжеския дворецъ, най-отгорѣ се показва до $\frac{1}{2}$ метъръ черноземъ, подъ него се яви водонанесенъ материялъ, състоющъ отъ окръгли и валчести каменни късове, измѣсени съ глина и пѣськъ, а подъ тѣзи излѣзе слой пѣсечива глина; тѣзи се изгуби въ дълбочина отъ 3 метра и се измѣни съ бѣлъ чистъ. На мѣста червенкастъ рохавъ пѣськъ (сипакъ), въ който се забѣлѣзваше голѣмо множество бѣли, слюдни луспици; най-отдолу ($5\frac{1}{2}$ м.), до дѣто бѣхж стигали, имаше синкасто-сивкастъ пѣсечивъ лапоръ (mergel). На друго мѣсто, нѣколко южно отъ палата, кѣмто Кафене-Баши, при ископаваннето на единъ гиранъ (бунаръ), подъ чернозема излѣзе само гръмадакъ (чекамакъ) отъ жглати и заоблени като орѣхи късове. Само тѣзи можихъ да забѣлѣжж въ една дълбочина отъ $5\frac{1}{2}$ метра; тукъ нито пѣськъ, нито глина, нито пакъ лапоръ се показаж. На Цариградското шосе, нѣколко метра на лѣво отъ първия мостъ, покрай малкия Боянски потокъ, ясно се чете слѣдующия профилъ: 70 с. м. дебелъ пластъ черноземъ, въ който се намиратъ много кости отъ рецентни (сегашни) животни, както и растителни остатъци; послѣ се открива гръмадакъ (20—28 с. м.) отъ диоритни зелени скали, премѣсени съ червенъ кварцъ и слепени съ червенкаста прѣстъ и ситенъ пѣськъ. Късоветъ на камнитѣ иматъ по-вечето жглатъ ликъ. Слѣдва 1— $1\frac{1}{2}$ м. зеленкаста пѣсечива глина, въ която ясно се виждатъ червено обогрени тънки слоеве отъ сѣщия материялъ; на мѣста, дѣто червенкаститѣ нишки не текжтъ правилно. Тамъ се виждатъ и въ слѣдующия $1\frac{1}{2}$ —2 м. дебелъ пластъ бѣлъ, ситенъ, богатъ на слюда пѣськъ. Подъ този се виждатъ

(30—40 с. м.) ситенъ, по-вечето кварцитенъ, бѣлъ грѣмадакъ, на който върната ненадминаватъ лешниково зърно. Въ долнитѣ си части, този грѣмадакъ до толкова е окроженъ, щото преминава въ правъ лимонитъ, съ портокалено-червенъ шаръ (боя). Предпоследния видивъ пласть е глинено пѣсченъ, окрасенъ зеленкасто и раставенъ съ червенкасти, тоже окровни, жилички. Дебелината на този пласть е около 1 метъръ и въ долнитѣ си наслози той преминава въ ситнозърнистъ пѣсченикъ, намѣсенъ съ глина и сяода. Подъ горнитѣ пластови отваря се, на лѣва страна отъ поменатия потокъ, сиво-зеленкастъ лапоръ (мергелъ) 2—3 метра дебелъ.

Сичко това показва, че Софийското поле било е нѣкога изпълнено съ вода, било е езеро. Съ пробиванieto на Искърския проходъ въ Балкана, водата на това езеро истекла презъ него и отворила пътъ на стария Оскюсъ (Oescus), нинѣшенъ Искъръ. Тѣзи важни промѣненния сж се случили въ първитѣ врѣмена на Кватернарната периода, тогава именно когато гигантскитѣ водени порои немилостиво гъркаляли съ себе си много горски остатъци, когато тѣ съ голѣма бързина наводнявали равнинитѣ, като пресоравали въ най-чудесенъ начинъ земята и когато пробивали съ необикновена сила днешнитѣ дълбоки долини, и оставяли, презъ кждѣто минжали, дебели стени отъ глина, пѣськъ и грѣмадакъ. Отъ тѣзи периода, наречена дилаuviална, се датира Искъръ както и другитѣ наши рѣки. Ний несме въ състояние да си съставимъ какво годѣ понятие за сплата и дѣйствиата на нѣкогашнитѣ рѣки и потоци. Сегашнитѣ рѣки, въ означеното си почти постоянно корито, преносятъ само водитѣ, които падатъ отъ облацитѣ. Съ растопяването снѣговетѣ на по-високитѣ снѣжни планини, тѣ уголѣмяватъ по нѣкога течението си и произвеждатъ наводнения, но това неможе никакъ да се сравни съ наводненията на преминжалитѣ периоди, когато лѣтната жегга изведиъжъ

растопявала годишнитѣ снѣгове и единѣ дѣлъ отъ старитѣ леденици. Колкото важни и интересни да сѣ причинитѣ на тия климатически промѣненія, въ преминжалитѣ врѣмена, азъ съмъ принуденъ да ги испусна тука и да премина на предмѣта.

Старопланинскитѣ брѣгове, които опасватъ Софійския басейнъ, състоятъ отъ наслагани скали. На сѣверъ се издигатъ пресечени, конусообразни рѣтлини отъ червенъ пѣсченикъ и конгломератъ; въ горнитѣ си части сѣ измити и неправилно набраздени отъ атмосфернитѣ метеори. Най-големата имъ абсолютна височина твърдѣ рѣдко надминава 800 метра, тъй щото само 300 метра надъ София се издигатъ. Ако и да не сѣ до сега намѣрени окаменености въ тѣхнитѣ пластови, тѣ иматъ доволно други бѣлѣзи, които допускатъ да ги приброимъ въ горний Динасъ или долний Триасъ.

На сѣверо-западъ исклучително се издигатъ големи варовити скали. Предѣла е съвършено пустъ и прилича много на Далматинския Красъ. Водитѣ сѣ тука най-големъ рѣдкостъ, по тѣзи причина и твърдѣ слабо е заселена цялата околностъ. Въ варовика намирамъ голѣмо изобилие на корали; тукъ виждашъ *Turbinolia*, *Epistreptophyllum*, *Placophyllia* и др., затова и съ пълно право можемъ да го наречемъ *кораленъ варовикъ*. Пластовитѣ на този варовикъ постепенно се спущатъ и най-послѣ изчезватъ подъ дилувналнитѣ наноси на Софійското корито.

Западнитѣ и юго-западнитѣ брѣгове сѣ съставени отъ крехки пѣсченикъ и еруптивни масивни скали. Отъ послѣднитѣ е съставена Лилинъ-планина. Тѣ сѣ мелафирни и аугитъ-порфирни; твърдѣ много сѣ разровени и раздробени на повърхноста си, тъй щото на пръвъ погледъ мѣчно може чловѣкъ да разпознае естеството имъ. По височинитѣ скалитѣ по-вечето сѣ оголени, само на мѣста забѣлѣзвашъ дървета, които съ голѣма мъжа успѣватъ.

Отъ къмъ южната страна се издига величественната испанийска Витоша. На сѣверното нейно подножие, изподъ стърминитѣ ѝ лежижтъ въ гористѣ прѣделѣ романтическитѣ селца Драгалевци (1060 м.) и Бояна, измѣжду които пирамидално се издига Кикешъ (1860 м.), най-високия надъ София (550 м.) върхъ. Погледана отъ града, Витоша показва въ контурата си равностранъ триагълникъ. Тя се спуща постепенно къмъ южната и источната страна, а стърмо пада къмъ сѣверъ и западъ. Този кристалиненъ масивъ не е билъ така оголенъ, както сега го виждаме; той трѣба нѣкоги да е билъ добръ зарастенъ съ чамове (*coniferae*) и други дървета, остаткитѣ на които и днесъ се намиратъ, тукъ тамъ, по високитѣ му равнини. О! колко нещастлива трѣбала е да бжде тѣзи рѣка, която е посѣгнѣла да упостоши тѣзи нейни природни красоти! Днесъ за двесъ отгорѣ виждашъ пространни мочорливи равнища, по които горскитѣ трѣви и балканскитѣ цвѣтове най-благоприятно успѣватъ. Върховетѣ на Витоша сж пдвечето голи; надъ тѣхъ стърчи само голъ камъкъ, обрасалъ съ лишай (*lichenes*) и мъхъ (*muscineae*). Скалитѣ не сж грѣмадни, не сж цѣли, тѣ сж распухнати и сдробени и неправилно натрупани. На много мѣста имашъ и доста дълбоки и про-странни продоли, изпълнени съ каменити рѣки, подобни на Алпийскитѣ морени, подъ които силно шумятъ мал-китѣ Витошки рѣкички. Въ течението си тѣ се разбиватъ срѣщу огромнитѣ сиенитни скали, спущатъ се да завзе-матъ най-низкитѣ точки на Софийската равнина, дѣто като сж смѣсятъ съ планинската Искърска рѣка, прецѣпватъ Балкана и за нѣколко деня се изливатъ въ словѣнския Дунавъ.

Витоша е сгъстителя (кондензатора) на атмосфернитѣ водни пари; той е най-добрия барометъръ за престолницата. Колко очи се обръщатъ къмъ неѣ ежедневно, за да ви-датъ, да ли пакъ ще вали дъждъ, или ще имаме хубаво

време. Този горски исполинъ е непогрѣшимъ въ прокобенията си и какъ не би, когато самата природа го е опредѣлила за метеорологическа станция, като му е дала такова едно положение и такава една височина. Съ изключение на нѣколко само мѣсеци, върховетъ на Витоша сж покрити презъ тритъ четвърти на годината съ снѣгъ, затова и разходкитъ по тѣзи планина се ограничаватъ само на м. Юний, Августъ и Септемврий.

За да се покачи човекъ на нѣкой отъ по-забѣлжителнитъ Витошки върхове, необходни сж 3—4 часа.¹⁾ Нъ когато възлѣзе горъ на каменития върхъ, отъ дѣто навднѣжъ му се отваря панорама, той забравя на сичко; за претърпѣлитъ мжки, до като допъзи до върха, той се счита премного награденъ. Колкото гледа, толкова по-вече му се отваря видика. Сичко около него се вижда малко, ниско и незначително. Той може да наблюдава голѣмтѣ дѣлъ отъ Стара Планина, той разгледва потънкоститъ на Рила и Родопитъ, даже и могилитъ на южна България. Сръдня гора, Трънскитъ планини и Лилинъ планина наспротивъ Витоша сж нищо за него. Любопитния туристъ стои високо, той се намира нѣколко десетки метра и надъ бѣлитъ гъсти облаци, които се гонятъ надъ Софийското поле. „Азъ си вече въображамъ“ казва А. Буче, „че когато се направятъ турскитъ желѣзници, членоветъ на Алпийския клубъ, както и много туристи ще побързватъ на Витоша. Тамъ ще се направи и гостилница както и на Риги Култъ, а долнията станция ще бжде Радомиръ, Самоковъ или София. Темпа до високия Олимпъ романтично е прѣкрасна, Водена въ Македония прѣлѣстна, но изгледа отъ Витоша надминава сичко. Намира ли се поне единъ толкова лесно достъпенъ върхъ, отъ който можатъ да се откриятъ толкова разнообразни картини?“ София и Витоша

¹⁾ Има мѣста дѣто и съ конь може да се възлѣзе на Витоша.

сж нераздѣлими, както Неаполъ и Везувъ, както Капцатъ и Столна гора.“¹⁾

Състава на Витоша е кристалинно-массивенъ; под-голѣмата му частъ състои отъ хубавъ Сиенитъ; само отъ сѣверъ го опасва единъ вѣнецъ отъ зелени тоже еруштивни скали, много под-млади отъ Сиенита. Тѣ сж диоритни и мелафирни. Отъ Софийското равнище само зеленцитѣ могатъ да се видятъ; и самия Кикешки върхъ е съставенъ отъ зеленъ камъкъ.

Покрай външнитѣ, тя има и вътрѣшни красоти. Витоша крие въ нѣдрата си и голѣмо изобилие на руди. Тя представлява цѣлъ единъ музей, дѣто природата сама е поредила нейната богата сбирка. Освенъ *злато, сфалеритъ, пиритъ, халкопиритъ, рутилъ, агатъ, опалъ, амфиболъ, слюда, плагиокласъ, ортокласъ, титанитъ, ефенъ, хлоритъ и апатитъ*, въ Витоша има още и то въ изобилие *магнетитъ*, въ разни форми *кварцъ, аметистъ, турмалинъ* и други. Богъ знае що крие тя още въ дѣвственнитѣ си гърди! На насъ остава да съставимъ историята ѝ, да изучимъ състава ѝ, да раскриемъ богатствата ѝ и да ги представимъ на българската публика, на младата наша държава, която е позвана сама да чопи и търси минералнитѣ богатства на страната.

На междата измежду дилувиялния и алувиалния насъ издига се българската престолница. Тука не щж да се повръщамъ на дилувнума, понеже имахъ вече случай да говоря за него, когато разгледвахме дълбокитѣ профили при Палата, Кафене-Баши и край брѣговетѣ на Боянската рѣчица. Ще се ограничж само на втория наносъ. Тъкмо при с. Подуени почева алувиума и се простира на 19 километра къмъ Истокъ. При Ново-Село той се изгубва и на мѣсто него се появява пакъ Дилувиумъ. Материята на

¹⁾ Hochstetter. Das Vitošgebiet in der Central-Türkei. (Petermann's Geogr. Mitth. 1872, Heft III, p. 88.

алувиалния наносъ твърдъ е разнороденъ. Съставенъ е отъ пѣсчена тиня и ситни каменни късчета, които отъ дълготрайното валие въ текущата вода добили заобленъликъ. Под-големата частъ на материяла е ситна; има синькасто-пепелянъ цвѣтъ, е пръхавъ и рохавъ а понѣщо и мазенъ между прѣститѣ. Сичката тѣзи тиня, която отъ самъ и отъ татъкъ Искъра се простира, нанесена е отъ съседнитѣ планини съ водитѣ на рѣчената рѣка, но въ разни врѣмена. Както е познато, извора на Искъра стои доста високо. При Самоковъ коритото му се издига 931. а при София само 550 метра надъ морската повърхность. Понеже увѣса (паданието, *gefälle*) на рѣката отъ извора до Самоковъ износи 46, а отъ Самоковъ до София 9 метра на сѣкий километъръ¹⁾ то и бързината на водната струя ще бѣде съразмѣрно под-голема. И тѣй като прецѣпва Искъра високитѣ брѣгове, които въ пѣтя си срѣща, отнася винѣги съ себеси и богатъ материялъ отъ ония мѣста, презъ кждѣто мине. Въ врѣме на наводнение, рѣката доволно високо се издига и като препълни коритото си, тя се най-послѣ разлива въ равнището. Когато спадне, или под-добрѣ когато се потеглятъ водитѣ ѝ, тѣ оставатъ тамъ, додѣто

¹⁾ Тѣзи, както и много други драгоценни данни за Балканския полуостровъ, намиратъ се наложени въ единъ автографенъ мемоаръ, който пазѣе на свѣтъ още минжалата година. Даннитѣ сѣ събирани (год. 1877—1879) отъ рускитѣ офицери въ България, Румелия и една частъ отъ Турция. Този мемоаръ препѣленъ е съ твърди интересни потѣности върху реліефното устройство на речнитѣ земи. Рускитѣ офицери сѣ мѣрили под-вече отъ 1000 височини и то съ такава точность, што погрѣшката неще надмине 2 метра въ отдалеченитѣ отъ Черното море мѣста. Отъ тѣзи най-нови и найточни изнамѣрвания, ний узнахме, кои сѣ най-високитѣ върхове у насъ. Въ Стара-Планина най-високия връхъ папосъ 2,385 м. (7826 ст.); той е *Юмрукчакъ*. Лежи на сѣверъ отъ Карлово и на западъ отъ Мара-Гедикъ. Отпослѣ иде *Кадемлия* съ 2275 м. (7455 ст.) на истока отъ Мара-Гедикъ, *Амбарица* съ 2166 м. (7106 ст.) и пр. Сега вече знаемъ кой е и най-високия връхъ на цѣлия Балкански полуостровъ. Той се падига до 2923 м. (9590 ст.) надъ морската повърхность, измежду Родопитѣ и Рила, и носи името *Мус-алла*. Съ голѣмо прискрѣбие трѣба да забѣлѣжимъ тукъ, че горнитѣ цифри сѣмъ черпилъ изъ *Petermann's Geogr. Mittheilungen*, а не отъ самия изворъ, понеже ни една отъ тия интересни брошѣри не е достягала още до България.

сж достигнали, единъ тънъкъ пластъ отъ глина, пѣськъ и други вещества, които въ продължение на нѣколко десетки или стотини години нарастватъ значително дебело. Подобенъ наносъ е обикновенно твърдъ плодороденъ, защото съдържа въ себе си много азотисти вещества, които водитъ може да събержатъ отъ растрошенитѣ скали и отъ почвата, презъ която сж тѣ преминали.

На нѣкои мѣста алувиалната равнина добръ е обработена; тя награждава роскошно трудолюбивата челоувѣческа ръка. На други мѣста тя е оставена на произвола на естеството и природата сама се е погрижила да ѝ засѣе съ съвакви полски билки и цвѣтя. На трети, като запуща отъ челоувѣчеството и природата, тя представлява гола и пуста картина. Въ такива мѣста виждашъ малки окръгли ями, а въ тия пластоветѣ на рѣчния наносъ. Найотгорѣ имашъ ситна, пепеляно-рохава тиня, а подъ нея кварцовъ пѣськъ примѣсенъ съ тиня и слюдни бѣли лусинци.

Отъ двѣтѣ страни на пѣтя, който води отъ София за Гарапци, издигатъ се като въ редъ поредени отъ западъ къмъ истокъ, малки едни могили не по-високи отъ 6—8 метра. Подобни могили можихъ да приброя въ Софийското поле по-вече отъ 20; тѣ сж познати въ геологията подъ името *тумули* (tumulus). Въ тѣхъ сж съхранявали нашитѣ праотци праха на по-знаменититѣ си хора. Освѣнъ кости, въ тумулитѣ се намиратъ, твърдѣ често, разни каменни, пръстени, бронзени и чисто метални украшения; освѣнъ това срѣщатъ се всевакви видове сѣдове и оръдия. Въ тази една могила, отворена въ южна България презъ врѣмето на окупацията, измежду другитѣ старини, намѣренъ е и единъ златенъ лавровъ вѣнецъ. Софийскитѣ тумули стоятъ още цѣли и непокътнати. Що ли могатъ и тѣ да криятъ въ себе си! Това е още тайна, нъ тѣзи тайна неще остане за дълго врѣме; желанието за отваряние на

подобни монументи расте отъ день на день сѣ по-вече и скоро ще бждемъ щастливи да видимъ, че и археологията стѣпва на яки основи въ отечеството ни.

Колкото по-источно отивашъ, толкова и по-вече се стѣсняватъ брѣговетъ на Софийското корито, дѣто най-послѣ при Малинската рѣка съставляватъ едно цѣло. Тѣхния червенкастъ цвѣтъ и тѣхната разнообразна форма привличатъ сѣко внимание. Като съставени отъ пѣсченикъ, на който зърната сѣ слѣпени съ желѣзовъ окисъ и малко варенъ карбонатъ, скалитъ на тия брѣгове сѣ изложени на вѣчни измѣненія и на бързи разрушения. Отъ тѣхния материялъ е съставенъ дилuviалния наносъ по тия страни. Той се отличава както по цвѣтъ така и по съставъ отъ алувиума. Има мѣста дѣто тѣзи два наноса се мѣсятъ: въ таквъ случай тѣ даватъ червеникаста една прѣстъ, превъсходна за правяние тухли.

Преди още да стигнешъ на столнишкия ханъ — сѣверно отъ Ново-Село — дилuviалнитъ наноси явяватъ се въ пълната си форма. Въ горнитъ пластове виждаме пѣсковита кафеяна глина, надарена съ особено плодородие. Дилuviалната прѣстъ е тоже прѣхка и рохава, както и алувиалната. Въ нея добръ виждашъ жгласти и заоблени малки каменни парчета отъ разенъ материялъ, измежду които има и кварцитни. Дилuviума е расположенъ въ 3—4 тераси. Втората и третата тераса покрита е съ хубавъ и плодентъ черноземъ. Преди да стигнешъ четвъртата въ дола Побитъ-каменъ, открива се ясенъ профилъ, високъ до 4 метра. Най-отгорѣ се вижда до 1—20 дебелъ черноземъ, а отдолу — характеристичния дилuviумъ, съставенъ отъ рѣбати и тѣркалиести твърди кжсове, по-вечето червено-пѣсчани. Подъ този има по ситенъ материялъ, обогрѣнъ червено и дебелъ до 2½ метра.

Великия Софийски Балканъ, нареченъ Чурякъ (а не Етрополюски балканъ, както е означено въ картата на Ав

стрийския генераленъ щабъ), затваря при Малинска рѣка (рѣдецкото пространно поле. Щомъ преминешъ напомѣватата рѣкичка, можешъ ясно да четешъ състава на тѣзи коса. Най-отдолу виждашъ пѣсчени слюдни шифери (glimmerige sand schiefer), а надъ тѣхъ червени и бѣли пѣсченици. Най-отгорѣ по брѣговетъ стърчатъ бѣлитъ пѣсченици, распухнати въ нѣкои само посоки, които творятъ руйновидни бизарни форми. На мѣста повърхноста имъ е зеленкаста. Отъ дѣсната страна на пѣтя по-малко се издигатъ отъ коикото отъ лѣвата. Въ първия случай скалитъ сж запазени въ голѣми балвани а въ втория сж раздробени въ ситенъ материялъ, който като измѣсенъ съ червенитъ пѣсченици, надъ които се издигатъ бѣлитъ скали, дава на дѣсния брѣгъ особенъ изгледъ. Тука и стърмината е твърдѣ забѣлѣжителна; затова и водата, която се излива по върховетъ на този брѣгъ, съ паданието си разровила до толкова сдробения материялъ, тъй щото стърминитъ на дѣсното бърдо сж доста набраздени. Нѣкои равени има и до 10 метра дълбоки. По сръдята на могилитъ, тамъ дѣто минава пѣтя, забѣлязватъ се добръ и червенитъ пѣсченици. Тѣ сж богати на бѣла слюда (Muscovite) и камънитъ лъщятъ като да сж сребърни. Нѣкои отъ тѣхъ сж и извънредно много червени; изглеждатъ като да сж печени въ жижници (пещи). Други сж зеленкасти и примѣсени съ червени и черни кварцови зърна. Пѣсченика е сдро и ситно зърнастъ. На мѣста е бѣлизнявъ и до толкова ситно-зърнастъ, щото преминува въ кварцитъ. Тамъ дѣто слюдата е въ изобилие, пѣсченика изглежда като наслаганъ. Въ него се виждатъ бѣли едри кварцови зърна, циментирани съ желѣзовъ окисъ, глина и пр. Коикото по-дълбоко, толкова и наслаганието е по-ясно. На едно мѣсто азъ можихъ да мѣря и наклона на тѣзи шифери ($65-70^\circ$); тѣ падатъ къмъ Ю и Ю З.

За да може по-ясна слика, да си състави любопитния

читателъ, тука давамъ една малка скица върху положението на стратитъ. (Виждъ фиг. 1 на притурката).

Като кждѣ можемъ да приброимъ тѣзи слюдни шифери? При описванието по-горѣ на скалитъ ний видяхме, че пѣсченицитъ постепено се мѣняватъ, както по форма така сжщо и по съставъ. Най-отгорѣ намираме бѣли пѣсченици; подъ тѣхъ слѣдватъ червени — съ малко слюда, която се умножава колкото по-дълбоко отиваме; най-отдолу бѣлата слюда до толкова преобладава, щото дава цѣпнива шиферна структура на скалитъ. Сичко слѣдователно постепено се измѣнява, и ясна граница измежду пѣсченика и шиферитъ нѣма. Незнаешъ и неможешъ да забѣлѣжишъ като кждѣ почеватъ еднитъ и гдѣ свършватъ другитъ. По тия и други още причини, наклоненъ съмъ да приброж тѣзи пѣсчени — слюдни шифери въ днась, отъ колкото въ карбонъ, както това прави многуважаемия приятелъ проф. Тоула.¹⁾

Цѣлото бърдо, що се издига измежду завонтъ на Малинска рѣка, съставено е исклучително отъ горния материялъ. Неговитъ пѣсчени скали се простиратъ далеко къмъ юго-истокъ и сѣверо-истокъ; тѣ се издигатъ като вѣнецъ и опасватъ отъ вси страни малка една (10—12 □ кил.) равна долина, изпълнена съ алувиаленъ наносъ. Село Саранци (Ташкесенъ) лежи на сѣверо-источната частъ на това корито, тъкмо на политъ на Балкана. Заклонено е отъ сѣверъ съ високи рѣтове, върху които стърчатъ голе неправилни колони отъ бѣлъ пѣсченикъ. Около селото, по стрѣминитъ на Чуракъ-Балканъ, има голѣмъ брой отворени каменоломи (кариери), отъ дѣто вадѣтъ пѣсченика въ голѣми балвани. Превъсходното качество на камъка, мермерения му бѣлъ изгледъ, привлекли сж множество талиянски работници по тия страни. Отварянието на нови и разра-

¹⁾ *Franz Toul.* Grundlinien der Geologie des westlichen Balkan. Wien 1881. 4° стр. 14.

ботванието на старитѣ каменоломи става отъ день на день по-живо. Камъка се чуши, рѣже и дѣла съ голѣма лѣсина; има изискваната твърдостъ, а съ външната си красота надминава много други хубави камъни. За най-прекраснитѣ здания въ София носятъ камъни отъ Ташкесенъ. Тѣ сж едно отъ първитѣ и най-хубавитѣ украшения за столицата. Въ послѣдне врѣме захванахъ (калдърми) и тротуари да правятъ отъ тѣхъ.

Тамъ, дѣто бѣлия пѣсченикъ е билъ дълго врѣме наложенъ на атмосферилитѣ, повърхността му е зеленкаста, червенкаста, даже и възжълта. Дроби се лесно и нѣма онѣзи твърдостъ, както въ дълбочина отъ 2—3 метра и по-вече. Въ послѣдния случай той е твърдъ, има захаровиденъ слогъ и е съвършено бѣлъ. Синкасто-бѣлитѣ му кварцови зърна сѣятъ въ него като маргаритѣ, а бѣлитѣ му слюдни лусинци като сребро. Зърната му сж дребни и ситни; твърдѣ на рѣдко ги виждашъ едри като просено зърно. На мѣста, намирать се въ него и пѣсчени, ситни като прахъ конкреции, слепени съ желѣзовъ воденъ окисъ; но има и окръжени шупли мѣста, стѣнитѣ на които сж тоже отъ сѣщия окисъ обагрени. Въ захаровидния пѣсченикъ намиращъ по избогашъ и възжълти разновидни фигури.

Въ карьеритѣ неможешъ да забѣлѣжишъ никаква стратификация. Сичко изгледва като една грамада, която се простира отъ политѣ до върха на Балкана. Това е нѣщо колосално, въ сжщо врѣме и величественно.

Под-горѣ се каза, че пѣсченицитѣ, които сж биле изложени на въздуха и водата, нѣмать онѣзи твърдостъ, както онѣзи, които се вадятъ отъ каменоломитѣ. Тѣ сж межки и слаби, а зърната имъ лесно се къртижтъ. Сичко това произлиза отъ спойлото (цементъ), което слепява кварцовитѣ зърна. При тѣзи камъни цемента е варовитъ; изложенъ на атмосфернитѣ води, въ които обикновено се намира малко или много въглена киселина, варовития цементъ

се разтваря и растопява постепенно въ такива води и ето началото на растрошението на Саранския пѣсковитъ камъкъ.

Каменоломитъ не се ограничаватъ само отъ къмъ южната страна на брѣга, на сѣверъ отъ Саранци; намираме ги и отъ лѣвата страна на пѣтя, на нѣколко само километри отъ селото. Подъ-нагорѣ, когато поемешъ банря, изподъ бѣлитъ пѣсченици се откриватъ и червени. Последнитъ сж подвечето раздробени въ пѣськъ и грѣмадакъ. Обагрени живо съ червенъ и жълтъ окъръ. Ако н мѣчно, на едно мѣсто може да се види, че пластоветъ сж расположени косо а не хоризонтално; тѣ падатъ отъ сѣверъ къмъ югъ. (?)

И отъ двѣтъ страни на пѣтя се издига сжщия пѣсченикъ. Обаче по-ясно се вижда отъ лѣвата страна отъ колкото отъ дѣсната, защото последната страна гжесто е зарастена съ младъ храсталакъ. Първата е напотивъ гола и разровена въ видъ на малки равени. И тукъ, както и при Малинска рѣка, червения пѣсченикъ е разнообразно ошаренъ. Намираме го бледо-червенъ, червенъ а на мѣста и съвсѣмъ тъменъ; той изглежда като да е печенъ.

Подъ червения пѣсченикъ при първата преваля отъ крива се блѣстникъ (Glimmerschiefer), който изглежда отъ бѣлитъ слюдни дупи като да е посребренъ. Сжщото виждашъ отъ лѣво и отъ дѣсно. Слюднитъ шифери не са на всѣко мѣсто еднакво открити; въ улентъ край пѣтя дѣто водата е ископала дълбоки корита, можешъ това най-добрѣ да забѣлѣжишъ. Надъ тѣзи шифери се издигатъ по брѣговетъ руиновидни голи скали отъ бѣлъ пѣсченикъ, за които подгорѣ говорихъ. Тукъ слѣдователно, и посредно изподъ пѣсченицитъ слѣдва блѣстника, който вѣроятно голѣмо пространство заема по тия страни, дѣто се издига диадо-триасния пѣсченикъ. Сжщата форма се простира на юго-истокъ, дѣто блѣстника открито се вижда.

към Мирково и Челопечъ. На сѣверъ слюдния шиферъ е покритъ съ напоменжителнѣ пѣсченици.

Преди да влезешъ въ алувиалното малко корито на Камарската рѣка, отъ лѣво, изново се открива блѣстника и за кратко врѣме се изгубва подъ рѣчния наносъ. Този е сивкастъ, мазна прѣхка тиня, въ която се свѣтятъ много слюдни луспи. Тукъ имашъ размѣсени частици и отъ палеозойчни глинени шифери (thonmergel). Дебелината на наноса е забѣлжителна; въ малкия потокъ азъ можихъ да разпознаѣ неговата дебелина отъ 2—3 метра.

Отъ Араба-Конакъ почева доста чудесенъ глиненъ лапоръ (thonmergel), който Тоула приброява въ карбонската система. Той е синкастъ, сивкастъ, на мѣста бледожълтъ и на други тъмносивъ, даже и кафеянъ. Цѣпи се лесно и дробн безъ голѣма мѣка; съдържа слюди. Отъ дъжда и други водни метеори повърхността имъ е изгладена и преобрѣната въ сивкаста глина. На много мѣста е разровена и издѣбана отъ поронитѣ, тъй щото 15—20 метра дълбоки ували се представятъ на пътника. Дебелината на тия глинени скали е огромна, така също и пространството голѣмо. Къмто върха на Балкана тѣ сѣ по-запазени отъ елюето по стѣрминитѣ; тукъ тѣ сѣ възвелиени и сивкасти, могатъ съвършено да се цѣпятъ. И стратификацията е ясна къмъ върха отъ колкото въ по-низкитѣ мѣста. Чакаръ слоеветѣ на много мѣста да сѣ превити, издигнати и пречупани, азъ можихъ пакъ въ нѣкои мѣста да забѣлѣжъ, че тѣхната цѣпчивостъ има посоката си отъ изтокъ къмъ западъ. Тѣ сѣ наклонени слѣдователно отъ сѣверъ къмъ югъ, като затварятъ ъгъла отъ 70°.

Плашетѣ на глинения лапоръ или по-добрѣ на глиненитѣ шифери (thonschiefer), както могатъ да се нарежтъ къмъ върха и отъ другата страна на Балкана, нѣматъ нито слюди отъ фосили. Ако пакъ затварятъ въ себе си окамености, тѣ трѣба твърдѣ рѣдко да се намиратъ, защото

край сичкитѣ мои усилия азъ неможихъ въ тѣхъ нищо да намѣриж. Тѣзи шифери въ много отношения се различаватъ отъ карбонскитѣ, които въ Искърската долина и при с. Врачешъ (Орханийско) се отварятъ. Истинна че и тѣ носятъ бѣлѣтъ палеозойчни, но защо да бждѣтъ карбонски а не девонски, когато по-вече приличатъ на тѣзи отъ колкото на прѣвитѣ? Нашитѣ шифери почти сѣщия типъ иматъ и много приличатъ на Корнуалскитѣ (Англия), които сѣ отъ девонската система.

Гранитно-диоритни скали на нѣколко мѣста пресичатъ глиненитѣ шифери, и играятъ важна роля по тия страни. Кристалнитѣ еруптивни ганги съставляватъ яката на Великия Софійски Балканъ, а простиратъ се отъ западъ къмъ истокъ, дѣто постигатъ максимума си въ Етрополския и Златишки Балканъ.

Съ преваляванието седлото на Баба-конакъ, еруптивнитѣ камъни се отварятъ въ двѣ, доста дебели ганги. Сичко около тѣхъ е промѣнено. Тукъ седиментарнитѣ пластове сѣ по-вече твърди, компактни зеленкасти шифери (Grünschiefer), цѣпять се въ хубави доста тънки плочи и твърдѣ много се различаватъ отъ другитѣ, които видѣхме по-горѣ. Метаморфнитѣ шифери, най-характеристични сѣ къмъ срѣдата на прохода; тѣ могатъ добръ да се видятъ около малкия павильонъ при студения изворъ (11° C.) Освенъ глина, въ тѣзи скали се забѣлѣзва още и малко пѣсьъкъ и слюда. Не сѣ само грапитно-диоритнитѣ камъни, които прецѣпватъ седиментарнитѣ скали; има и червенкасти кварцитни жици, подобни на ония, които често испѣкватъ измежду палеозойскитѣ пластове на Искърския проходъ. Къмъ сѣверния край на прохода въ шиферитѣ се сѣгледватъ пѣсковити, ситнозърнисти, сбити пластове. Цвѣтъ (бойта) на тѣзи е червенъ до тъмночервенъ, напоени сѣ (импрегнирани) съ желязовъ и мангановъ окисъ (wads) и изгледватъ като да сѣ съ графитъ намазани. Това явление

ние се наблюдава само на повърхността, но и вътрѣ, когато се разчупи пѣсченика. Ясна е и стратификацията на слоевете; тѣ сѫ наклонени отъ И-З. Последнитѣ скали добръ сѫ развити отъ лѣвата страна на прохода при с. Врачешъ. Дѣлната страна е съставена отъ зеленкасти метаморфни камъни. Тука се влиза въ продълговатото къмъ истокъ Орханийско равнище, изпълнено отъ материята на околнитѣ брѣгове. Въ срѣдата на южната половина на това алувиално корито намира се градеца Орхание (360 м.).

Орханийското поле затворено на сѣка страна, като извакво езерско корито, отъ брѣговетѣ на Балкана, изпълнено е съ твърдѣ плоденъ материялъ. Напоено съ постоянна влага и обработено съ голѣма грижа, то прилича на црелестна градина, прекрита почти презъ цѣло лѣто съ гъбави зеленини. Пътя за Правецъ води презъ алувиума, покрай политѣ на дѣлната горска коса. Както въ Софийското, така сѫщо и въ Орханийското корито, околнитѣ брѣгове се стѣсняватъ къмъ истокъ, дѣто при Правецъ се сливатъ наедно въ единъ вѣнецъ. Отъ лѣво Балкана е стѣрмъ и по-вече оголенъ, а отъ дѣсно положитѣ и обрасълъ съ прекрасенъ лѣсъ. На мѣста скалитѣ, които съставляватъ брѣговетѣ на сѣверната страна, до толкова много сѫ раздробени и измити отъ буйнитѣ стѣрми порои, щото цѣлата тѣзи страна изглежда прошарена съ дълбоки равени.

При Правецъ, сѣверно отъ хана, откриватъ се зеленкасти полукристалинни камъни, прави палеозойски шифери. Голѣмитѣ можихъ да забѣлѣжж, преди двѣ години, по върховетѣ на Балкана изъ надъ Златица. Състава и външниятъ изгледъ е сѫщи; иматъ зеленкастъ шаръ и сѫ ситнозърниести и набити съ ситни слюдни луспи. Като измѣсенъ съ кварцитъ той има довольно голѣма твърдина; не позволява наслабване. Въ тѣзи шифери изобилно се намиратъ желязи и желязици отъ чистъ, бѣлъ, кристализиранъ варовикъ (calcite), който по синкавостта и твърдината си може

на първъ погледъ да се замѣни съ кварцитъ. Освѣнъ въ жили, калцита се намира и въ голѣми като леща твърди дългнестни нодули (nodules). Но нека оставимъ сега тѣзи палеозойски шифери и да обърнемъ вниманието къмъ онѣи скали, които се явяватъ на югъ, къмъ Етрополе; на първитъ ще се повърнемъ въ една отъ слѣдующитъ статии.

Въ коритото на Правешката рѣкичка добрѣ се вижда състава на наноса. Най-отгорѣ се открива до 2½ метра дебелъ, сивкастъ, ситенъ пластъ, а подъ него съкъкви рѣбати и заоблени откъсѣци, испопадали и нанесени отъ съсѣднитъ брѣгове. Въ нанесения материялъ на Орханийското корито намиращъ кварцитенъ бѣлъ и червенъ грѣмадакъ, кристалинно-сиенитни и полукристалинни тъмозелени каменни парчета; тѣзи сж покрити съ сивкаста рохава типъ. Тукъ се завършва Орханийското равнище и стѣрмината на правешката планина начева.

Брѣговетъ отъ лѣвата страна на пѣтя съставени сж отъ сдробения материялъ на полукристалинитъ скали и на червения пѣсченикъ, който опасва пѣтя отъ истокъ. По тѣхъ невиждашъ зеленина; сичко е голо и безъ милости разцѣпено отъ атмосфернитъ води. Освѣнъ стѣрни ями, разновидни процоли и дълбоки улеи, отсѣдени вѣчно да мѣняватъ външниятъ си ликъ, друго невиждашъ. Въ долния дѣлъ на стѣрмината пѣтя е винѣги подроянъ и несигуренъ. Само съ голѣма предпазливостъ може да се премине презъ тука съ кола. Ако желае човѣкъ да си състави понятие за силата на воднитъ порои, нека само погледне въ под-низкитъ мѣста на колосалнитъ сиенитни и кварцитни скали; тѣ сж биле отрѣгнати отъ височинитъ на тия планини и отпослѣ валини и търкалени въ силнитъ водени порои до тия мѣста.

Съсѣмъ другъ изгледъ има дѣсната стѣрмина: тя е цѣла, тя е зарасла съ зеленъ храсталакъ и окичена съ хубави високи дървета. Пѣтника се замисля, когато види и

сравни едната съ другата страна; отъ лѣво му се открива голота и сиромашество а отъ дѣсно красота и богатство. Макаръ и въ малъкъ размѣръ, тѣзи картина е доволна да покаже важноста и значението на лѣсоветѣ; излишенъ е другъ примѣръ за да ни научи, като какъ трѣба да пазимъ горитѣ си. Тукъ се наистина въсьхищавашъ като виждашъ, какъ добръ сж запазени млади хубави 15—20 годишни дървета. Като тополи се издигатъ бука, габъра, бръстака, горуна, цера, свинсковината, лѣската а къмъ върха и явора.

Преди още да си достигналъ на върха, близо малкия мостъ въ дола съглеждашъ твърди едни еруптивни камъни, отъ които съ голѣма мжка можешъ да си отсечешъ отежскъ за сбирката. Вънкашния имъ изгледъ ги издава за фелспатни амфиболни скали, въ които се намира и доволно кварцъ. Макаръ и зеленкасти, тѣ носятъ бѣлѣга на кварцъ-сиенитъ.

Тѣзи кристалино-масивни камъни, които и по нататъкъ се явяватъ, преди да влѣзешъ въ Етрополското поле, пресичатъ въ видъ на ганги полукристалиннитѣ шифери като сж произвели въ тѣхъ разни завивания на пластовитѣ. Тѣ сж нераздѣлимъ другаръ на Балканскитѣ височини отъ западъ къмъ истокъ. Тѣхъ намираме въ Софийския и Орханійския Балканъ, отпослѣ ги виждаме въ Етрополския, Златишкия, Тетевенския Балканъ и пр.

Цѣлата южна стърмина, както и върха на тѣзи планина съставени сж тоже отъ еруптивни, кристализирани скали, освѣнъ въ сѣверо-источната частъ, дѣто се издигатъ диадо-триадични пѣсченици. Твърдѣ богати сж на фелдшпатъ, а съдържатъ още и кварцъ и хорибленде; споредъ състава си могатъ да се нарежтъ гранитно-сиенитни. Тѣ сж много раздробени и разцѣпени; по външнитѣ бѣлѣзи опредѣлението имъ е твърдѣ мѣчно. Повърхноста имъ

е вече каолинизирана и тѣ ще доставятъ изреденъ материялъ за порцеланъ на бѣдѣщитѣ наши поколѣния.

Щомъ се сляже въ малката и тѣсна Етрополска долина, масивнитѣ скали, по които води пътя къмъ юго-истокъ, оставатъ отъ дѣсна страна. Тѣ изчезватъ за кратко врѣме и на тѣхно мѣсто се издига надъ Табашкия мостъ. отъ лѣва страна на рѣката Езера или малкий Искъръ, доста висока скала отъ наслагани камъни. Пластоветѣ на тѣзи скали сж свършенно ясни и читливи; наклонени са отъ сѣверо-истокъ къмъ юго-западъ.

Най-отдолу покрай рѣката откриватъ се пепеляно сиви пѣсечиви лапорни тънки слоеве, а надъ тѣхъ варовити скали, които се завършватъ въ твърдѣ бизарни фигури. Най-отгорѣ ти се чини като да виждашъ остаткитѣ на пѣкоя стара твърдина (фиг. 3). Споредъ намѣренитѣ окаменености, долнитѣ пластове (глиненитѣ) иматъ Юрски характеръ, а горнитѣ долно-кредни. Измежду другитѣ амонити и белемнити, които тукъ намѣрихъ, ще споменѣ само *Ammonites Arduennensis* d'Or, който е намѣренъ въ Оксфордскитѣ пластови и *Belemnites giganteus* Schlth отъ Догеръ; другитѣ сж неясни и нецѣли. Тѣзи формация се простира далеко и на истокъ, както това можахъ да разпознаѣ на западъ отъ Тетевенъ и при Тетевенъ, дѣто събрахъ отъ черния варовикъ голѣмо изобилие белемнити, теребратни, нектени и два екземпляра наутилусъ. Горнитѣ варовити скали можахъ да се преброятъ въ кредната система само по единствения амонитъ, който тука се намѣри.

Хубавъ профилъ се отваря и на южната страна на града отъ лѣва страна на р. Езера. Преди още да стигне челоуѣкъ на воденицата, отдалечъ забѣлязва косо положена кварцитна скала, наклонена отъ СИ.-ЮЗ, подъ ъгъла отъ 20°. Подъ кварцита лѣжатъ тънки на само нѣколко дециметра пѣсковити лапори, а надъ тѣхъ до 50 с. м. дебели пластове кварцитъ. Сжщото измѣнение на тънкитѣ пла-

стове може да се забѣлѣжи нѣколко пѣти и то въ най-голяма конкорданция; почти сичкиѣ пластове успоредно лежатъ. Кварцита е бѣлъ, възжелтъ. а на мѣста червено обогрѣнъ. Има голѣма твърдина. Сжщия редъ, който видѣхме на сѣверъ отъ дебелния кварцитенъ пластъ, виждаме го и на южната страна: бѣлъ кварцитъ въ тънки пластове, раставени съ единъ сиво-черъ пѣсечивъ лапоръ, който се цѣпи въ тънки неправилни листове. Последния извъредно е богатъ на конхилии; по-вечето сж бивалви. Въ него се забѣлѣзватъ освѣнъ другитъ *Avicula*, *Pecten*, *Mytilus* и пр. Скалата се завършва най-отгорѣ съ сивкастъ варовикъ, неправилно изрѣзанъ. (Фиг. 4). Нѣколко километра само на югъ отъ тѣзи мѣстность, въ сжщата страна се отварятъ нови варовити скали съ другъ наклонъ и подъ другъ жгълъ. Сроеветъ на скалата падатъ отъ юго-западъ къмъ сѣверо-истокъ и затварятъ съ хоризонта жгълъ отъ 75°. Тѣ стоятъ почти вертикално положени. Най-отгорѣ се намира пепеляно ситновърнястъ набитъ варовикъ, който, споредъ окамененоститъ отговаря на срѣдня Юра или Оксфордъ; подъ него се открива сивкасто-лапорни варовикъ, а най-отдолу, пѣсечивъ тънко наслаганъ лапоръ (срѣдний догерь). Тѣй като стърмината е доста забѣлѣжителна, то и скалата е въ вѣчно разрушение; брѣга е съвршено голъ, ишакъва зеленинка се незабѣлѣзва по него.

За да може читателя по-ясно да си представи положението на пластоветъ, тукъ прилагамъ единъ геологически профилъ отъ тѣзи мѣстность (Фиг. 5). Най-отгорѣ се вижда ситно-зърнястъ твърдъ варовикъ (а), който пада къмъ южната страна; отъ превиванието на пластоветъ, скалата измѣнила посоката на паданието си, както и жгъла, който затваря съ хоризонта; по на югъ пластоветъ сж издигатъ почти вертикално, завиватъ се изново и творятъ въ сжщата посока вълнообразна повърхность. Подъ варовика слѣдва непосредно пепеляно синкастъ лапоръ (б) пре-

къснжтъ съ тънки пластове ситнозърнистъ пѣсченикъ (6). Къмъ срѣдата на тия успоредни пластове излиза на явѣ доста дебела, твърда кварцитна жила (2). Най-отдолу лежатъ сивкасти пѣсечиви лапори (1).

Сжщитѣ Юрски скали се откриватъ и на дѣсната страна на р. Езера, на истокъ отъ описанитѣ скали. Освѣнѣ варовика, който твори каната на просѣка, друго се не вижда. Това може най-добрѣ да се разгледа при Варовитишкия мѣнастирь Св. Троица. Този мѣнастирь лежи на 7 килом. на СИ отъ града. Съграденъ е върху една бѣла варовита скала (травертинъ, бигоръ), която дава отъ далечъ приятенъ изгледъ на св. обителъ. Травертина се твори тука отъ давни давнини; той непрестава да се прави и днесъ. макаръ и въ по-малкъ размѣръ. До единъ километъръ на сѣверъ отъ мѣнастиря, измежду варовититѣ южни скали, излизатъ на свѣтъ два доста голѣми водни извори, които като се съединяватъ, текжтъ заедно съ срѣдния бързина презъ мѣнастиря. Варовика, който пробиватъ тѣзи извори е ситно кристализиранъ, твърдъ и набитъ, има синкавъ шаръ и е сиромашенъ на окаменелости. Пластоветѣ му падатъ отъ югъ къмъ сѣверъ подъ жгълъ отъ 65°. Като ся наклонени къмъ сѣверъ скалитѣ, сичкитѣ води, които падатъ върху тѣзи планина, нарѣчена *Просѣка*, процѣждатъ се презъ прѣста и голѣмитѣ прохълмини, които се намиратъ по върховетѣ на сжщата, и събиратъ се въ подземни хранилища, отъ дѣто измежду наклоненитѣ пластове излизатъ на свѣтъ отъ къмъ сѣверната страна по *Просѣка*. Водата на изворитѣ е хладна, но има нуждитѣ свойства да растопява варовика, презъ кадѣто помине. Тя съдържа въ изобилие въгленна киселина и растопенъ варовитъ камѣкъ. При сгодни условия, както това ще видимъ тозъ часъ, въгленната киселина извѣтря а варовика се наслагва върху твърдитѣ предмѣти. Тука се случва така: водата, като пада отъ височина 20—25 метра, распръсква се въ малки

невидими частици и съ това олеснява извѣтрението на рѣченната киселина; водата прокапва и пада по трѣвитѣ, мъха, гранкитѣ и листето на дърветата, остава растопения варовикъ по тѣхъ, като ги облепя съ тънки бѣлизнево-възжести луспици и твори на този начинъ искусни, чудесни форми, които само природата е въ състояние да произведе. Сичко, което тамъ се намѣри, облепя се постепенно съ доста дебела варовита кора, и за нѣколко мѣсеца предмѣта изглежда, като да е варовитъ.

Бѣлата бигорна, сталактитична скала, върху която е построенъ мѣнастиря, завзема доста голѣмо пространство; издига се до 55 метра високо и представлява прекрасни, кораловидни, бжбрежчители, гроздасти, сталактитични форми. Въ нея се намиратъ и шушани, отъ които нѣкои се отличаватъ по голѣмината си. Тукъ виждашъ и пространни пещери, които въ видъ на лабиринтъ се разграняватъ въ канарата, отъ дѣто мъчно може да излѣзе човекъ. Нѣма съмнѣние, че водата въ голѣмо изобилие е скачала най-първо на западната страна; тя се е отклонявала постепенно на истокъ и достигнала е днесъ до тамъ, дѣто само рудименти сж остарѣли отъ нѣкогашния скокъ. За направата на тѣзи скала, трѣбало е вѣкове. Природата е правила отъ една страна а човѣческата ръка рушила отъ друга. Колко ли е нѣщо изсѣчено отъ нея за направата на мѣнастиря, за съзижданието на стари монументални здания въ Етрополе!

Водопада има своитѣ красоти. Той представлява твърдѣ опарователна картина. Водата, преди да стигне скока, тече мирно, безъ шумъ; но щомъ допре до рѣба на скалата, тя се раздѣля и разбива на хиляди части срѣщу камънитѣ, гревата, мъха и малкитѣ шубръчки. Една частъ отъ водата пада мирно по канарата, а другата, по-голѣмата частъ, — далечъ отъ подножието на сжщата. Водата пада отъ високо, распръсва се въ дребни ситни капчици, разбива се

долу съ шумъ и пѣна срѣщу твърдитѣ предмѣти, и твори бѣли сребърни порои, които кръстосватъ отъ сѣка страна по стѣрмия брѣгъ; най-послѣ тѣзи се събиратъ наедно и бързатъ да стигнатъ равномерната точка. Фиг. 6 представлява само проста скица отъ този водопадъ.

И тѣй юрската формация, която видѣхме на дѣсно отъ р. Езера, явява се и отъ лѣвата страна на сѣщата рѣка по суха равнина, изподъ варовитишкия мѣнастирь. Сѣщата формация простира се далеко и на истокъ по Просѣка, около горното течение на Черний и Бѣлий Видъ, въ долината на рѣка Осъмъ, — на югъ отъ Троянъ, недалеко Габрово къмъ Шинчанския проходъ и пр. Така н. пр. около Тетевенъ въ единъ черъ, ситнозърнастъ, набитъ варовикъ, намѣрихъ год. 1880 голѣмо изобилие окаменелости (петрефакти). Многобройнитѣ теребратули, разнообразнитѣ пектени и наutilusи характеризиратъ най-добрѣ ср. Юра. По-на югъ отъ сѣщия градъ въ Балкана, откриватъ се добрѣ развити глинени сиво-черни юрски пластове, подобни на Етрополскитѣ, въ които се намиратъ на много мѣста и пиритни жици. Отъ растворението на послѣдната руда образуватъ се кисело-горчиви извори, нарѣчени отъ мѣстното население *Трпски*. Така сѣщо е ясно и сѣществуването на Лиасъ, въ долината на Черни Осъмъ. Но за това по-обстоятелствено ще проговорѣ въ слѣдующата статия.

Въ геологическия дѣлъ на капиталното съчинение на покойния Ами Буе „La Turquie d'Europe“ нито споменъ има за юрска система по тия страни. Терена е означенъ тука съ шифери (schistes), които много приличатъ на *gran-waches schisteuses*. Г. Ферд. фонъ Хохцетеръ, Виенския прочутъ геологъ, означава ги като кредни. Въ неговата геологическа карта на Балканския полуостровъ (издадена год. 1870), Етрополе, Орхание, Тетевенъ лежатъ върху кредни скали.¹⁾ Проф. д-ръ Францъ Тоула, който голѣми услуги

¹⁾ Jahrbuch der K. K. Geolog. Reichsanstalt. Jahrg. 1870 Bd. XX.

е принесълъ на страната ни съ геологическитѣ си издирвания по западна България, малка важностъ дава на Юра по тия страни. Споредъ него, послѣдната творба се намира на западъ отъ Етрополе, около Суха рѣка и нѣщо само на истокъ къмъ устата на Златишкия проходъ. Въ картата на г. Тоула Варовитишкия мѣнастиръ св. Троица лежи върху кристалинно гранитни и филитни скали, Тетевенъ върху кедни а планината Просѣка съставена е само отъ карбонски шифери. Проф. Тоула право казва въ едно отъ съчиненията си: „Тъзи формация (Юрската) трѣба да се простира далеко на истокъ и да достига сигурно нѣколко до Тетевенъ, отъ дѣто ми показва съпътника ми г. Златарски голѣмъ брой Юрски окаменености: единъ голѣмъ наутилусъ, разни белемнити, пектени и теребратули;“¹⁾ но при всичко това той малко уважилъ показанятията ми и въ послѣдната си геологическа карта на Балканския полуостровъ, която той недавна издаде, само малкъ знакъ дава за Юрска формация на югъ отъ Тетевенъ и Троянъ. (Щщото е и съ Етрополе.²⁾)

Етрополе лежи въ коритото на малкий Искъръ или Езера. Този градецъ заобиколенъ е почти отъ сички страни съ доста високи брѣгове, покрити по-вечето съ добръ запазени лѣсове и съ хубави ливади. Макаръ и високо разположенъ (560 м.), Етрополе е защитенъ отъ вси страни отъ атмосфернитѣ унищожителни метеори. Водитѣ правино падатъ по високитѣ, покрити съ лѣсове бърда, предѣждатъ се презъ кристалиннитѣ и палеозойчни скали, таящи и бистри като съзаа излизатъ въ многобройни извори около този градецъ. Въ пълната смисълъ на рѣчта, Етрополе може да се нарече балкански градъ; отличава се

¹⁾ *Franz Toula. Grundlinien der Geologie des Westlichen Balkan. Wien 1881, p. 25.*

²⁾ *Prof. Dr. Franz Toula. Geologische Übersichtskarte der Balkan-Halbinsel, in Petermann's Geogr. Mittheilungen. 1882, Heft X.*

най-повече съ приятния си здравъ климатъ. Игралъ е и той нѣкога важна роля измежду пò-главнитѣ български градове; служилъ е като прелазна точка за пò-многого износни стоки изъ Македония до Дунава. Доста забѣлжителенъ е билъ и съ самостоятелната си кожарска индустрия. Много изработени кожи изнасяли се отъ тука за странство, отъ дѣто сж вписали ежегодно по 20,000 шри въ Етрополе. Днесъ сичко е намалено, индустрията пропадва а търговията гаснѣе; по заможнитѣ търговци оставатъ града. Който е минжалъ поне веднѣжъ въ ново врѣме презъ Егрополе, можилъ е, мислѣ, да забѣлжи причината на това припадване. Съобщенията съ другитѣ градове тамъ сж прекъснѣти; никаква пощенска или телеграфна станция нѣма, пѣтищата съвършено развалени а и управлението дигнѣто отъ този градецъ. При такива условия съвсѣмъ естествено е загинванието на сила на единъ цвѣтуцъ градецъ. За да може изново да се подигне мѣстната индустрия и търговия, тука сж нуждни да се взематъ все възможни мѣрки за въспиранието на злото. Ако не сме въ състояние да създадемъ нѣщо ново, то поне да не допускаме да пропада съществующето.

Да разгледаме сега състава на камънитѣ, които намираме въ прохода, който води отъ Етрополе за върха на Златишкия Балканъ. Сичкитѣ скали, които виждаме разхвърлени по друма като голе развалини, принадлежатъ безъ изключение въ групата на кристалинно масивнитѣ камъни. Тѣ сж еруптивни, гранитно-сиенитни и диоритно-мелafirни. Първитѣ се простиратъ грѣмадно мало не до развалинитѣ на караула, а другитѣ испѣкватъ като ганти изъ пукнатинитѣ на гранитно-сиенитнитѣ скали; послѣднитѣ се отличаватъ отъ първитѣ както по съставъ, такъ сжщо и по старостъ. И гранитно-сиенитнитѣ скали не показватъ на сѣко мѣсто сжщитѣ физически и химически свойства.

Тъкмо надъ скока, отъ лѣво се издига хубавъ, твърдъ кварцовъ-сиенитъ, въ който се намира разсѣянъ пиритъ и халкопиритъ. Този сиенитъ е срѣдне зърнастъ. Въ него ясно се вижда ортокласенъ и плагиокласенъ въ хубави кристали бѣло-червенкастъ фелдшпатъ и амфиболъ въ зеленасти малки призми. За микроскопичната анализа на камънитъ тукъ нещъ да говоря; тя ще бѣде предметъ на особена статия, въ една отъ слѣдующитъ книжки на *Период. Списание*.

Кварцовъ сиенитъ е шаренъ; на мѣста повърхността му е напоменжтитъ руди изгледва като да е ватна. Тамъ дѣто скалата е била изложена по-дълго време на атмосфернитъ дѣйствия, бакроносната руда показва разнородни бои: червенкасти, синкасти, зеленкасти и др., съ една рѣчь придира. Сжщитъ свойства не забѣлѣваме и при пирита; този е по-твърдъ и по-мѣчно претърпѣва промѣнения. Съ време преобрѣща се въ червена рѣжда, а съ това съдѣйствува за дробението и распаданieto на твърдия камъкъ. И двѣтъ тѣзи руди намиратъ се неправилно и въ неравни количества разсѣяни въ напоменжтия камъкъ; на едни мѣста ги се виждатъ изобилно, на други слабо, а на трети ниско. При подобенъ смѣсъ на рудитъ, само тогава може да се разработва бакроносната руда, когато тя съдържа не повече отъ $6\frac{1}{2}$ на $\%$ чистъ бакъръ, това което тукъ имаме. Отъ друга страна и скалата показва голѣма твърдост, тъй щото доходитъ не би могале да покриятъ разходите на експлоатацията. За сжщитъ руди положително не можемъ да кажемъ, че ще се намѣрятъ въ по-голѣми количества въ този масивенъ комплексъ.

Ако изслѣдователя е внимателенъ въ наблюденията, той може лесно да забѣлѣжи, измѣнението на сиенититъ камъни. Платокластичния кварцовъ сиенитъ преминава въ ортокласенъ гранито-сиенитъ съ червенкасто сивъ цвѣтъ. Въ послѣдния нито слѣдъ може да се забѣлѣжи

отъ пиритъ или халкопиритъ. Камъкъ е твърдъ, шаренъ и набитъ съ едри бѣло-червенкасти фелдшпатни кристали. А и черно-зеленитъ амфиболни призматични кристали добру се виждатъ. Цѣлия камъкъ изглежда порфиритенъ. Слитъ сж пресѣчени отъ три пепеляно-зеленкасти менафитови ганги. Основната масса на този камъкъ е тъмно сиво-зелена, въ която добру се различаватъ бѣло-зеленкасти фелдшпатни и свилено-зелени амфиболни кристали.

Къмъ другата половина на прохода, намиращъ бога на кварцъ ортокласъ-сиенитъ съ голѣми кристали зелен амфиболъ. Въ него е ясна и черната слюда въ хексагонални плочици. Под-нагоръ сиенита добива съвсѣмъ друг изгледъ; е сиво-червенкастъ. Съдържа голѣми кварцови правилни призми и пирамиди, както и фелдшпатни едри кристали, които даватъ порфирястъ изгледъ на цѣлия камъкъ. Олигокласъ се не забѣлѣзва въ него. Хубаво виждатъ още амфибола и биотита.

Въ сѣщия гранитно-сиенитенъ, масивенъ комплексъ на лѣво отъ прохода, по брѣговетъ на Киселешкия долъ откриватъ се минерални жили съ галенитъ и марказитъ. Жилитъ текатъ, почти успоредно, въ посока отъ Петовъ къмъ Западъ; тѣ сж вертикално положени. По моето разпореждане, тука се направихъ и раскопки, 1—2 метра дълбоки. Отворихъ се петъ минерални жили съ галенитъ но твърдъ тънки; най-дебелата имаше под-вече отъ 8 с. м.

Първата жила е особено тънка; тя имаше на повърхността под-вече отъ 2 с. м. Испълнена е съ бѣли малки кварцови кристали, измежду които тукъ тамъ се виждатъ и галенитни кристали. Тъзи жила е най-сиромашка въ сравнение съ другитъ отворени.

Въ сѣщата посока съ малъкъ отклонъ (ЮИИ.—СЗЗ) намира се марказитна жила, дѣто под-вечето руда е преобържта въ лимонитъ. Заедно съ марказитнитъ намиратъ се и галенитни кристали.

Свободна отъ други руди и дебела до 4 с.-м. галенитна жила, вижда се не далеко отъ първата. Въ дълбочина до $1\frac{1}{2}$ метъръ тѣзи рудоносна жила не измѣни дебелината си.

На 20—30 метра, южно отъ последната, открива се четвърта галенитна жила, изпълнена съ баритъ, въ която изобилно разсѣяно се намира оловната руда. Кристали на рудата въ третата жила достагаж до 5 м.-м., тукъ сж ситни и набити. На нѣкои мѣста галенита се разсѣянъ въ камъка като малки сиво-сребърни точки. Дебелината на тѣзи жила е само 4—5 с.-м.

Най-дебелата жила (5—8 с.-м.) лежи само нѣколко метра не далечъ отъ четвъртата. И тукъ заедно съ галенити се намира още и баритъ, руда, която често придружава оловните руди.

Галенита съпровожда тукъ често пиритъ и марказитъ, още въ тънки жилки. Последните се преплитатъ или лежатъ заедно съ галенитните (фиг. 7.) Симпоро-жегѣзните руди поспѣшаватъ раздробението на еруптивните твърди, гранитно-сиенитни скали; отъ растрошенето на тѣзи руди станжалъ лимонита и червения окъръ, които тамъ наблизомождатъ.

Не сж само тѣзи петъ рудоносни оловни жилки. Въ тѣзи брѣгове на Етрополския Балканъ ще се намѣрятъ и други; но съ каква дебелина, това е още тайна за мене. Има много случаи, дѣто рудата се е показвала на повърхността въ тънки жилки, а въ дълбочината тѣзи сж разсѣяни несравнено бързо; на други пѣкъ мѣста, твърди делни жили, които сж биле считани за неисчерпими, слѣдъ няколко годишни разработки сж изчезвали съвършено. Въ законъ нѣма за правилния ходъ на галенитните жили. Ако би предположили, че тѣзи руда не би промѣняла дебелината на жилките си, тогава експлоатацията ще бѣде възможна. Въ противенъ случай, голѣма полза

може да извлече както народа ни, така и държавата отъ тѣзи рудници.

Освѣнъ олово и симпоръ, въ Етрополския галенитъ има износенъ процентъ и сребро; споредъ направената анализа, въ него има 0.14—0.15 на ‰ чисто сребро.¹⁾ Тъзи руда, макаръ и въ ново врѣме намѣрена, нѣма съмнѣние, че тя е била позната на нашитѣ дѣди и прадѣди, прѣдсто и по-вече години. Въ това можемъ да се увѣримъ отъ откритията, които сполучихъ да направя по тия страни.

Около брѣговетѣ на Киселешкия върхъ, тамъ наблизодѣто е намѣрена галенитната руда, виждатъ се днесъ дълбоки и широки засипани ями. Поредени сж въ линии въ сжщата посока, въ която и минералнитѣ жили, отъ Источна къмъ Западъ. При едни диаметра е до 15 метра, а при други по-малкъ. Дълбочината не може да се узнае източно каква е; отъ новитѣ въ тѣхъ направени раскопки, видно се да не сж твърди плитки. Въ срѣдата на една яма вижда се доста поучително явление. Тукъ се намира израсълъ букъ, който не ще има по-малко отъ 80—100 години. Това дърво несъмнѣнно е израсло отпослѣ въ ямата, тогава именно, когато е била тя вече засипана. Да предположимъ, че това дърво е израсло послѣ 20—30 год. отъ какъ е била запусената експлоатацията, но на върно работванието на оловната среброносна руда не може да престанжло по-рано отъ 100—130 години; съ всѣка въроятностъ това е станжло много по-отколѣ.

Друго едно доказателство. Измежду ямитѣ не далекодолу, намира се едно каменно, хубаво изработено отъ твърдосиенитъ корито. Това корито не е дълбоко. Вътрѣ е съвършено равно и гладко издѣлано. Отъ двѣтѣ страни на коритото се издигатъ тънки первази, които нѣматъ по-вече отъ 4—5 с.-м. При сжщото корито се намира еднотоже добръ изгладена равна и полирована плоча до 4 с.-м.

¹⁾ Вижъ II кн. отъ Период. Списание стр. 19—20.

дебела, която положена върху коритото съвършено покрива вдълбаността му. Отъ тѣзи каменни орждия, само оубѣдитѣ части сж спазени (вижъ фиг. 8.) До колкото можихъ да разберъ, коритото както плочата не сж имали по-вече отъ метъръ дължина и $1\frac{1}{2}$ метъръ широчина.

Челювѣкъ колкото и малко да е сприятеленъ съ рударството, лесно може да се убѣди, че каменнитѣ тѣзи орждия биле сж въ тѣсна свръзка съ вадената руда. Самия тѣхенъ изгледъ показва най-добръ, че тѣ сж служили за дробене и стривание на оловната руда. Съ тѣхъ сж следователно дробили на ситно рударитѣ галениитната руда и приготвяли за металургическия процесъ. За друго не сж служили тѣзи камъни.

Като трете и послѣдне доказателство за разработването на оловната руда въ Етрополския Балканъ служи и това, че тамъ сж намѣрени преди петнадесетъ години и рударски чукове. Тѣзи обаче сж вече унищожени, но като разпитахъ селенитѣ, които бѣхъ ги намѣрили, тѣ ми ги описахъ твърдѣ добръ, като ми направихъ въ сжщото врѣме и дървени модели.

Сичко това свидѣтелствува, че рударството е нѣкога цѣлѣло и въ Етрополския Балканъ. Но защо и по какви причини е било запуснато, това неможе добръ да се разясни. Искане ми се да вѣрвамъ, че експлоатацията е престанала, щомъ сж стигнали рударитѣ до твърдия, нераздробенъ сиенитенъ камъкъ, дѣто ваденето на рудата е било стегнато а жилкитѣ се еднакво тънки. И тѣи понеже труда и врѣмето не биле добръ възнаградени, разработването било запуснато. Остатки отъ пещи за изваждане на чисто олово и сребро отъ рудата туке не се намиратъ; трѣба на друго мѣсто да сж пренасяли сдробената и стриваната руда.

Гранитно-сиенитнитѣ скали, за които по-горѣ говорихъ, завършватъ се на 2 кил. преди малката равнина, която

се отваря предъ развалинитѣ на караула. Тѣхъ замѣстятъ сиво-черни, твърди, глинени шифери, испресечени на много мѣста съ кварцитни бѣли жилки. Къмъ върха тѣзи шифери сѣтъ тънко наслагани, иматъ свиленъ (коприненъ) блѣсъкъ и приличатъ много на сивитѣ Семерингски шифери, които носятъ название *Silberschiefer*.¹⁾ Отъ сѣверната страна стратификацията имъ е неясна, както и наклона. Тѣ сѣ черни до като сѣ мокри и сиво-черни като изсъхнатъ. (Млпцѣтъ скали забѣлѣзваме на много мѣста по сѣвернитѣ ребра на Балкана. Тѣзи шифери нетекатъ непрекъснато: недалеко отъ караула пробиватъ ги зелени еруптивни камъни, въ които се нахожда калаена руда — каситеритъ.²⁾ Тѣзи руда, макаръ и въ малки размѣри намѣрена, има надѣжда да се открие и въ по-голѣми количества. Каситерита придружава халкопиритъ, но намира се и самостоятелно. Последната руда виждаме по-изобилно въ чернитѣ шифери.

Споредъ физическитѣ свойства на тѣзи шифери, азъ можъ смѣло да ги назовѣ палеозойски; обаче въ коя формация спадатъ, това е още тайна за мене. Трѣба слѣдователно да се стършимъ и когато намѣримъ въ тѣхъ положителни бѣлѣзи, да се произнесемъ и за староста имъ.

Ний стигнахме върха на Златишкия Балканъ; тукъ трѣба за сега да се простимъ съ любопитния читателъ.

¹⁾ *Franz Toula*. L. c. p. 23.

²⁾ Периодическо Списание кн. III стр. 93,

НАСЕЛЕНИЕТО ВЪ ГРАДОВЕТА РУССЕ, ВАРНА И ШУМЕНЪ.

ОТЪ М. Н. САРАФОВЪ.

(Продължение отъ III. кн.)

Родно мѣсто. — На друго мѣсто говорихъ вече за какъ се съставлява градското население съ прижданье извънъ. Точното опредѣленіе движението на жителитѣ изъ селата въ градоветѣ и изъ единъ градъ въ други е много по-уचितелно. То служи за изнамѣрване тѣй да какъ живитността на градското население т. е. то показва до колко населението на нѣкой градъ може самó да се плоди, уголѣмява, развива, или пъкъ отпада и измира. Въ доста голѣми градове, напримѣръ, доказано е, че населението имъ, отцѣпено отъ външния свѣтъ, скоро би измръло, защото въ тѣхъ умиратъ по-вече лица отъ колкото се раждатъ. Да ли такава нѣщо има въ нѣкои отъ нашитѣ градове, разумѣва се, не можемъ да узнаемъ преди да се обработи статистиката за женидбитѣ, ражданията и умиранията по насъ. Но несъмнѣнно е, че на много мѣста селското население съживява и поддържа силата на нашитѣ градове. Такова съживяване е важно не толкозъ съ бройното уголѣмяване, колкото съ прѣсната и здрава подкваса, която дава на истинчения и распуснатъ по-вече градски елементъ. Нека споменѣ на пр. Търново, гдѣто и безъ Статистика, тѣй да речѣ, съ просто око се види какъ Балканджитѣ приждатъ и се обръщатъ на Търновци. Старитѣ фамилии въ този

градъ за сега сж много рѣдки и като че приишлото население постоянно да ги тласка да се изселяватъ или иначе да му струватъ мѣсто. Отъ друга пкъ страна интересно е да се узнае до колко родното население на нѣкое мѣсто, или по ненамиране тамъ достаточни срѣдства за прехрана, или пкъ побудено отъ предприемчивъ духъ, напуща бащиното си огнище и търси другадѣ по-удобно мѣсто за своитѣ нужди и желанія. И тука пакъ ще споменѣ Балканджитѣ и Търновци. Първитѣ лишени отъ потрѣбната земя за прехрана стичахъ се въ града, отъ гдѣто пкъ слѣдъ освобождението, като се промѣнихъ икономическитѣ отношения на мѣстото и когато по-развитата частъ на народа не можеше да намѣри поле за своята дѣятелность, распръснхъ се по сичкитѣ градове на Княжеството. Отъ самия този примѣръ се вижда, колко би занимателно било да се намѣри точния брой на сички граждани, които, родени въ нѣкой градъ, не живѣхъ само въ него а въобще по свѣта. Оная частъ отъ сичкитѣ родени въ нѣкой градъ, която живѣе пакъ въ него, азъ ще означавамъ съ рѣчъта *родно население* за разлика отъ *приишлото* и *присѣтствующето* население на сѣщия градъ. Последнѣто, разумѣва се, е сбора отъ родното и приишлото население.

Въ нашето преброяване имаше едно питанье, което задоволява на тѣзи потрѣбность. Споредъ отговоритѣ на това питанье възможно ще бже да се състави подробнo раздѣление на цѣлото наше население по родно мѣсто. За градоветѣ Руссе, Варна и Шуменъ намиратъ се подобни данни въ таблицитѣ V¹⁾ а за града София въ моята студия върху столичното население²⁾. Въ тия таблици населението е раздѣлено по пето-годишна връсть, по родъ и по родно мѣсто. Ако разглеждаме връста съ родното мѣсто, виждаме че приишлитѣ не сж съразмѣрно раздѣлени на сич

¹⁾ Периодическо Списание кн. III стр. 56—59.

²⁾ Периодическо Списание кн. I стр. 145—150.

нитѣ групи по върѣсть, съ други думи, сѣка върѣсть отдѣлно нѣма еднакъвъ брой приишли. Тукъ се показва, че дѣцата и старитѣ хора не се мѣстятъ тъй лесно отъ единъ край въ други както младитѣ. За нашитѣ градове, разумѣва се, броеветѣ сѣ уголѣмени и съ това, че въ тѣхъ има пропорционално голѣми гарнизони, което влиане много и на отношението на родоветѣ, както ще видимъ малко по-надолу. Това е главната причина гдѣто за приишлитѣ се представлява и въ четирь-тѣхъ града, максимумъ въ 21—25-годишната върѣсть. За по-голѣмо разяснение ето броеветѣ, които показватъ измѣжду 100 души отъ сѣка нето-годишна върѣсть колко души сѣ родени въ града и колко сѣ приишли въ него.

На 100 души отъ сѣка върѣсть сѣ родени:

Върѣсть	За г. Руссе		За г. Варна		За г. Шуменъ		За г. София	
	въ града	не въ гр.	въ града	не въ гр.	въ града	не въ гр.	въ града	не въ гр.
на 0—5 г. .	92	8	88	12	96	4	89	11
„ 6—10 г. .	86	14	80	20	92	8	81	19
„ 11—15 г. .	77	23	74	26	83	17	59	41
„ 16—20 г. .	60	40	49	51	64	36	35	65
„ 21—25 г. .	42	58	29	71	46	54	32	68
„ 26—30 г. .	59	41	43	57	75	25	45	55
„ 31—35 г. .	59	41	45	55	78	22	48	52
„ 36—40 г. .	62	38	47	53	80	20	52	48
„ 41—45 г. .	64	36	48	52	80	20	56	44
„ 46—50 г. .	64	36	48	52	81	19	50	50

За сѣки градъ вторитѣ стълбци захвацатъ съ малки броеве, които растятъ постепенно до върѣстта 21—25, въ която иматъ максимумъ, и отъ тамъ постепенно пакъ се смяняватъ. Така щото измѣжду 100 души отъ двата рода на 21—25 години въ четирь-тѣхъ града има по 58, 71, 54 и 68 души, които не сѣ родени въ сѣкия градъ, а по 42, 29, 46 и 32 души родени въ града. Това отношение става още по-изразително ако земемъ само мъжѣтѣ. Защото, измѣжду 100 мъжѣе на 21—25 год., въ градоветѣ по сѣкия редъ има само по 26, 17, 32 и 20 души родени

въ града, а останжалитѣ до сто сж приишли воино или невоино извънъ. Горнитѣ броеве показватъ йоще, колко голѣмо влиание има преселяванъето въ Варна и София. Вече за дѣтската връсть има въ тѣхъ значително по-много приишли, а въ-обще сичкитѣ броеве за приишлитѣ въ тия градове сж по-голѣми отъ отговоряющитѣ броеве на другитѣ два града. Но дѣцата до 5-тата си година немогжтъ сами да се преселяватъ а принудени сж да се държжтъ при родителитѣ си, така щото многобройността на приишлитѣ въ дѣтската връсть е знакъ, че въ относителнитѣ градове има приишли цѣли челяди а не само отдѣлни личности. Шуменъ има въ-обще за сичкитѣ групи най-малко приишли а Руссе се намира помѣжду него и другитѣ два града. И отъ тука се вижда че Шуменъ слѣдва най-много нормалния пжтъ за своето развиванъе.

Ако се разглежда населението по родъ и родно мѣсто, изведнѣждъ пада на челѣка въ очи разликата измежду отношенията на родоветѣ за родното и приишло население. Така, ако земемъ отдѣлно сѣко отъ тѣзи два вида население, получава се че:

На 1000 мжжѣ, за сѣко население отдѣлно, дохаждатъ

Ж е н и:		
	За родното население	За приишлото население
Въ Руссе . .	1106	492
„ Варна . .	1182	417
„ Шуменъ .	1097	313
„ София . .	1043	381

Отъ тука се види, че ако измежду общото население на сѣки градъ на единъ пжтъ бихж се изгубили сичкитѣ ония, които не сж родени въ него, то на вредъ щѣхж до останжтъ по-вече жени отъ мжжѣ. Наопаки приишлото население, само за себе си, има по два и три пжтя повече мжжѣ отъ колкото жени. Тѣзи отношения въ градоветѣ чини се, като да сж въ голѣма противоположность при

едното и при другото население, макаръ причината и за двѣтъ да е една и същата. Именно оная съща причина, която прави щото между приишлитъ да има по́вече мъжъе, тя същата прави и това, че за родното население да има по́-малко мъжъе; защото общественното положение на мъжа, неговитъ предприятия и естественната леснотия, съ която той по́-легко отъ жената се впуска въ странство, произвеждатъ и едното и другото. Както се изъ сичко рѣченно вижда, главната причина гдѣто нашитъ четири града иматъ въобще толкова голѣмъ, почти аномаленъ, брой мъжъе е, че приишлитъ не доваждатъ съ себе си колкото е потрѣбно жени. Исклучение правятъ въ градоветъ Руссе и Шуменъ само двѣ държави — Австро-Унгария и Ромъния. изъ които има приишли повече жени отъ мъжъе. Забѣлжително е по́ще, че женитъ изъ тия държави надминаватъ броя на мъжъетъ само въ 16—30-годишна връсть. Това се явява като малко стремление да се навакса недостатъка отъ жени. Тука му е мѣстото да спомѣнж, че войниците, родени извънъ градоветъ Руссе, Варна и Шуменъ, а които по време на преброяванъето сж живѣяли тамъ, иматъ по 8·1, 13·1 и 12·6 на стотѣхъ само отъ мъжкото население на сѣки градъ. А какво е женидбеното отношение за тия войници, види се изъ слѣдующитъ броеве.

На 1000 души войници сж:

	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ
Неженени. .	755	806	729
Оженени . .	242	192	268
Удовѣли . .	2	2	3

Така щото войницитъ не промѣняватъ много женидбеното отношение на мъжъетъ, но рѣшително влияятъ върху отношението на мъжъетъ и женитъ. Като говорж тука за войницитъ, не ще бжде излишно, мислж, да кажж отъ каква сж тѣ въра и каква народность. Съ това ще може да се добие баремъ приблизително понятие за какъ

е съставена нашата войска, защото въ г. Руссе, Варна и Шуменъ, по врѣме на преброяванъето, намирала се е повече отъ четвъртината на сичкитѣ войницитѣ въ Княжеството. За войницитѣ въ града София говорихъ на друго мѣсто и сега не ги споменавамъ, защото не представляватъ особена важность. Ето най-напредъ отъ сѣка вѣра по колко души войници има:

На 1000 души войници въ сѣки градъ отдѣлно сж:

	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ
Православни	863	842	856
Мохамедани	124	145	138
Израелити	3	6	1
Католици	5	5	3
Григориянци	5	2	1
Съ непозната вѣра .	—	—	1

Католицитѣ войници трѣба да сж руски офицери, защото измежду проститѣ войници това ми се вижда невѣроятно. Това мое предположение потвърждава се и съ това, че измежду матерния езикъ на войницитѣ намира се и *поляшки*. Ето сега и отъ какви народности сж били войницитѣ споредъ матерния си езикъ.

На 1000 д. войници въ сѣки градъ отдѣлно сж по народность:

	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ
Българе	781	680	832
Турци	128	153	126
Русси	69	17	17
Власи	11	95	6
Гърци	1	28	—
Армени	5	6	1
Евреи	4	6	1
Татари	—	1	2
Цигани	1	1	12
Гагаузи	—	10	—
Поляци	—	1	2
Съ непозната народ.	—	—	1
	<u>1000</u>	<u>1000</u>	<u>1000</u>

Малкото несъгласие на броеветъ за войниците Мохамедани и за войниците Турци въгр. Руссе и Варна може да се разясни, може би, съ присъствието на Гагаузитъ, които макаръ да сж православни, може да сж записани съ матернъ езикъ турски. Въ Руссе е имало 7 войници родени въ варненския окръгъ. Отъ горнитъ броеве вижда се, че въ редоветъ на нашата войска имало е лица отъ сичкитъ почти народности въ княжеството. Но да ли сѣка отъ тия народности е давала пропорционаленъ брой съ своята бройна голѣмина, както го и изисква общата военна повинностъ, това е друго питанье. Така напр. броеветъ показватъ, че мохамеданското население, което съставлява малко повече отъ четвъртината на цѣлото население въ княжеството, имало е едвамъ осмината на войниците въ споменатитъ градове. За да се отстрани сѣко нагло заключение, щж споменж, че тѣзи отношения сж били преди да се освободи мохамеданското население отъ „кръвния данъкъ“, т. е. преди да му се отстъпи привилегията да се откупува отъ военната служба, и йоще че значителна частъ отъ войниците, както ще видимъ по-нататкъ, не е била родена въ источната частъ на княжеството. Питаньето, което по-горѣ си зададохъ, могло би въобще да се рѣши когато би се съставила общата статистика на цѣлата ни войска.

Като се повръщамъ пакъ да разглеждамъ присътвующето население въ четирь-тѣхъ града, трѣба да споменж, че въ рубриката „разни държави и непознати“ на табл. V. влизатъ:

Родени въ:	Въ гр. Руссе			Въ гр. Варна			Въ гр. Шуменъ			
	Мажь	Жени	Сичко	Мажь	Жени	Сичко	Мажь	Жени	Сичко	
Сърбия . . .	—	—	—	14	8	22	—	—	—	
Австро-Унгария	—	—	—	45	57	102	18	19	37	
Франция . . .	19	14	33	9	4	13	—	—	—	
Италия . . .	24	6	30	11	7	18	1	—	1	
Англия . . .	10	6	16	1	1	2	Гърция	8	—	8
Швейцария .	3	2	5	1	—	1	—	—	—	

Родени въ :	Въ гр. Руссе			Въ гр. Варна			Въ гр. Шуменъ		
	Мажье	Жени	Сичко	Мажье	Жени	Сичко	Мажье	Жени	Сичко
Германия . . .	17	16	33	1	2	3	2	—	2
Черна-Гора . .	13	2	15	7	4	11	5	—	5
Белгия . . .	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Холандия . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Испания . . .	1	1	2	—	1	1	—	—	—
Америка . . .	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Персия . . .	19	3	22	27	2	29	9	—	9
Египетъ . . .	3	—	3	1	—	1	3	6	9
Съ непознато									
род. мѣсто .	12	4	16	3	2	5	8	2	10
	126	54	180	120	88	208	54	27	81

За да можемъ да добиемъ една картина за състава на населението въ сѣки градъ споредъ родното му мѣсто, най-добръ ще бжде, ако за сѣки хиляда души покажемъ колко гдѣ сж родени. Ето тия броеве :

Измежду 1000 души жители въ сѣки отъ означенитѣ градове :

Родени сж :	Въ гр. Руссе	Въ гр. Варна	Въ гр. Шуменъ	Въ гр. Сѣки
Въ сѣкия градъ	683	565	782	556
„ другитѣ части на княжеството	192	211	182	206
„ Тракия и Македония	32	63	15	132
„ другитѣ части на Турция	18	72	8	20
„ Русия	13	50	5	14
„ Сърбия	4	1	—	17
„ Ромжния	26	15	4	11
„ Австрия	20	4	2	24
„ разни държави и съ непознато родно мѣсто .	12	19	2	20
	<u>1000</u>	<u>1000</u>	<u>1000</u>	<u>1000</u>

Последния редъ обема сички ония държави за които по-горѣ споменяхъ. Броеветѣ въ тоя редъ за Руссе и Варна угадмени сж толкозъ поради многото души, записани като

родени въ Гърция, а за София поради сравнително по-много-
кото лица, родени въ Италия и Германия.

Горнитѣ броеве изказватъ най-сладкодумно какъ е съ-
брано населението на нашитѣ четири най-големѣ града.
Вижда се, че София има най-малко родно или както нѣкои
казватъ *коренно* население, защото почти половината отъ
ония, които се тамъ живѣли на 1 януарий 1881 г., не сж
биле родени въ него градъ. Последъ столицата, гр. Варна
е ималъ най-малко свои родни граждани и тогазъ дохаж-
датъ Руссе и Шуменъ. Въ последния по-вече отъ третѣ
четвърти отъ населението било е и родено въ сжщия градъ;
И въ четиръ-тъхъ града имало е на 1000 души население
почти сжщия брой хора приишли изъ Княжеството въ-
обще, разумѣва се, че Варна и София сж на първо мѣсто,
а че това население не е еднакво раздѣлено на сичкитѣ
окрѣзи, ще видимъ малко по-послѣ. Но кога се гледа за
населението, родено извънъ княжеството, то се вижда че
София е пакъ първа на реда; въ този градъ на 1000 души
население има 238 души приишли извънъ политическитѣ
границы на Сѣверна България, до като за Варна, Руссе и
Шуменъ отговаряющитѣ броеве сж 224, 125 и 36. Така
щото малко повече отъ четвъртината на населението въ
нашата столица дошло е извънъ княжеството! За града
Варна броя ще трѣба да се смали, както ще покажж по-
долу, но явлението че чужденцитѣ сж се стекли било по
политически, било по граждански или търговски съобра-
жения въ нашата столица и най-важния ни търговски градъ,
мислѣхъ, ще си остане истинно. Шуменъ се представлява като
най-чистъ градъ отъ чужди елементи. Ако вземемъ отдѣлно
принципитѣ изъ Тракия, Македония и Турция, като насе-
ление, най-сродно съ нашето и което слѣдователно въ не-
продължително врѣме ще може да се слѣе съ мѣстното,
то получаваме че въ Варна, София, Руссе и Шуменъ на
1000 души жители дохаждатъ по 89, 86, 75 и 13 души

родени въ споменати страни. Така щото макаръ и да извадиме тия изъ общия брой на роденитѣ извънъ княжеството, то София остава пакъ на първо мѣсто измежду четирь-тѣхъ града въ отношение на чужденцитѣ си.

Отъ принципитѣ изъ Тракия и Македония има най-много въ София. Географическото положение на този градъ къмъ съседнитѣ области, разумѣва се, че улеснява приижданъето; но побужданъето къмъ това струва ми се трѣба другагѣ да се търси, като напр. въ желанието за по удобенъ животъ, въ разни економически или спекулативни отношения, въ желанието за наслаждение отъ политическа свобода, въ стремлението, за да се помогне на братията въ Княжеството. Едно нѣщо сѣмо ще бѣде жално, а именно ако общата ни статистика не покаже, че изъ Тракия и Македония е пришло въ сѣщия размѣръ и селско население. Защото какъ ще се допѣлни тогазъ, особено въ Македония, недостатъка отъ интелигенция. Кой ще развива тамъ народния духъ и кой ще приготви почвата за по-добро бѣдъще!

Отъ Турция има най-много приишли въ Варна. Значителното число, въ този градъ, на лицата записани като да сѣ родени въ Турция, кара ме да предполагамъ, че при преброяванъето въ това отношение е станъла малка погрѣшка. И за роденитѣ въ Руссия Варна има най-големия брой. Но послѣднъето се разяснява съ присѣтствието на Татаритѣ, преселени тамъ изъ Кримъ йоще преди освобождението на България. Сравнението броеветѣ за Руситѣ, за роденитѣ въ Русия и за р. подданици е любопитно. Така се получава че

На 10,000 души жители отъ сѣки градъ сѣ:

	Руси	Родени въ Русия	Подданици Руски	Татари
Въ Руссе . . .	65	133	81	—
„ Варна . . .	31	495	55	341
„ Шуменъ . .	17	46	19	—
„ София . .	78	138	78	—

Отъ тука се ясно вижда, че не сичкитѣ родени въ Русия сѣ и по народностъ Руси, и че много не Руси, записани сѣ като руски подданици. Тия броеве даватъ, тъй сжщо възможностъ да може да се опредѣли приблизително броя на роденитѣ въ Русия (Басарабия и другаѣ) Българи и които по врѣме на преброяванъето сѣ живѣели въ означенитѣ градове. Това сжщото струва и за пришлитѣ изъ Ромжия. Защото

На 1000 души жители въ сѣки градъ сѣ :

	Власи	Родени въ Ромжия	Подданици Ромжиски
Въ Русе . . .	88	260	84
„ Варна . .	110	153	82
„ Шуменъ .	17	42	14
„ София . .	110	109	36

За София и Варна горнитѣ броеве немогѣтъ сигурно да се употребѣтъ за заключения поради Цинцаритѣ жители въ първия градъ и Власитѣ (изъ Раховско и Видинско) войници въ втория.

Както се види, въ Сърбия родени имало е твърдѣ малко. Такивато има само въ София 17 на 1000 души жители. Но за това роденитѣ въ Австрия иматъ значителни броеве. Въ Русе и София тѣ надминаватъ даже броя на роденитѣ въ Русия.

Както видѣхме и по-напредъ въ четирѣ-тѣхъ наши градове имало е почти еднакъвъ брой пришли изъ Княжеството; но изъ това неслѣдва че и отъ сѣки окръгъ има еднакъвъ брой, а нити даже че пришлитѣ сѣ пропорционални съ броя на населението въ сѣки окръгъ отдѣлно. Но насъ гдѣто съобщителнитѣ срѣдства сѣ тъй недостатъчни, разумѣва се, че трѣба да се зема въ внимание най-напредъ географическото положение а послѣ и на развитието, промишленноста и економическото състояние на населението. Познато е, че колкото повече челоукъ се развива толкова по-малко той може да ограничи дѣйствиата

си само въ известно мѣсто. Но въ заключенията си ний несмѣемъ да бързаме, защото, както и на друго мѣсто казахъ, въ това отношение не трѣба да испущаме предъ видъ войниците, които сж приишли не по кяръ и удоволствие а просто по заповѣдъ. Тѣхното присѣствие е съвсѣмъ случайно и не трѣба да се зема въ внимание когато се правятъ други заключения. За да може да се покаже каква частъ сѣки отъ окржитѣ има въ населението на четирь-тѣхъ града, пресмѣтнѣхъ по колко души отъ разнитѣ окржи се падатъ ако сичкитѣ приишли въ сѣки градъ отдѣлно земенъ за хиляда души. Пд-послѣ щж покажж какъ сж раздѣлени войниците по родно мѣсто и читателя ще може самъ да си направи потрѣбнитѣ сравнения. Ето за сега първитѣ броеве :

Измежду 1000 души родени въ Княжеството и приишли въ сѣки градъ сж :

Родени въ окржа :	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ	въ София
Берковица . . .	4·0	4·0	15·9	14·2
Варна	12·5	459·7	27·5	2·6
Видинъ	21·7	117·6	21·1	8·7
Враца	5·4	6·2	116·8	27·9
Ески-Джумая . .	6·4	14·8	94·4	1·4
Кюстендилъ . .	11·3	6·4	3·6	90·9
Ловечъ	8·3	3·6	2·4	10·9
Ломъ-Паланка .	44·0	1·4	0·7	3·5
Орхане	7·7	2·0	1·7	46·5
Плѣвенъ	48·9	15·8	32·5	14·4
Провадия . . .	4·6	44·3	32·3	0·9
Разградъ	43·6	29·9	48·4	2·4
Рахово	0·8	31·1	2·5	1·7
Руссе	365·0	42·9	19·2	30·0
Свищовъ	82·2	5·0	7·8	24·1
Севлиево	32·0	13·4	7·6	13·0
Силистра	34·0	13·2	44·8	0·7
София	14·9	13·2	7·1	613·9
Трънъ	0·4	—	—	40·6
Търново	210·1	80·5	129·1	42·8
Шуменъ	42·2	95·0	377·6	6·6

Изъ тия броеве слѣдува преди сичко общото правило, че въ сѣки градъ прииждатъ най-много изъ окръга на който той е административното, а може би и економическо срѣдище. Така, напр., малко по-вече отъ третината на приишлитъ изъ Княжеството въ Руссе и Шуменъ сж родени въ истонименитъ окръзи; въ Варна почти половината на приишлитъ сж изъ Варненския окръгъ а въ г. София този брой възлиза даже на двѣ третини отъ сичкитъ приишли. Това отношение оголѣмжава се до нѣгдѣ съ мѣстнитъ дружини, но и като се премахнатъ тия пакъ остава факта, че истонименитъ окръзи даватъ най-много приишли въ градоветъ. Наопаки, отдалеченитъ окр. имжтъ сравнително малко представители въ разнитъ градове. Въ Руссе има най-малко приишли изъ окръжитъ Трънъ и Рахово, въ Варна и въ Шуменъ — изъ окръжитъ Трънъ и Ломъ-Паланка, а въ София — изъ окръжитъ Провадия и Силистра. Търновския окръгъ измежду сичкитъ отличава се съ най-многоото си представители въ нашитъ голѣми градове. Само изъ окръга Враца има значителенъ брой хора въ Шуменъ и София, но отъ приишлитъ изъ тоя окръгъ въ първия градъ почти сички сж били войници, а за Врачанския окръгъ единственното економическо срѣдище е града София. Съвсѣмъ инакъ е работата за Търновския окръгъ, както ще се види кога се сравни броя на войницитъ изъ окръга съ общия брой на приишлитъ. Въроятнo, има силни економически причини, които гиратъ населението изъ околнитъ на старата наша столица да оставя родното си мѣсто и да търси другадѣ прехраната си. Любопитно ще бжде да се сравни това съ голѣмината на земята за обработване, съ плодородието на страната и най-послѣ съ броя на училищата и ученицитъ въ търновския окръгъ. Но подобни данни за сега ми липсватъ и принуденъ съмъ да оставя това за други случаи.

Града Руссе има сравнително съ другитъ три града най-много представители изъ разнитъ окръзи и най-малко

изъ своя окръгъ. Въ него градъ челѣкъ може да срѣдне хора родени въ сичкитѣ части на Княжеството тъй сжщо както и въ нашата столица.

Общия прегледъ на горнята таблица показва че макаръ съобщителнитѣ срѣдства и да сж твърдѣ примитивни по оѣкон части въ нашето отечество, то населението доста пакъ се мѣсти. Това е единъ утѣшителенъ знакъ за нашето бѣдѣще и има надѣжда че търговията и промишленноста ще можтъ и у насъ да се развижтъ както прилича.

Ето и раздѣлението на войницитѣ по родно мѣсто:

Въ гр. Руссе	Въ гр. Варна	Въ гр. Шуменъ
Родени въ окр.: души	Родени въ окр.: души	Родени въ окр.: души
Руссе. 399	Видинъ. 579	Враца 485
А.-Паланка . . 163	Варна 365	Търново 347
Търново 155	Рахово 212	Плѣвенъ 132
Силистра 98	Шуменъ 210	Силистра 131
Шуменъ 97	Търново 119	Видинъ. 83
Плѣвенъ 94	Плѣвенъ 74	Берковица 66
Севлиево 34	Разградъ 69	Ески-Джумая 59
Видинъ. 25	Провадия 41	Варна 50
Провадия 16	Руссе. 41	Шуменъ 48
Трънъ 14	Севлиево 37	Разградъ 44
Враца 11	София 27	Рахово 40
Разградъ 10	Враца 25	Провадия 14
Другитѣ окр. . . 55	Кюстендилъ. . . . 22	Севлиево 13
Русия 87	Берковица. 15	София 11
Тракия 3	Силистра 14	Другитѣ окр. 33
Ромѣния 1	Ески-Джумая 13	Русия 33
1262	Другитѣ окр. . . . 10	Тракия 2
	Русия 42	Македония 1
	Тракия 5	1592
	Македония 1	
	Ромѣния 5	
	Други държ. 9	
	1935	

За родното мѣсто на войниците въ София говорихъ въ „студията си върху населението на градъ Сръдецъ“*) и излишно ще бжде да повтарямъ пакъ. Въ града Варна имало е по врѣме на преброяванъето най-много войници, на които ѣдката е била изъ Видинския, Варненския, Раховския, Шуменския и Търновския окръгъ. Първия и третия отъ споменжитѣ окръзи разясняватъ присѣтствието на сравнително многото Власи въ Варна. Въ Руссе е била вѣроятно Руссенската дружина и послѣ доста войници изъ Ломския, Търновския, Силистренския, Шуменския и Плевенския окръгъ. Отъ послѣдния окр. имало войници и въ гритѣ града, но най-много ги имало въ Шуменъ, гдѣто е била Врачанската дружина и доста войници изъ Силистренския окръгъ. Въ тритѣ града имало е подъ нашитѣ знамена 10 души родени въ Тракия и само двама родени въ Македония! Доста ще бжде да споменжъ че въ тия градове е имало 186 души изъ Тракия и 140 души изъ Македония, които сж биле на 21—25-годишна врѣстъ. Сравнението само по себе си е ясно. Изъ Ромжния имало сичко 6-ма войници.

Подданнство. — Въ таблицата VI показанъ е състава на населението въ градоветѣ Руссе, Варна, Шуменъ и София по подданнство и родъ. Тамъ се съгледва неточността, съ която се е отговаряло, при преброяванъето, на въпроса за подданството: броеветѣ за „непознати какви подданници“ сж доста голѣми. За да може да се сравняватъ даннитѣ отъ четирь-тѣхъ града щж дамъ слѣдующитѣ броеве:

На 100 души жители въ сѣки градъ отдѣлно сж:

Подданници	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ	въ София
Български (Княж.) .	92·5	89·7	98·7	91·9
Турски	0·3	6·2	0·5	0·4
Сръбски	0·3	0·0	0·0	0·4
Ромжски	0·8	0·8	0·1	0·4

*) „Периодическо Списание“ кн. I стр. 155.

Подданици	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ	въ София
Австрийски	1·8	0·5	0·2	1·9
Руски	0·8	0·6	0·2	0·8
Гръцки	0·6	1·8	0·0	0·3
Разни и съ неизв. пд.	2·9	0·4	0·3	3·9

Последния редъ обема лицата за които не е познато какви сж подданици били и подданицитѣ на сичкитѣ държави, означени въ табл. VI. Варна има измежду четирѣ-тѣхъ града най-много чужди подданици — 10 на сто. Ако броя за турскитѣ подданици въ тоя градъ се докаже като вѣренъ, то сѣки Българинъ ще трѣба да се позамисли. Сѣки осѣща какво можемъ да очакваме отъ морското си пристанище напълнено съ чужденци, които на сѣка минута се ловятъ за капитулациитѣ! Града Шуменъ има най-малко чужди подданици — нѣщо около 1 на сто, а Руссе и София сж посрѣдата съ около 8 на сто чужди подданици.

Отъ сичкитѣ държави Австро-Унгария има най-много подданици въ четирѣ-тѣхъ града. Процентитѣ на австрийскитѣ подданици скупомъ зети надминаватъ значително (съ 2 проц.) даже процентитѣ на рускитѣ подданици. Гръцки подданици има 1·8 проц. въ Варна и 0·6 проц. въ Руссе. Земе ли се въ внимание, че споредъ таблицитѣ въ Варна имало 409 души родени въ Гърция и 498 души гръцки подданици, то челѣкъ, безъ да ще, дохажда на мисълта да ли много лица не промѣняватъ подданство само да могатъ да се ползватъ съ особенни привилегии къмъ българскитѣ власти, и ако такова нѣщо съществува, да ли не ще е крайно врѣме да търсимъ лѣкъ за освобождението ни отъ капитулациитѣ.

Занаятъ. — До сега разглеждахме повече естественитѣ явления при челѣка, които въобще твърдѣ малко зависятъ отъ неговата лична воля. Това е съвсѣмъ ясно, да ли ново роденото дѣте е мъжко или женско, зависи

толкова отъ волята на родителитѣ, колкото и обстоятелството че нѣкой си билъ, по врѣмето на преброяванъето, на 20 или 30 год. — отъ волята на преброеното лице. Най-малкото и за самото женитбено отношение ни сме вече приучени да го считаме като естествено явление, на което волята на младоженцитѣ въобще има слабо влияние. Сжщото е и съ вѣрата. Сѣки челѣкъ, наистинна, може да бѣде по собствено желание послѣдователъ на тѣзи или онѣзи вѣра, или нетрѣба да забравяме, че срѣдата, въ която живѣемъ, вѣрата на дѣдитѣ ни и други независащи отъ лицето обстоятелства, заглушаватъ неговата воля. Но не е тъй когато момъка избира този или онзи занаятъ, съ който, презъ цѣлия си животъ, ще се прехраня. Неотказвамъ, че и въ този случай влияйтъ обителски предания, нуждитѣ на обществото, естественнитѣ дарби на лицето и други, но на сѣки начинъ тѣзи влияния, кога се разглежда общото и не отдѣлни случаи, почти изчезватъ. Казанното тука, разумѣва се, относя се на лицата, които активно упражняватъ нѣкой занаятъ. Защото никой нѣма да иска да дозвѣа, че дѣцата, напр. на хлѣбаря, които се хранятъ отъ този занаятъ безъ да го работятъ сами, по своя воля сж или го избрали като источникъ на потрѣбнитѣ срѣдства за живѣяне. А познато е, че тамъ гдѣто челѣшката воля влияние, мжно е да се нарежда, да се сгруппира. Мжнотията и разпредѣленъето и изучаванъето статистическитѣ данни, относително начина на прехраната, уголѣмява се още съ обстоятелството, че много лица упражняватъ едно звание а работятъ се отъ друго. Особено пъкъ по насъ какъ ще се изправи раздѣлението, когато нѣма точни граници между възникнѣ групи на промишленноста и търговията? Нашия пазаръ, на много мѣста, събира самичкъ суровия материалъ, бере гдѣто може самъ смрадника, щави кожи, продава и мешина, и вълна, и опинци. Терзията продава махрини, крон, шие и самъ и съ калфи, та продава и ошити

отъ него и внесени извънъ готови дрѣхы. Кожухарина купува сурови кожи, самъ ги щави или инѣкъ обработва, прави отъ тѣхъ готови облекла, а че и направени отъ други подплатява и т. н. Излишно е да спомѣнавамъ още други примѣри за да покажжъ, колко у насъ разнитѣ клонъове на промишленноста сж размѣсени единъ съ други. Некж напомнж само нашитѣ жени, които и вълната перятъ, и влачатъ, и преджтъ, и тъкатъ, и бѣлижтъ, и крожтъ, и шиятъ, а по край това и сѣжтъ, и мѣсжтъ, и готвижтъ и сички други кжщовни работи вършжтъ. Това показва, че економическитѣ отношения на отечеството ни, като сж толкова преплетени, изисквжтъ точно изучаване на самото мѣсто и слабо ще се схванжтъ съ кабинетни студии. За това и непрецендирамъ, че даннитѣ, които ще изложжъ по-надолу, и особено даннитѣ за цѣлото население, можжтъ да хвърлижтъ съвършенна свѣтлина върху нашата индустрия и търговия; но на сѣки начинъ тѣ хвърлижтъ баремъ една дрѣзгавина върху една страна на економическото състояние на нашия народъ, и съ тѣхъ трѣба да се захване, за да се доиде до нѣщо по-съвършенно, по-пълно.

Въ много образовани държави ставатъ особенни преброявания (тѣй нареченитѣ *Gewerbezahlungen* у Нѣмцитѣ) за опредѣленіе индустриалното състояние на страната. У насъ това бѣше съединено съ общото преброяване народа. Въ преброителнитѣ листове имаше рубрика съ надписъ: „Занаятъ или какъ се прехраня лицето.“ За жалость, макаръ да имаше ясни упжтвания, написаното въ тая рубрика много пжтя е неясно, неточно. Особено много се е грѣшило въ опредѣлението мѣстото, което има записаното лице въ занаята; така щото, много пжтя неможе да се каже, дали лицето е майсторъ, калфа, чиракъ, да ли работи занаята или само продава неговитѣ произведения. Но до колко се можеше, направихж се пакъ раздѣленията за само

стоятелни и *помагачи* въ занаята. Въ послѣднитѣ влизатъ сички калфи, чираци, надзиратели, слуги въ занаята и др.

За полесенъ прегледъ, азъ щж сѣдвамъ раздѣлението на занаятитѣ въобще, споредъ което сж сгруппирани¹⁾ даннитѣ отъ преброяванъето въ Нѣмското Царство на 1 декември 1875 год. (н. с.). Съжалявамъ, че краткостта на врѣмето не ми позволява да се впускамъ въ обширни разсѣждения върху отдѣлнитѣ клонъове на званията, и азъ съмъ принуденъ да изложж само материята.

Спечелването потребнитѣ сръдства за прехрана изисква, освѣнъ способности и прилѣжанне, йоще извѣстни нѣкои други обстоятелства. Челѣка, който иска да работи трѣба преди сичко да *може* да работи. Дѣцата до опредѣлена врѣстъ сж неспособни за работа. За тѣхъ се само харчи готовъ капиталъ, който тѣ се длѣжни да върнжтъ на обществото тѣй да кажж за „въстановление кредита“. Въ нашето преброяванъе за дѣца сж земенн сички лица не надминжали йоще 14-тата си година. Така, като не се земажтъ въ внимание старцитѣ, то имаме способни за работа хора

	Въ Руссе	Въ Варна	Въ Шуменъ	Въ София
Мажье . .	9,827	10,003	8,417	8,997
Жени . .	7,918	6,681	6,837	4,316
Сичко	<u>17,745</u>	<u>16,684</u>	<u>15,254</u>	<u>14,313</u>

Ако статистиката на занаятитѣ у насъ бѣше съвсѣмъ точна, то тя трѣбаше за сичкитѣ горѣспоменжти лица да покаже, какъвъ имъ е занаята, ако сж го имали, или пъкъ да констатира, че сж биле безъ занаятъ. За това преди сичко трѣба да се опредѣли, какви проценти отъ горнитѣ броеве имжтъ лицата, за които е означенъ занаята, ако желаемъ заключенията ни да бжджтъ достовѣрни. Но тѣй като

¹⁾ Statistik des Deutschen Reiches. Band XXXIV, Theil I. Pag. (6)—(43).

женитѣ се незанимаватъ толкозъ съ занаятчииско работяньс, като главно сръдство за прехрана, потрѣбно е, щото тѣхните броеве да се отдѣлижтъ отъ ония на мжжъетѣ. Така получаваме, че отъ 1000 лица на по-много отъ 14 год. и за сѣки родъ отдѣлно, занаята е опредѣленъ :

	Въ Руссе на души	Въ Варна на души	Въ Шуменъ на души	Ва София на души
За мжжъетѣ . . .	940	966	957	999
За женитѣ . . .	172	175	235	277

Отъ тука се вижда, че за мжжъетѣ занаята е достатъчно опредѣленъ, та че и броеветѣ за женитѣ, споредъ онова, що по-горѣ споменахъ, можтъ да се считатъ за достатъчни. Статистиката на гр. Руссе е най-малко точната, а на гр. София тя обема почти сичкитѣ способни за работа хора.

Като показахъ до колко слѣдующитѣ данни заслужаватъ вѣра, преминавамъ по-нататъкъ на самия си предметъ. Въ Руссе имало 9553 души (8,753 м. и 800 ж.), които сж записани че имжтъ занаятъ; въ Варна — 9,782 д. (9,197 м. и 585 ж.); въ Шуменъ — 7,810 д. (7,315 м. и 495 ж.) и въ София — 8,962 д. (8184 м. и 778 ж.) Въ тия броеве скрито е нѣщо, косто се мжчно така види. Но ето други броеве, които отъ тѣхъ се изваждатъ. Нека търсимъ най-напредъ на 1000 души мжжъе отъ общото население, колко души работижтъ занаятъ като сръдство за прехрана, послѣ отъ 1000 жени, колко работижтъ и най-послѣ на 1000 души и отъ двата рода по колко души работижтъ.

	Намежду 1000 души мжжъе имжтъ занаятъ души	Намежду 1000 души жени имжтъ занаятъ души	Намежду 1000 д. отъ двата рода имжтъ зан. души
Въ Руссе . . .	623	66	365
„ Варна . . .	662	55	398
„ Шуменъ . .	587	46	338
„ София . .	672	93	437

Въ нашитѣ четри града повече отъ половината на мжжъ-китѣ лица работи, а нити десетината на женскитѣ лица

не води нѣкой занаятъ. Последния стълбецъ е много интересенъ. Той показва, че въ споменатитѣ градове малко повече отъ едната третина на населението печели потрѣбната храна както за себе-си така и за останалитѣ двѣ третини. Това отношение става още по-остро, ако изоставимъ войницитѣ, които не само не работатъ за друго, но даже и себе си едвамъ поддържатъ. Тѣхния занаятъ е наистинна високъ и благороденъ, но въ економическо отношение, той не „храня кѣща“. Разумѣва се, че азъ говоря за простия войникъ — за голѣмия брой. Града София има сравнително най-много лица, които изработватъ потрѣбноститѣ си за живѣние а гр. Шуменъ — най-малко такива.

Разпредѣлението на хората между разнитѣ клонъове на начина за прехрана зависи отъ много обстоятелства, но най-много отъ свойствата на населената земя и културното състояние на самия народъ. У насъ, вѣроятно, земедѣлното и скотовѣдството ще иматъ най-много представители. Но това ще струва въобще за населението въ Княжеството а не и за жителитѣ на разнитѣ градове. За да може да се видятъ тѣзи отношения, нека предположимъ, че въ сѣки градъ отдѣлно има само по 1000 души, които работятъ нѣкой занаятъ, и тогазъ получаваме че на сѣки отъ назначенитѣ по-долу клонъове пада се по:

Главни раздѣления на занаятитѣ	Въ Руссе Въ Варна Въ Шуменъ Въ София			
	души	души	души	души
Земедѣлие и скотовѣдство	71	106	129	47
Риболовство	21	4	—	—
Индустрия съ камъни, съ прѣстъ и глина	10	2	6	11
Обработване метали	22	22	30	28
Машини, инструм., орждия, апарати.	18	10	7	10
Химическа индустрия	2	1	1	1
Индустрия за вещества за горенъе и свѣтенъе	2	1	1	2
Индустрия тъканъе	9	6	23	17

Главни раздѣления на занаятитѣ	въ Руссе	въ Варна	въ Шуменъ	въ София
	души	души	души	души
Нравеніе хартия и мешини . . .	9	5	25	9
Индустрия съ дърва и вещества за марангозлъкъ	29	13	27	22
Вещества за храненіе и насладж. .	48	47	32	49
Обличанье и чистенье	93	59	125	91
Зиданье, граденье	24	24	8	55
Полиграфически занаяти	3	1	—	7
Търговия	143	128	91	134
Съобщения	80	61	23	36
Пошуванье, почиванье, развеселение	29	32	14	38
Лично служенье, надничари съ промѣндлива работа	114	151	64	139
Войска, флота, жандармерия . . .	129	190	169	111
Държавни служби, богослужение и свободни звания	43	40	33	64
Безъ звание	101	97	192	129
	<u>1000</u>	<u>1000</u>	<u>1000</u>	<u>1000</u>

Отъ сравненіето на тия броеве излиза, че у насъ нѣма почти никаква индустрия на-голъмо. Сичко е ограничено само за произвеждане необходимитѣ потрѣбници за живѣяние. Измежду 1000 души, на които занаята е показанъ, въ Руссе 101 ч. нѣмжтъ никакъвъ занаятъ, 129 сж войници и пр., 308 души произвеждатъ разни нѣща за їденье, обличанье или сж слуги работници, 143 души сж търговци, 91 се занимаватъ съ земедѣлие, скотовѣдство и риболовство, така щото едвамъ около 150 души остава за другата промишленность. Сжщитѣ почти отношения сжществувжтъ и въ другитѣ градове.

Съ земедѣлие и скотовѣдство се занимаватъ най-много хора въ Шуменъ и послѣ него дохажда Варна, въ София пакъ — най-малко. Както ще видимъ малко по-послѣ, това произлиза главно отъ лицата записани като „земедѣлци“. Отъ риболовство има да се прехранватъ само въ Руссе 20 души на 1000. Чудно ми се вижда, че въ Варна риболов-

ството е тъй слабо представлявано! Въ София и Шуменъ нѣма никакви риболовци. Индустрията съ прѣстъ или глина развита е до негдѣ само въ Руссе и София, а главнитѣ и клонъове сѣ керемидари, тухлари, грънчари и лулари въ първия градъ. И въ четирѣ-тѣхъ града има почти еднакъвъ процентъ за лицата, които се занимаватъ съ обработване метали. Колкото за рудоконство, разумѣва се че нѣма нито спомѣнъ. Химическата индустрия представлявана е само съ по нѣколко аптекари въ сѣки градъ, даже сѣнунарството и свѣщарството токозъ распространено въ нѣкои источни части на отечеството ни, въ най-големитѣ наши градове намира се вѣроятно въ твърдѣ слабо състояние. Та по-лесно е, види се, да се миемъ съ чужди сапунъ и да горимъ чужди свѣщи, и не си струва труда да изучимъ тия токозъ лесни занаяти! Та не щѣне ли да е по-добрѣ, ако намѣсто да пращаме тъй ефтино суровия лой и други масти на вѣнъ, ний ги обработяхме вътрѣ въ страната! Отъ текстилната индустрия само мутафчиляка е значително разпространенъ, а въ София има и мѣжбе които тъкѣтъ платно. Отъ тѣзи индустрия азъ и не очаквахъ голѣми броеве, защото тя съставлява, баремъ въобще въ Княжеството, едно отъ главнитѣ занятия на нашитѣ жени-домакини. Въ Търново, напр. твърдѣ необикновено нѣщо е мѣжъ да тъче платно. Послѣ мутафчинитѣ значителенъ брой имѣтъ въ четирѣ-тѣхъ града бояджинитѣ, но струва ми се, че и тѣхния брой не може да служи за мѣрка на онова, що се върши по този занаятъ, защото много домакини и сами боядисвѣтъ своята прежда или своето платно. Ни въ единъ отъ нашитѣ градове не е записано лице, което да се занимава съ правене хартия; но за това има доста табаци особено въ Шуменъ. Въ тоя градъ вижда се, че има нѣкаква подлога за развитието на табакляка. При това си припомнямъ думитѣ на единъ приятель, познатъ нашъ търговецъ, който ми предсказваше пропаданъето на таба-

цитѣ у насъ по причина спжикитѣ, които правяло Австрийското правителство при вземаньето мито особено на такива наши фабрикации. Да ли трѣба да останемъ хладнокрѣвни къмъ тия нѣща? Особено сега като знаемъ, че напр. почти 25 души на хиляда се занимаватъ въ Шуменъ съ обработваньето кожи? Това питанье нека го рѣшжтъ оние, на които е свята длъжностъ да бджтъ върху провдиганьето и развитието на нашата търговия и промишленостъ.

Индустрията съ дърва трѣбало би да има по-голѣми проценти. разумѣва се, ако горитѣ ни не бѣхж тъй немилостиво опустошени. И въ това отношение трѣбало би да се направи потрѣбното за добиванье необходимия материялъ. Засѣваньето нашитѣ голеи полета съ гора, потрѣбно е не само за дървото но и за провдиганьето нашето земедѣлие. Горитѣ сж единственното срѣдство за смѣняване голѣмитѣ промѣнения на континенталния климатъ. За произвежданьето вещества за храненье и наслаждение градоветѣ Руссе, Варна и София имжтъ почти равни проценти. Шуменъ прави исклучение, което е и ясно, поради малкото чуждо население и обичая, че сичко за ѣденье у насъ да се приготвя въ кжщи. До недавна йоще въ сѣка кжща въ България се сѣеше, мѣсеше, печеше, вареше, вино наливаше, ракия вареше, нишаста правеше, сичко зимовище приготвеше и т. н. Шуменъ прави исклученье въ противенъ смисълъ отъ другитѣ градове и за слѣдующата индустрия именно за приготвенье облека и чистенье чепшкото тѣло. Мислиж, че причина на това явление е турското население въ града и около Шуменъ. Познато е, струва ми се, че колкото Българката е работна и гледа да облече съ работата си и себе, и мжжъ, и дѣца, толкозъ Турккитѣ по-малко се занимаватъ съ подобни работи. Въ источна България има даже особенъ занаятъ, тъй нарѣченитѣ „терзани“, които исклучително се занимаватъ съ приготвенье

потрѣбнитѣ дрѣхы за турското население. Съ това не искамъ положително да отрежъ работата на Туркинята, но иска ми се да вѣрвамъ, че Турчина въобще носи повече купешко отъ колкото кѣщно. Разумѣва се, че тука азъ говоря за населението въобще, а не само за градското население. А че моитѣ заключения сѣ въроятни сѣки може да се увѣри, като сравни отдѣлнитѣ занаяти въ 12-та група, които по-долѣ излагамъ.

Да не знаяхме нищо отдѣлно за София, щомъ бихме видѣли процента ѳ въ групата „зиданье“, изведѣжъ бихме дошли на мисль, че София е градъ, който сега се прави. Защото по кои други причини да има той 55 д. на 1000, които се занимаватъ съ граденье, до като Руссе и Варна иматъ само по 24, а Шуменъ даже едвамъ 8. И това е било на 1 януарий, когато сички работи по тѣзи частъ сѣ прекъснѣли! Както ще видимъ по-послѣ, главния занаятъ въ тѣзи група означенъ е съ рѣчьта „дюлгерѣ“.

За полиграфическитѣ занаяти нѣма що да се каже, защото само въ София и Руссе печатарството и фотографията сѣ до негдѣ развити. За търговията пъкъ въобще Руссе има най-голямъ процентъ. Както споменахъ и по-напредъ, у насъ е мѣчно да се различава търговията отъ индустрията. За това се и въздържамъ до по-сгодно врѣме, когато може би слѣдъ нѣкое пътуванье и потрѣбното изучаванье, ще ми бѣде възможно повече да говоря върхушната търговия подробно.

Географическото положение на Руссе и Варна самѣ изисква щото въ тѣхъ да има по-вече лица, които се занимаватъ съ пренасянье стока, пътници и пр. Това показватъ процентитѣ имъ. Слѣдующитѣ послѣ тѣхъ пакъ броеве казватъ, че въ София живота по явни мѣста, — хотели, пища, ресторанти, кафенета е по-живъ отъ колкото въ другитѣ градове. Само Варна се приближава малко до София.

Най-послѣ процентитѣ за групата „държавни служби“ показватъ политическото отношение на София къмъ другитѣ градове. Естествено е, че столицата има по-вече чиновници и представители на тъй нарѣченитѣ свободни професии отъ колкото провинциянитѣ градове.

Послѣ този кратъкъ прегледъ, азъ щѣ показжъ сичкитѣ занаяти въ сѣки градъ отдѣлно, група по група, като задържамъ колкото е възможно по-вече сжщитѣ имъ имена както сж намѣрени въ пребронителнитѣ листове. Заключениеята, които може да се направятъ отъ сравненieto на разнитѣ занаяти въ разнитѣ градове, щѣ направя други пътъ, за сега, мисля, и читателя самъ може да си направи нѣкои, защото броеветѣ говорятъ много ясно. Щѣ спомена само, че броеветѣ представляватъ въобще мжжѣе, а броеветѣ на женитѣ, тамъ гдѣто не сж означени съ буквата ж. ще се показватъ по-вече въ бѣлѣжкитѣ. Съкращенията *сам.* и *пом.* означаватъ самостоятелни и помагачи въ занаята, както по-напредъ опредѣлихъ тѣзи думи.

І. Земеделіе и скотовѣдство.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Сжч.	Сам.	Пом.	Сжч.	Сам.	Пом.	Сжч.	Сам.	Пом.	Сжч.
Земеделци . . .	302	322	624	365	352	717	483	387	870	217	124	341
Градинари . . .	25	8	33	19	14	33	32	12	44	70	20	99
Ловари	17	6	23	231	65	296	15	6	21	—	—	—
Пждари	—	—	—	—	—	—	8	—	8	—	—	—
Дървари	6	2	8	48	7	55	127	14	141	—	—	—
Овчари	39	13	52	40	11	51	103	51	154	25	6	31
Говедари	8	2	10	2	—	2	3	2	5	12	6	18
Пчелари	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—
Ловци	1	—	1	—	—	—	1	—	1	1	—	—
	398	353	751 ¹⁾	705	449	1154 ²⁾	774	472	1246 ³⁾	325	165	490 ⁴⁾

1) Измежду тѣхъ сж жени: Земеделци: 2 сам., 219 пом.; градинари: 3 пом.; ловари: 6 пом.; овчари: 1 пом.

2) Измежду тѣхъ сж жени: Земеделци: 1 сам., 250 пом.; градинари: 3 пом.; ловари: 1 сам., 26 пом.; дървари: 1 сам., 1 пом.

3) Измежду тѣхъ сж жени: Земеделци: 1 сам., 272 пом.; градинари: 4 пом.; ловари: 1 пом.; дървари: 1 пом.; овчари: 4 пом.

4) Измежду тѣхъ сж жени: Земеделци: 1 сам., 43 пом.; градинари: 13 пом.

II. Риболовство.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.
Рибари	200	25	225	41	2	43	1	—	1	1	—	1

III. Индустрия съ камъни, съ пръстъ, съ глина.

Каменари	8	4	12	7	1	8	10	—	10	18	1	19
Керемидчи . . .	17	5	22	12	—	12	13	8	21	—	—	—
Тухладжии . . .	10	—	10	—	—	—	—	—	—	30	15	45
Грънчари	25	5	30	1	—	1	26	5	31	32	15	47
Гледжии	23	2	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Гривари	4	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	<u>87</u>	<u>17</u>	<u>104¹⁾</u>	<u>20</u>	<u>1</u>	<u>21</u>	<u>49</u>	<u>13</u>	<u>62²⁾</u>	<u>80</u>	<u>31</u>	<u>111³⁾</u>

IV. Обработване металн.

Златари	17	3	20	15	1	16	17	6	23	30	5	35
Котлар. (кааанд.)	7	3	10	15	13	28	58	24	82	14	8	22
Дюкмеджии . . .	2	—	2	—	—	—	2	—	2	2	—	2
Калайджии . . .	21	3	24	55	14	69	18	5	23	23	5	28
Гевекеджии . . .	32	6	38	14	7	21	11	—	11	25	14	39
Ножари и бал- таджии	7	1	8	3	5	8	5	1	6	6	—	6
Бравари	—	—	—	2	—	2	19	7	26	—	—	—
Ковачи	70	40	110	57	15	72	83	34	117	94	47	141
Надбанти	10	3	13	18	3	21	3	1	4	16	4	20
	<u>170</u>	<u>59</u>	<u>229⁴⁾</u>	<u>579</u>	<u>52</u>	<u>237⁵⁾</u>	<u>215</u>	<u>78</u>	<u>294⁶⁾</u>	<u>210</u>	<u>83</u>	<u>293</u>

V. Машины, оръдия, инструменти, апарати.

Машинисти . . .	35	2	37	—	—	—	—	—	—	7	1	8
Механици . . .	—	—	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—
Лесовнишари . .	9	2	11	12	—	12	8	1	9	10	3	13
Ситарджии . . .	—	—	—	—	—	—	4	—	4	—	—	—
Пушкари	16	5	21	7	1	8	11	1	12	4	3	7
Молари	82	16	98	71	6	77	36	6	42	57	21	78
Гравене ладини, кайци	25	4	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Плавателни . . .	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—
	<u>167</u>	<u>29</u>	<u>196</u>	<u>96</u>	<u>11</u>	<u>103</u>	<u>59</u>	<u>8</u>	<u>67</u>	<u>78</u>	<u>28</u>	<u>106</u>

¹⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Керемидчи: 1 пом.; грънчари: 1 пом. — ²⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Грънчари: 1 пом. — ³⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Грънч.: 2 пом.

⁴⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Калайджии: 1 пом.; ковачи: 1 сам., 8 пом. — Измежду тѣхъ сж жени: Калайджии: 4 пом.; ковачи: 1 пом. — ⁵⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Ковачи: 1 пом.

VI. Химическа индустрия.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.
Апотекари . .	11	4	15	10	2	12	5	1	6	5	5	10
Прав. кибритъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Правене боя .	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	13	4	17	10	2	12	5	1	6	6	5	11

VII. Индустрия за вещества за горене и свѣтене.

Свѣщари . . .	7	—	7	6	—	6	7	1	8	3	1	4
Сапунджии . .	9	8	17	1	—	1						
	6	8	24	7	7	7	7	1	8	16	4	20

VIII. Индустрия тъкане.

Мутафи . .	18	6	24	12	7	19	150	39	189	52	21	73
Платнари . .	—	—	—	1	—	1	—	—	—	23	28	51
Тепавичари . .	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Бояджии . . .	24	7	31	30	11	41	15	5	20	35	9	44
Дръндари . . .	11	—	11	2	—	2	4	1	5	8	1	9
Тъкачи	5	27	32	—	—	—	2	1	3	—	—	—
Въжари	5	—	3	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Килимджии . .	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
Копринари . .	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
Кетенджии . .	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
	61	40	101 ¹⁾	48	18	66 ²⁾	176	46	219 ³⁾	120	59	179 ⁴⁾

IX. Правене гартия и мешина.

Табаци	26	7	33	26	6	32	119	47	166	7	3	10
Сарачи	36	11	47	15	1	16	58	10	68	5	3	8
Садлари	6	—	6	—	—	—	—	—	—	12	1	13
Опинчари (цар- вулари)	3	—	3	—	—	—	2	—	2	29	2	31
Решетари	3	—	3	5	2	7	2	—	2	16	9	25
Подвървачи . .	4	1	5	—	—	—	4	—	4	10	1	11
	78	19	97	46	9	55	185	57	242 ⁵⁾	79	19	98

¹⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Тъкачи: 2 сам., 18 помаг.; бояджии: 2 помаг.

²⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Бояджии: 1 пом. — ³⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Тъкачи: 1 сам., 1 пом.; бояджии: 1 сам. 2 пом. — ⁴⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Платнари: 1 сам., 9 пом.; бояджии: 1 пом.

⁵⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Решетари: 1 сам. — ⁶⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Решетари: 6 сам., 8 пом.

X. Индустрия съ дърва, съ вещества за резбарство (маранговлъкъ).

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.
Дърводелци . .	114	18	132	32	2	34	140	17	157	53	12	65
Бичвари . . .	22	7	29	2	—	2	3	—	3	—	—	—
Чибукчи . . .	69	15	84	36	10	46	53	2	55	25	4	29
Столяри (догра- маджии) . . .	—	—	—	36	5	41	23	6	29	51	7	58
Самарджии . .	1	—	1	1	—	1	—	—	—	31	6	37
Кошничари . .	55	5	60	7	6	13	8	1	9	25	9	34
Роговари . . .	3	—	3	4	—	4	9	—	9	—	—	—
Гребенари . . .	—	—	—	1	1	2	—	—	—	7	—	7
Теткари . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	265	45	310	119	24	143 ¹⁾	236	26	262	192	38	230 ²⁾

XI. Вещества за хранене и наслаждение.

Кошничари . .	15	1	16	38	7	45	28	2	30	19	10	29
Хлѣбари (фурун- джии) . . .	76	148	224	121	95	216	95	46	141	97	143	240
Сладкари (ше- керджии) . .	26	11	37	14	3	17	10	1	11	22	15	37
Масаи (месари)	76	23	99	84	17	101	49	11	60	91	19	110
Сфекчи . . .	5	—	5	5	3	8	—	—	—	—	—	—
Сладкари, бо- вадж, салепч. каданфч., пуд- лари, леблебе- джии	32	18	50	42	44	86	20	26	46	25	53	78
Сушене риба .	7	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Пикавалджии .	—	—	—	3	5	8	—	—	—	—	—	—
Сушене сире- не, масло . .	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	—	2
Сушене бира .	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Спиртовари . .	—	—	—	7	4	11	6	5	11	—	—	—
Сладкари . . .	55	2	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Саботван. тю- монъ	8	—	8	13	2	15	12	2	14	15	1	16
	303	204	507	327	180	507 ³⁾	221	93	314	271	241	512 ⁴⁾

¹⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Кошничари: 4 пом.; Роговари: 1 сам. — ²⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Кошничари: 1 пом.

³⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Хлѣбари: 2 пом.; Спиртовари: 2 пом. — ⁴⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Сладкари: 2 пом.; хлѣбари: 2 сам., 4 пом.

XII. Обличенье и чистенье.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.
Шивачи	285	81	366	—	—	—	385	129	514	—	—	—
Терзии	—	—	—	185	52	237	—	—	—	202	79	281
Абаджии	53	23	76	—	—	—	15	7	22	—	—	—
Чохаджии	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
Шиянье бѣли др.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16 ж.	4 ж.	20 ж.
Юрганджии . . .	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—
Кожухари	64	17	81	40	11	51	50	13	63	112	39	151
Шапк. калпакч.	2	—	2	—	—	—	—	—	—	35	17	52
Кундураджии . .	174	48	222	204	31	235	297	120	417	196	110	306
Чехлари	18	15	33	—	—	—	15	2	17	—	—	—
Кърпачи	54	3	57	—	—	—	35	5	49	—	—	—
Бербери	112	8	120	71	8	79	91	14	105	37	14	51
Баняри, банядж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
теляци	8	5	13	6	20	26	13	12	25	14	15	29
Перачки	19 ж.	4 ж.	23 ж.	11 ж.	3 ж.	14 ж.	5 ж.	—	5 ж.	47 ж.	15 ж.	62 ж.
Правенье цвѣтъ.	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
Лустраджии . . .	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—
	789	204	993 ¹⁾	519	125	644 ²⁾	913	298	1212 ³⁾	659	293	952 ⁴⁾

XIII. Зиданье, граденье (занятия за):

Инженери	20	—	20	7	—	7	1	—	1	37	—	37
Предприемачи . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3
Дюлгери	152	16	168	156	34	190	52	4	56	382	107	489
Зидари	—	—	—	—	—	—	10	—	10	—	—	—
Чешмеджии	3	—	3	3	—	3	7	2	9	5	—	5
Калдъръмджии . .	9	—	9	3	—	3	—	—	—	—	—	—
Оджакчи	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Тапещирери . . .	4	1	5	1	—	1	—	—	—	4	2	6
Джамджии	11	2	13	—	—	—	—	—	—	13	3	16
Тулумбадж. (пожарна чета) .	31	—	31	51	—	51	1	—	1	1	12	13
	231	19	250	221	34	255	71	6	77	445	124	569

XIV. Полиграфически занятия.

Печатари	8	1	9	3	3	6	1	—	1	17	4	21
Словослагатели .	7	4	11	1	—	1	—	—	—	38	—	38

¹⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Шивачи: 14 сам., 33 пом.; баняри: 3 сам. Измежду перачкитѣ има 1 сам. мжжъ. — ²⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Терзии: 8 сам., 3 пом.; кожухари: 2 пом. — ³⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Шивачи: 29 сам., 16 пом.; баняри: 4 сам. — ⁴⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Терзии: 6 сам., 15 пом.; шапкарче: 1 сам.; баняри: 4 сам., 3 пом. Измежду перачкитѣ има 1 сам. мжжъ.

⁵⁾ Измежду тѣхъ жени: Тапещирери: 1 сам.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сам.	Сам.	Пом.	Сич.	Сам.	Пом.	Сич.
Литографи . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Фотографи . .	5	2	7	2	2	4	1	—	1	8	4	12
	21	7	28	6	5	11	2	—	2	65	8	73 ¹⁾
XV. Търговия.												
Кокошари . .	6	—	6	29	5	34	—	—	—	3	—	3
Джамбаци . .	12	2	14	10	1	11	1	—	1	15	3	18
Джелепи . .	—	—	—	1	—	1	1	—	1	—	—	—
Брашнари . .	23	4	27	30	2	32	6	—	6	16	3	19
Житари . .	5	1	6	23	4	27	3	1	4	2	—	2
Каледжии . .	—	—	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—
Овощари (ежи- щия, варан- ватчи) . .	6	—	6	9	2	11	2	1	3	3	—	3
Госаиджии . .	—	—	—	3	1	4	—	—	—	—	—	—
Млякари . .	2	—	2	—	—	—	—	—	—	4	—	4
Кръчмари . .	146	70	216	104	63	167	108	28	136	180	163	343
Бакали . .	280	95	375	209	58	267	239	57	296	189	45	234
Тютюнджии . .	42	1	43	67	10	77	22	4	26	49	21	70
Предаване ко- жи, вълна . .	3	1	4	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Изуччии . .	—	—	—	1	—	1	2	—	2	3	1	4
Фаянари . .	—	—	—	—	—	—	6	1	7	—	—	—
Слари (тувчии)	5	1	6	—	—	—	2	—	2	—	—	—
Заляри (кю- мюрджии) . .	—	—	—	7	2	9	—	—	—	4	—	4
Дъкари . .	14	3	17	5	1	6	3	1	4	2	—	2
Калъзари . .	72	8	80	52	16	68	9	5	14	36	20	56
Манифактурадж.	19	7	26	53	16	69	23	8	31	—	—	—
Стари (това- чии, черчии)	6	3	9	20	2	22	11	3	14	12	3	15
Търговци . .	458	126	584	340	107	447	249	49	298	452	94	546
Окалари . .	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Хити работи . .	3	—	3	1	—	1	1	—	1	2	—	2
Смазчии . .	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Графи . .	29	9	38	25	4	29	10	2	12	37	11	48
Измери . .	4	—	4	39	1	40	—	—	—	9	—	9
Сали . .	29	2	31	16	—	16	12	1	13	13	—	13
Почиспонери . .	14	1	15	16	7	23	—	—	—	3	—	3
Пижари . .	8	1	9	4	—	4	2	1	3	9	1	10
	1176	335	1521 ²⁾	1083	302	1385 ³⁾	712	162	874 ⁴⁾	1043	365	1408 ⁵⁾

¹⁾ Измежду тях жени: Словослагателъ: 1 сам.

²⁾ Измежду тях жени: Кръчмари: 4 сам., 16 пом.; бакали: 2 сам., 1 пом.; търговци: 2 сам. — ³⁾ Измежду тях сж жени: Кокошари: 3 пом.; брашнари: 1 пом.; джамбаци: 1 пом.; бакали: 1 сам.; манифактурадж.: 1 сам., 1 пом.; търговци: 3 пом. — Измежду тях сж жени: Кръчмари: 1 сам., 1 пом.; бакали: 1 пом.; манифактураджии: 1 пом.; търговци: 1 сам., 2 пом. — ⁴⁾ Измежду тях сж жени: кръчмари: сам. 1 пом.; търговци 4 сам.

XVI. Сѣобщения.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.	Сам.	Пом.	Слч.
Телеграфисти .	23	2	25	11	1	12	3	—	3	27	—	27
Пощальони . .	5	3	8	17	1	18	2	—	2	7	17	24
Чиновници на железница .	11	3	14	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Пайтонджии . .	37	16	53	—	—	—	—	—	—	78	14	92
Каруцари . . .	182	17	197	226	30	256	131	8	139	—	—	—
Арабджии . . .	76	15	91	22	2	24	—	—	—	—	—	—
Кираджии . . .	22	—	22	13	1	14	28	3	31	81	16	97
Гемиджии . . .	178	38	216	89	44	133	1	—	1	—	—	—
Канкчии	53	4	57	75	20	95	1	—	1	—	—	—
Хамали	140	—	140	79	—	79	20	—	20	114	—	114
Гавсилни	6	—	6	16	—	16	4	—	4	21	—	21
Пазванти (павачи)	28	—	28	18	—	18	16	—	16	3	—	3
	761	96	857 ¹⁾	567	99	666 ²⁾	206	11	217	331	47	378 ³⁾

XVII. Ноцување и подкрѣпление.

Гостинничари .	40	46	86	42	33	75	14	10	24	63	133	196
Готвачи	62	22	84	92	29	121	21	4	25	70	64	134
Каведжии	98	38	136	123	25	148	80	11	91	36	25	61
	200	106	306 ⁴⁾	357	87	344 ⁵⁾	115	25	140 ⁶⁾	169	222	391 ⁷⁾

XVIII. Лично служенье, надничари съ промѣнлива работа.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	Млж.	Жен.	Слч.	Млж.	Жен.	Слч.	Млж.	Жен.	Слч.	Млж.	Жен.	Слч.
Слуги (момчета, момичета) . .	306	284	590	360	142	502	149	93	242	525	428	953
Работници на фабрика	13	—	13	19	—	19	2	—	2	6	—	6
Работници (точно не опредѣ- лени)	516	88	604	1065	51	1121	365	14	379	442	47	496
	835	372	1207	1444	208	1642	516	107	623	1073	475	1455

¹⁾ Измежду телеграфиститѣ 1 жена сам. — ²⁾ Измежду тѣхъ жени: Каруцари 1 пом.; гемиджии 1 пом.; канкчии 1 сам. — ³⁾ Измежду телеграфиститѣ 2 жени.

⁴⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Гостинничари: 4 сам., 9 пом.; готвачи: 14 сам., 11 пом.; каведжии: 3 сам., 2 пом. — ⁵⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Гостинничари: 1 пом.; готвачи: 4 сам., 2 пом.; каведжии: 1 пом. — ⁶⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Готвачи: 1 пом.; готв.: 1 сам., 1 пом.; каведжии: 2 пом. — ⁷⁾ Измежду тѣхъ сж жени: Гостинничари: 2 сам., 10 пом.; готв.: 10 сам., 10 пом.; каведж.: 2 сам., 2 пом.

XIX. Войска, флота, жандармерия.

	Въ Руссе	Въ Варна	Въ Шуменъ	Въ София
	Мажье	Мажье	Мажье	Мажье
Юнкери	—	—	—	141
Войници	1269	1935	1590	902
Жандарми	76	109	36	113
Стражари	28	15	3	2
	<u>1373</u>	<u>2059</u>	<u>1629</u>	<u>1158</u>

XX. Държавни служби, богослужение, свободни звания.

Дипломация, консулства	20	14	1	9
Чиновици (неопределено)	166	132	53	311 ¹⁾
Писари	30	22	36	91
Мухтари	—	12	—	—
	<u>216</u>	<u>180</u>	<u>90</u>	<u>411</u>
Митрополити и свещен.	22	24	9	24
Калугери ²⁾	—	1	1	7
Равни, халами	2	2	1	22
Плаци, ходжи	46	40	71	6
Кисари	—	1	—	—
Гробари	—	2	—	—
Елчтропи	—	1	—	—
	<u>70</u>	<u>71</u>	<u>82</u>	<u>59</u>
Фектори, лѣжари	6	14	8	31
Белдери	5	1	3	—
Акушьорки ³⁾	5	4	4	8
Яшаничари	—	1	—	—
	<u>16</u>	<u>20</u>	<u>15</u>	<u>39</u>
Редактори	3	—	—	—
Публицисти	—	—	—	4
Кореспонденти	—	1	—	1
	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>—</u>	<u>5</u>
Адвокати	19	11	2	12
Рошенописци	2	6	4	—
	<u>21</u>	<u>17</u>	<u>6</u>	<u>12</u>

¹⁾ 2 отъ тѣхъ сж жени.²⁾ И въ третѣ града сж калугерици.³⁾ Само въ Варна има 1 мажъ акушьоръ, сичкитѣ други акушьорки сж жени.

	Въ Руссе			Въ Варна			Въ Шуменъ			Въ София		
	М.ж.	Жен.	Сич.	М.ж.	Жен.	Сич.	М.ж.	Жен.	Сич.	М.ж.	Жен.	Сич.
Учители	61	15	76	50	9	59	75	14	89	46	15	61
Живописци . . .	5	—	5	5	—	5	7	—	7	5	—	—
Музиканти . . .	38	12	50	47	23	70	17	9	26	63	13	76
Актьори	—	—	—	4	1	5	—	—	—	—	—	—
	<u>43</u>	<u>12</u>	<u>55</u>	<u>56</u>	<u>24</u>	<u>80</u>	<u>24</u>	<u>9</u>	<u>33</u>	<u>68</u>	<u>13</u>	<u>81</u>

XXI. Безъ звания.

Притѣжатели .	7	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Просяци . . .	17	1	18	6	1	7	14	4	18	20	67	87
Ученици . . .	17	—	17	45	1	46	214	3	217	386	87	473
Моли	—	—	—	—	—	—	142	—	142	—	—	—
Публични жени.	—	45	45	—	54	54	—	21	21	—	45	45
Безъ	<u>442</u>	<u>541</u>	<u>953</u>	<u>417</u>	<u>530</u>	<u>947</u>	<u>373</u>	<u>1084</u>	<u>1457</u>	<u>238</u>	<u>498</u>	<u>736</u>
	<u>483</u>	<u>587</u>	<u>1070</u>	<u>468</u>	<u>586</u>	<u>1054</u>	<u>743</u>	<u>1112</u>	<u>1855</u>	<u>644</u>	<u>697</u>	<u>1341</u>

СТАРИ ПЪТЕШЕСТВИЯ ПО БЪЛГАРИЯ ОТЪ 15—18 СТОЛѢТИЕ.

СЪОБЩАВА Д-ръ КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ.

(Продължение отъ кн. III.)

II Феликсъ Петанчичъ (ок. 1502).

Любопитното пътешествие на французският рицаръ Бертрандонъ де ла Брокие стои съвсѣмъ уединено въ своето рѣме. Чакъ отъ края на същото столѣтие има второ такова едно съчинение — дневникътъ на нѣмският рицаръ *Arnold von Harff* изъ Келнъ (1499), но той, също единъ божигробски поклонникъ, много обширно приказва за Палестина и за Египетъ и твърдѣ малко, едвамъ една половина страница, за своето ходене отъ Цариградъ презъ Пловдивъ, Самоковъ и Кюстендилъ за въ Далмация, отъ гдето той презъ Венеция се завърнжалъ пакъ въ отечеството си.¹⁾

По-важна за насъ е една малка латинска книжица съ единъ: „De itineribus in Turciam libellus“ (книжка върху стипцата за въ Турция), печатана първъ пътъ въ Виена въ 1522 год. и препечатвана отпослѣ въ разни сборници

¹⁾ Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff von Cöln 1496—1499. Herausgegeben von Dr. E. von Groote. Cöln 1860. Харфъ миналъ презъ Одринъ, Пловдивъ (Hradis), Пазарджикъ (Bansack), Дуница (Tobinica), гдето не далеко тече рѣката Дуна (Strimonach); два дѣне отъ Дуница стигналъ въ Угличка Бана, сирѣчь Буш-ла Бана (Кюстендилъ). По-далече е влѣзналъ въ „долината България“ съ ата Вардаръ, послѣ въ Сърбия и тамъ стигналъ презъ Прищина, Новипазаръ и на въ Стогъ (Stagno) при морето.

за Турция до десетъ пѣти, ако не по-вече. Тя съдържа не едно пѣтописание, а едно начѣртание на главнитѣ пѣтища, по които християнскитѣ войски би могли да вѣдѣнатъ въ полуострова и да освободятъ балканскитѣ народи отъ мусулманското иго. За автора ѝ, който се казва *Феликсъ Петанчичъ* (Petantius), до сега знаемъ твърдѣ малко. Споредъ изслѣдваніята на учений хърватскій географъ Д-ръ Петръ Матковичъ¹⁾ той билъ родомъ Дубровчанинъ и намиралъ се дълго врѣме въ службата на венгерскитѣ крале, особено при двора на Владислава (1490—1516) отъ полската династия на Ягеллонитѣ, който бѣше заедно кралъ чешскій и венгерскій. При този владѣтель Петанчичъ, единъ човѣкъ ученъ и начитанъ, е билъ не само кралевскій секретаръ и послѣ и началникъ на новооснованата кралевска библиотека, но поради своето познаване на разни народи и езици често билъ пратанъ съ дипломатически мисии до разни чужди дворове. Въ 1501 год. ходилъ на Родосъ при тамкашнитѣ рицари, които тога храбро воювахъ срѣщу Турцитѣ, догдѣто турската сила не ги принуди да напуснатъ Родосъ и да се пренесатъ на Малта. Послѣ го проваждахъ съ други посланства въ Венеция, въ Италия, въ родното му мѣсто Дубровникъ и особено при Турцитѣ, до султана Баязита II и до Селима I. Петанчичъ се поминжалъ не много врѣме преди 1522 год. защото въ онова първо издание на книжицата му отъ същата година той се споменва вече като умрѣлъ. А самата книжица е написалъ слѣдъ онова посланство до родоскитѣ рицари, слѣдователно около 1502 год., когато кралъ Владиславъ се приготвявалъ за единъ походъ срѣщу Турцитѣ, който обаче останжалъ само въ проекта.

Родомъ Словѣнинъ и отъ градъ, който въ тия вѣкове се занимавалъ най-повече съ търговията вжтрѣ въ предѣ-

¹⁾ Putovanja po Balkanskom polnotoku XVI veka. Napisao Dr. P. Matković. Felix Petančić, въ Rad jugoslavenske akademije, томъ 49 (Загребъ 1879).

отъ на Балканскій полуостровъ, Петанчичъ е могълъ доста добръ да узнае сърбскитъ и българскитъ страни, и книжницата му, макаръ че е малка и кратка, съдържава нѣкои съвсѣмъ драгоцѣнни нѣща. А като ученъ човѣкъ, запознатъ съ латинската и гърцка литература, която въ онова врѣме пакъ захванжала да се цѣни, да се изучава и обработва, той е ималъ понятие и за миналото на тия предѣли, но при това упадналъ въ общата погрѣшка на вѣонтъ съврѣменници, ученитъ классицисти и хуманисти. Споредъ тѣхното мнѣние по-хубаво и по-учено е било да се преводятъ всичкитъ географически имена на старо и да се избѣгватъ съврѣменнитъ народни названия. Тѣй и самиятъ Петанчичъ намѣсти Сърбитъ направила на Мизн, българетъ на Трибали и пр.

За най-важний предѣлъ на турската империя, къмъ който трѣбало да бѣждатъ насочени предполагаемитъ военни походи срѣщу Турцитъ, Петанчичъ счита Тракия или Родания. една страна, каже, на приекъ, която изобилствува въ всичко, що е нужно за живѣние; въ нея лежи и самия Цариградъ, гдѣто се съединяватъ всичкитъ пѣтища и вжтрѣ въ Турско.

Най-напрѣдъ описва „горниятъ“ пѣтъ отъ Бѣлградъ до Цариградъ. Отъ Бѣлградъ споредъ него се дохожда презъ Годомирското поле (нынѣшно поле Годоминъ между медерево и устието на Морава), презъ селото Браничево, въкога голѣмъ градъ (сега развалини при селото Костоуцъ близу до Пожаревацъ) и около славний Ресавскій внастиръ (основанъ въ 1407 год. отъ сърбскій деспотъ Стефанъ Лазаревичъ) въ градъ Нишъ.

„Нишъ (Nisus) е билъ нѣкогажъ, както се види отъ развалинитъ, единъ прекрасенъ градъ, но сега е станалъ почти село, населено отъ Турци и отъ Българе (а Turcis Bulgaris). Лежи подъ много високи планини, които сѣ

клонове на близката Родоп¹⁾, до рѣката Нисава, отъ която е приелъ и името си, и между другитѣ села на Мизия и Трибалия (ще рече Сърбия и България) счита се за славенъ поради изобилне на търговски стоки. Отъ прехода (презъ Дунава) при Бѣлградъ до тука има 120 милии. Отъ тука се върви къмъ селото Пиротъ, положено между планини. По пѣтъ се минува голѣмата и стѣрма планина Куновица, презъ която мжно се ходи поради дълбокитѣ долини, прострѣни подъ високи скалини, както и поради прегжетитѣ гори и дългитѣ кривулици на пѣтя²⁾. После се стигва слѣдъ 50 милии въ София, столицата на Трибалитѣ (metropolis Triballorum, сирѣчь на Българетѣ), пречута въ нашето врѣме като търговски градъ (emporium)³⁾. Тя лежи въ една равнина. Отъ къмъ истокъ е обърнжата къмъ долната Мизия, сирѣчь къмъ *Загорието* (Sagoria)⁴⁾, което се простира отъ рѣката Циабръ (Cyabrus, нинѣшната Цибрица) около градоветѣ Видинъ и Никополъ покрай рѣката Истеръ (Дунавъ) до Понтийското море.⁵⁾ Къмъ южната страна лежи Тракия, къмъ западъ Скордисцитѣ,⁶⁾ Три-

¹⁾ Родопитѣ не се простиратъ до тамъ, до гдѣто ги туря Петанчичъ.

²⁾ Куновица се викала въ срѣднитѣ вѣкове планината между Ниятъ и Бѣл Паланка. Дубровнишкий поетъ Яковъ Палмотичъ въ 1668 год. описва горитѣ въ Куновица съ слѣдующитѣ думи: „У планини Куновици, гдѣ дубрава расте густа само една што улица како змија виѣше се, која пустих сред граница просиѣченъ виѣше се, куд никудъ проѣ у реду немогаху три коњика.“ (Dubrovnik popovlje, стр. 280). Тука венгерский и полский кралъ Владиславъ съ войводата си Паванъ Хуняда и сърбский деспотъ Георгий Бранковичъ е разбилъ Турцитѣ въ 1443 год. Виждѣ Бѣлг. История (Одесското издание) стр. 472 и за самата Куновица: Neerstrasse von Belgrad nach Constantinopel стр. 89, 107, 112, 126.

³⁾ Въ много съчинения на 17 и 18 вѣкъ София се казва столица на България, защото тя е била тогава сѣдалището на румелийския беглербегъ и слѣдователно срѣдоточието на по-голѣмата частъ отъ полуострова.

⁴⁾ Петанчичъ добръ е знаелъ българското име на страната между Дунавъ и Стара Планина. За Загорието виждѣ Бѣлг. История стр. 486.

⁵⁾ Авторътъ е челъ, че въ римскитѣ врѣмена рѣката Цибрица е била границата между провинциитѣ Горня и Долня Мевия, но, види се, не е знаелъ, че Видинъ лежи на западъ отъ устието на Цибрица.

⁶⁾ Тука списателятъ иска да покаже, че знае за келтсийскитѣ народъ на Скордисцитѣ, който въ III—I стол. пр. Хр. е сѣдалъ въ диекашната Сърбия, но подъ римското владѣние съвсѣмъ е изчезналъ.

балитѣ и високитѣ Алпи на планината *Василица*.¹⁾ Отъ тамъ се възвишава Родопъ, която по множеството на своитѣ върхове тѣй да кажж царствува надъ всичкитѣ планини, както се показва това и отъ самото ѝ гръцко название. Презъ нейнитѣ мѣчни и тѣсни проходи стигва се въ равнината на *Филиппополъ* или на Романия. Тука сж имали пъть нѣкога Римлянитѣ, като сж се стремили къмъ завладѣването на Азия, и до днескашния день вижда се тука паметникътъ имъ, въздвиженъ съ мраморни стълбове на срѣдъ планинитѣ.²⁾ Историята разказва, че и Годофредъ Бульонскій, като е тръгналъ за освобождението на Светата Земя, презъ тука е слѣзнулъ изъ горната Мизия къмъ Хелеспонта или къмъ Галиполъ, за да мине тамъ морето. Презъ тия проходи и Владиславъ, краля панонски (венгерски) и полски, като е билъ обиколень отъ турскій царь Муратъ се е оттеглилъ назадъ, за да се върне въ Панония (Венгрия).³⁾ Отъ Филиппополъ въ три денье се пристига по поляната, всё покрай рѣката Марица или Хебръ, въ Дринополъ, който градъ древнитѣ викахж Одрисъ или *Орестинасъ*.⁴⁾ Между тракийскитѣ градове той всѣкога е билъ прочутъ поради своята хубостъ и поради юнашката ѝ слава. Отъ тамъ, свършва Петанчиць, до Галиполъ има 60 милини, до Цариградъ 120.

¹⁾ Βασιλικὴ κλεισούρα (царската клисура) сж викали Византийцитѣ Траяновитѣ Врата или Капуджика, и споредъ това сж ги нарекли къретоносцитѣ claustra sancti basilii (клисурата на св. Василий). Словѣнетѣ отъ гръцкото название сж направили името *Василица*, едно име, което нерѣдко се споменава въ паметниците на 15 и 16 вѣтъ. До сега има на западъ отъ Капуджика едно село Васелица съ 305 распрѣдѣли къщи. За всичката мѣстность и нейнитѣ паметници и сѣдбини обширно говорихъ въ *Heerstrasse* стр. 30—35, 92 и пр., та и въ своето последньо пътешествие въ Румелия въ „Osvēta“ 1882.

²⁾ Траяновитѣ Врата, срушени чакъ 1835.

³⁾ Походътъ на краля Владислава къмъ София и Златица 1443 (Бълг. Историци стр. 473).

⁴⁾ Този градъ наистина се викалъ най-напрѣдъ Ускудама или Орестинасъ, а днешното име е приелъ отъ цара Хадриана. Преди римското завоевание той билъ важна крѣпостъ на Тракийското племе на Одривитѣ.

Другий „долний“ пътъ за Тракия споредъ Петанчица вървѣлъ отъ Бѣлградъ къмъ югъ на Косово поле и тамъ се съединявалъ съ далятинскій пътъ, който е водилъ отъ Адриатическитѣ пристанища въ Цариградъ; отъ Косово поле по него се стигвало пакъ до ония „горний“ пътъ въ мѣстноститѣ на гореспоменжтата Василица. Въ това направление отъ Бѣлградъ най-напрѣдъ се дохождало въ Крушевацъ и отъ тамъ презъ Бѣла Църква (нынѣшното Крушумѣе), близу около равнината Дубочица,¹⁾ на прочутото *Косово поле*. Петанчицъ съ нѣколко думи споменава голѣмото сражение въ 1389 г., въ което сѣрбскій князь Лазаръ биде тука разбитъ отъ Турцитѣ, оная голѣма битка, която принесе смъртъ и на побѣдения сѣрбскій господарь и на побѣдителя, султана Мурата I, чиято чрѣва, казва напиятъ авторътъ, тука се съхранявали въ единъ мраморенъ гробъ, а самото тѣло е било пренесено въ Брусса.²⁾ Той споменава и нещастното разбиванне, което отпослѣ на сѣщитѣ мѣста потърпѣ отъ Турцитѣ (1448) славний войвода Иванъ Хунядъ (Сибинянинъ Янко на народнитѣ пѣсни) съ венгерскитѣ войски.

„Равнината на това поле се простира на 70 мили до Качаничкй пътъ и до Клисурскй проходъ, който води къмъ Скопие; тя лежи между двѣтѣ рѣки Ситница и Лабъ. отъ всѣкъдѣ оградена съ планини, подножията на които сж пълни съ села и сѣла. На едната ѣ страна лежи най-богатото село *Прищина*, което поради преголѣмото си плодородие нѣкогажъ доставляваше най-голѣмо удоволствие на мизийскитѣ (сирѣчь сѣрбскитѣ) господари. Освѣнъ това стои тука десетъ милии подалече градъ *Новобърдо* (*Novomontana civitas*), нѣмска колония (*Germanorum colonia*), по-

¹⁾ Дубочица или Глѣбочица на срѣдовѣковнитѣ паметници споредъ последвалния на Стояна Новаковича (Годишница Николе Чупица I, 1877 стр. 183) е била долината на Морава и Ветреница при Лѣсковецъ.

²⁾ Този гробъ на Мурата I, една малка джамия, стои до днесъ на бойното поле близу до Прищина.

неже най-напрѣдъ *Saxones* (Saxones) сж намѣрили въ мизійскитѣ (сърбскитѣ) страни рудитѣ и сребърнитѣ материи. 1) Впрочемъ около Оравицкото езеро 2) и близкитѣ блата, като се остава на страна оная пътека, която води презъ Бинчъ Морава (*Binzum Moravam*) къмъ Кривичинскитѣ планини (*montes Crivicinae*), що се дигатъ между Мизия и Дардания, 3) въ единъ день отъ входа въ клисурата се дохожда въ *Скопие*, главенъ градъ на Дардания, при който е и границата на Македония. Този градъ е плоденъ и изобилствува съ всичкитѣ драгоцѣнни произведения на земята, та е особенно пребивалище на господаря; той се орошава отъ здравата рѣка Вардаръ, що извира отъ най-високитѣ върхове на планината Орбелосъ 4), та заради това много е годенъ за събиране на войскитѣ. Като се тръгне отъ тука, минува се презъ *Жеглиговската равнина*, *Конопиницката долина*, *Беобушката Баня* (*balnea Veobusci*), *Стримонскія* мостъ, който раздѣлява Македонцитѣ отъ Трибалитѣ или Българетѣ, презъ селото *Цървени Брѣгъ* (*villa Ripae Libeae*) и като се подаватъ *Самоковскитѣ поляни* 5) и горитѣ

1) Новобърдо (*Novomonte* на Италианцитѣ) бѣше въ 14 и 15 столѣтие единъ отъ първитѣ градове на полуострова, съ прочути сребърни и златни рудници и една буйща търговия. Султанъ Мухамедъ II взе го въ 1455 год. слѣдъ една люта обсада. Сега той е единъ купъ развалини въ планинитѣ между Прищина и Враня. Тѣхъ монѣтѣ *Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien* стр. 56 и статията на Стояна Новаковича, Новобърдо и Врањско Поморавље, Годишњица III (1880).

2) Робовачко блато въ южната половина на Косово поле.

3) Дардания викахъ Римлянетѣ провинцията, столицата на която бѣше *Scupi* въ която лежеше и градъ *Upriana* (сега Липлянтъ). Кривичинскитѣ планини е може „Црѣна-Гора“ (Карадагъ) при изворитѣ на Бинчъ-Мошава.

4) Петавичичъ мисли тука Шаръ планина, *Scardus* на Римлянитѣ; *Orbelus* се вика планинитѣ отъ Рила на югъ, между рѣкитѣ Струма и Места (Перинѣ-планина).

5) Жеглигово бѣше въ срѣднитѣ вѣкове единъ градъ до Куманово. Конопиница вика едно село до Криворѣчната Паланка. *Беобушка*, сирѣчь *Велбуждска Баня* вика се въ сърбскитѣ паметници на 15 и 16 вѣкъ градъ Кюстендилъ, старий *Велбуждъ* или *Велбуждъ*; околнитѣ селени до сега го познаватъ най-повече просто подъ името Баня, като викатъ и гражданитѣ му „Банчено“. Мостътъ е каменний Кадинъ мостъ между Кюстендилъ и Дунница; рѣка Струма по оние мѣста до сега се счита граница между Македония и България. Цървени Брѣгъ е едно село между Дунница и Самоковъ.

и пространитѣ пустини на Емъ планина (сирѣчь старини Наемус или днешна *Стара-планина*), която у Трибалитѣ (Българетѣ), нейнитѣ жители, се вика *Костенецъ* (Costegnazo)¹⁾ по единъ много мжченъ пѣтъ се слиза къмъ рѣката Марица, сирѣчь Хебрусъ, та се дохожда въ Филиппополското или Романийско поле; тамъ този долний пѣтъ, 230 милини оти Скопие, се свързва съ ония горний, що слѣзва въ тия равнина отъ планината Василица или Родопа.“

Петанчичъ знае още за единъ пѣтъ, който водилъ отъ Венгрия за въ българскитѣ страни. Той излѣзвалъ отъ Будимъ, минвалъ презъ Варадинъ и други венгерски мѣста за въ Темишваръ, стигвалъ отъ тамъ въ трансилванскій главенъ градъ *Сибинъ* (Sibinium, нѣмски сега Hermannstadt, ромѣнски Сибиу) и по-далече въ *Брашовъ* (Corgoпа или Bresovia) подъ високитѣ планини, който раздѣляватъ Трансилвания отъ Влашко. „Отъ тамъ (сирѣчь отъ Брашовъ) на третий день се дохожда въ *Тръговице*, влашката столица и сѣдалището на войводата, едно мѣсто непристъпно, оградено не съ стѣни, а съ насипъ и прѣкошъ, снабденъ отъ вънка съ преостри коци; то е положено между блатата, блатисти гори и влажни барища, тъй щото зимѣ почти всичкитѣ околности ставатъ непроходими.“²⁾ Това е древната провинция Дация, нѣкогажъ римска колония, отъ гдѣто нейнитѣ жители и въ нашето врѣме обикновенно се сѣужатъ съ латинскій езикъ. Това е народъ варварски. свирѣпъ, отдаденъ на суевѣрия и гатания, всекога жеденъ за разбой и плячка. Отъ тамка обръща се пѣтътъ къмъ преходитѣ (сирѣчь презъ Дунава) при *Бдинъ* (Bidinium) и *Никополъ*; на лѣво се дохожда къмъ малката крѣпость *Василъ* (Vasilum), на срѣдата между двѣтъ Влахин, Голѣмата и Малката, която послѣдната се вика и Молдавия, гдѣто

¹⁾ Костенецъ село при изворитѣ на Марица.

²⁾ Влашката столица чакъ въ половината на 17 вѣкъ се пренесе отъ Тръговице въ Букурещъ.

често сж се случвали битки съ Турцитѣ.¹⁾ Тука Петанчичъ споменава нощната побѣда на влашкий войвода Драчулъ (1462) срѣщу цара Мохаммеда II и побѣдата на молдавский воевода Стефанъ (1475) надъ войскитѣ на румелинскій беглербегъ Сулейманъ. За под-нататъшния пътъ казва, че 30 мили отъ Василъ има преходъ презъ Дунавъ у града *Браиловъ* (Braillovum) и на срѣща, пише, захваща Гърция, която ужъ се простирала до самитѣ седѣмъ устия на Дунава.²⁾

Под-подробно расправя Петанчичъ за сърбскитѣ и босненски пътища. За Македония знае твърдѣ малко. Споменава само нѣкогашната римска *via Egnatia*, старий пътъ отъ Драчъ презъ Солунъ на Цариградъ; за него казва, че по него се върви отъ Драчъ презъ Албания къмъ Бѣлградъ (сега Београдъ), като оставатъ на страна еждѣ сѣверъ рѣката Фанди. Дукагинскитѣ планини, та се минва около добръ населеный градъ Дибра нататѣкъ къмъ Солунъ.

III. Венедиктъ Курипешичъ (1530).

Редътъ на пътешествията по Турско въ XVI вѣкъ хваща съ дневника на единъ Словѣнецъ отъ Горний градъ (Obernburg) въ Штирия близу до краишката граница, Венедиктъ Курипешичъ, който като „латинскій тълмачъ“ придружавалъ Хърватина Никола Юришича и Нѣмеца Иосифа Ламберга, когато тѣ въ 1530 год. отивахж Цариградъ като посланници на кралъ нѣмскій, чешскій венгерскій (послѣ и царъ на римска или нѣмска импе-

¹⁾ Това е, види се, днешкашииъ Васлуй, до Берладъ.

²⁾ Браила познава вече Нѣмецътъ Шилтбергеръ, съучастникъ въ битката при Зпола въ 1396 год. (Вижъ Пер. Спис. I, 46): „Бѣхъ и въ Валахия и въ нейнитѣ столици; едната се вика Агришъ (види се Арджинъ), другата Тиркишъ (Тръговецъ). И единъ градъ на име Ибраилъ лежи при Дунава, и тука стоятъ корабитѣ великитѣ, които принасятъ търговскитѣ стоки отъ странитѣ на езицицитѣ (сирѣчь езициитѣ). Трѣба да се забѣлѣжи, че народа въ Голѣмата и Малката Валахия е християнски и че той има единъ особенъ езикъ. И всичкитѣ оставятъ да имъ расте косата и космитѣ и никога не ги стрижатъ“. (Изд. Neumann стр. 92).

рия) Фердинандъ I. То бѣше слѣдующата година послѣ първата безуспѣшна обсада на Виена отъ султана Сулеймана (1529), въ едно врѣме, когато западното християнство най-повече се угрожаваше отъ побѣдоноснитѣ нашествия на Турцитѣ, които тогава бѣхж достигнали до върха на могъществото си. Дневникътъ на Курипешича е писанъ на нѣмски и печатанъ (не се казва гдѣ, види се въ Виена въ 1531 година на 32 листа, съ 10 дърворѣзни изображения най-повече на босенски крѣпости, подъ название: „Itinerarium Wegrayss kün. May. potschafft gen Constantinopel zu dem türckischen Kayser Soleyman anno XXX“ (пътешествие на крал. посолство въ Цариградъ до турския царъ Солейманъ год. 30). На насловния листъ има едно изображение, което представява султана възъ прѣстола и християнскитѣ посланници, какъ колѣнничжтъ предъ него, за да му цѣлуватъ ржката.¹⁾

Курипешичъ не е написалъ такъвъ единъ привлекателенъ и разборитъ разказъ, като рицаръ Бертрандонъ. нито е располагалъ съ антическата ученостъ на съврѣмения си Петанчича. Неговото съчинение е простъ единъ дневникъ, съ денѣтъ и имената на мѣстноститѣ, написанъ съ единъ грубъ и тежъкъ езикъ и слогъ; но този дневникъ е твърдѣ важенъ заради своитѣ географически бѣлѣжки, доста подробни и богати. Посланниците сж минали презъ Босна, Косово поле, Враня, Брѣзникъ и София за Цариградъ, а на върщанне сж ходили презъ Самоковъ. Прищина и пакъ презъ Босна. За старата география на Босна, която е яко мало позната, свѣдѣнията на Курипешича съдържаватъ единъ материялъ твърдѣ драгоцѣненъ.

¹⁾ Има двѣ надания, които се различаватъ само по вида на буквитѣ (ср. Neerstrasse стр. 118 бѣл. 10). Книжката е много рѣдка; единъ екземпляръ има у мене. и отъ него сж преведени долу приведенитѣ отломъци. Въ оригинальтъ срѣща се едно множество типографически погрѣшки, даже въ имената, и една пълна бъркотна владѣтъ гъ препинателнитѣ знакове.

Авторътъ, като роденъ Словѣнинъ, съ особена любовъ си е записвалъ имената на рѣкитѣ, планинитѣ и селата, презъ които е минавалъ та е забѣлѣжилъ и нѣкои любопитни работи върху жителитѣ на страната, и тѣхнитѣ нрави и обичаи; не е забравилъ даже да каже нѣщо за стари словѣнски надгробни надписи, които е съгледалъ по пъть, и за народни пѣсни, които му сж били познати. Разбира се, че по-вече приказва за босенскитѣ и сѣрбскитѣ предѣли, дѣто жителитѣ сж му били по-близки, но и онова, което пише за България, не е безъ важностъ и цѣна.

Това пътешествие не е единственното съчинение на Курипешича. Проф. Матковичъ, който е посветилъ на този словѣнскій пътникъ една хубава статия,¹⁾ намѣрилъ е и друга една негова любопитна книжица, писана също на нѣмски: единъ диалогъ или диспутация на двама сензори кралевското посолство въ Цариградъ. То е една отъ множеството политически брошурки, които въ XVI и XVII столѣтне се писахж и печатахж за турскитѣ работи; сеитѣ се разговарятъ за турскитѣ военни сили, за възможността на испаждаване Турцитѣ отъ Европа, за несъгласието между християнскитѣ държави, за съврѣменната борба реформацията въ Германия и пр.

Посланниците Юришичъ и Ламбергъ тръгнххж кждѣ аятъ на Августа 1530 отъ Любляна къмъ турската граца. съ една дружина отъ 30 души, Хървати, Словѣнци и Нѣмци. Въ Метлика срѣщнххж хърватскій банъ Иванъ Рювичъ и Хансъ Кацианера, началника на войскитѣ въ Баньско, които заедно съ много краньски и хърватски юмози и капитани бѣхж дошли тамъ, за да направятъ инъ смотръ на конницата. Отъ тамъ минххж презъ онова

¹⁾ Dr. P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka. II Kuripešić, arala i Ramberti. Rad jugosl. akademije knjiga 56 (1881). Преводътъ ми на нѣкои та се отклонява азъ нѣкои дреболии отъ тълкуванията на г-на Матковича, защото явскій нѣмскій езикъ на книгата го разбирамъ на мѣсти нѣщо другояче.

множество малки укрѣпени мѣста, що вардихъ хърватската граница срѣщу безпрестаннитѣ разбойнически нападения на босенскитѣ мусулмане, които не се спирахъ нито въ мирно врѣме. Въ послѣдний хърватски градъ Крупа на границата ги посрѣщяхъ петмина Турци, които бѣхъ пристигнали отъ близкий Каменградъ, за да имъ сѣлужатъ като проводници. Малко по-далече ги дочека субаша Малкошичъ, единъ босенски потурченецъ и началникъ на двѣстѣ души конница, за когото Курипешичъ забѣлява, че „за неговитѣ славни дѣла много се пѣяло по Хърватско и по Босна“. Въ самий Каменградъ Турцитѣ приехъ посланството съ гърмежъ на топоветѣ и съ една весела софра.

Отъ тамъ пѣтниците полека въ 16 денѣ стигнахъ въ босенската столица, въ градъ Върхбосна, турски Босна Сарай, нинѣшното Сараево. Пѣтътъ водеше презъ високи гористи върхове, презъ диви планински рѣки и около многобройни крѣпости, отъ които нѣкогажъ босенскитѣ велможни защищавали отечеството си противъ Турцитѣ. Курипешичъ подробно ги изброява, описва имъ кулитѣ и стѣнитѣ и отъ нѣкои съобщава и изображения. Нѣкои отъ тѣхъ сѣ били развалени, но други сѣ се удържали отъ мусулманетѣ въ добъръ редъ. Върху рѣката Лашва, която по-долу минва презъ нинѣшния градъ Травникъ, виждали се орждия за премивание златний пѣсъкъ. Всичката страна бѣше пуста, мало населена и гориста.

Недалеко предъ Върхбосна посрѣщамъ пѣтниците Муратъ войвода съ 130 хубаво натъкмени конници и малко слѣдъ това ги прие самиятъ босенский паша Хосревъ въ една тента направена отъ зелени клончета, окръженъ съ едно множество храбри Турци, облечени въ блестящи съ злато извезени дрѣхы отъ кадифе и коприна и въоръжени съ пушки, лѣжкове и саби. Въ тентата посланниците два часа се поразговорихъ съ пашата, сѣдѣщицъ върху единъ

хубавъ килимъ. Въ града Върхбосна не се спирахъ, а минахъ само презъ него та ношувахъ оттаткъ въ едно село. Когато се стигахъ да влѣзъ въ града, срѣцнахъ до 15-16 дѣца, момчета и момичета, които Турцитъ ги карахъ предъ себе си като стока, защото немогли да ги продадѣтъ сѣщия денъ на пазара; още по-напрѣдъ съзрѣли въ едно село, гдѣто кондисали, до 20 такива сѣщи нещастни християнчета, които ги водихъ при нашата като подаръкъ отъ плячка, направена при едно погранично нашествие.

Курипешичъ на едно мѣсто дава едно по-подробно описание на долня Босна, отъ рѣката Уна до градъ Върхбосна, въ общи чѣрти. „Преди всичко, казва, долня Босна е една съвсѣмъ планинска страна, има насждѣ голѣми гори и на малко мѣста е обработена, особено по край границата, защото тамъ Хърватитъ и други често ъж плячкатъ“. Отъ жителитъ той за най-старитъ счита „старитъ Босняне, които сѣ римски (католически) християне“. Другитъ сѣ били Сърби, или както ги викахъ тогава вече, Власи.¹⁾ Еднитъ и другитъ се обличали почти като Турцитъ, само че не си бръснали главитъ. Третитъ сѣ били Турцитъ, чиновници и войници. На християнетъ сѣ оставили вѣрата, черквитъ и свещеницитъ, и по-напрѣдъ не сѣ зимали отъ тѣхъ по-вече данъкъ освѣнъ отъ всѣка къща единъ венгерски фиоринъ или 50 аспри годишно,²⁾ но въ послѣдствие на голѣмитъ войни въ Венгрия и Хърватско сѣ почели въ онова врѣме по-вече да ги притѣсняватъ. Най-напрѣдъ почнахъ съ това, както е обичай въ Турско, да взиматъ отъ всѣко мѣсто по три, четири или петъ момчета всѣка година, и за това избиратъ най-хубавитъ и

¹⁾ Въ Босна подъ думата Власъ, която значила по-напрѣдъ (както и български и сърбски въ сѣрб. королевство) единъ Романинъ, сега се разбира единъ православенъ християнинъ.

²⁾ Разумѣва се тука единъ тогавашенъ златенъ фиоринъ (жълтица).

най-пъргавитѣ, тъй щото на нѣкой баща или майка отнематъ и единственното дѣте, ако е хубаво и чисто, и на другиго, които има четири или петъ дѣца нехубави и неспособни, оставатъ му ги всичкитѣ.“ Освѣнъ това взиманне дѣца за еничеритѣ сж захванжли да взиматъ отъ всѣка глава, стара или млада, по 30 до 40 аспри особенъ данъкъ, и върхъ това отъ всѣка нива, градина, ливада, харманъ или кжщни врата по нѣколко аспри. Послѣ сж забранили да се поправятъ черквитѣ или да се градятъ нови, за да присилжтъ християнитѣ да се потурчжтъ.

„Заради това, сѣдва Курипешичъ, казанитѣ християне отъ двата вида много сж незадоволни, та може да се помисли, че лесно ще се преселятъ отъ тука въ християнски мѣста. То се види и отъ това, че колко пжти сме дохождали на конакъ въ тѣхнитѣ кжщя, тѣ бѣхж принудени не само да ни испразнятъ своитѣ жилища, но и да ни даджтъ всичко потрѣбно, отъ суровия натискъ на Турцитѣ, които често предъ насъ лошо биехж не само старитѣ но и младитѣ, даже и женитѣ. И при това тѣ не смѣхж явно нищо да приемжтъ отъ насъ, но когато имъ скрито плащахме, съ тайни знакове ни показвахж, че би предпочели да сж при насъ, отъ колкото тука. Ахъ! колко пжти сме ги виждали, какъ сж стоели предъ насъ съ прекръстени ржцѣ и какъ сж гледали съ въздишки къмъ неботъ а съ насъ несмѣхж дума да продуматъ! А кждѣто можѣхж тайно да поприказватъ съ насъ, казвахж: „Ахъ, съ какво желание чакахме, да ни освободите съ Христова помощъ, искахме и на драго сърце да се пренесемъ въ вашата земя предъ този тиранинъ, но сега нашата надѣжда съ свърши, защото виждаме, че и вие сте принудени да се предадете на турский царъ и че сте тръгнали да търсите миръ!“ На това имъ отговаряхме съ утѣшения и надѣжди, но все съ голѣмо съжаление. Да даде Господъ, всичкитѣ на които турската сила не е при сърце, да видятъ тоя

нѣщо; безъ съмнѣние ще съжалятъ тие людие, защото ги смятаме за истински християне, които въ неискazани тежки теглила и усилни притѣснения пакъ постоянствуватъ да исповѣдватъ християнската вѣра!“

Курипешичъ прибавя, че е имало въ Босна християне, които отъ принуждение или отъ лоша вина, най-паче отъ жажда за плячка, участвували въ турскитѣ походи и даже по нѣкога ставали мусулмане.

Отъ Върхбосна нашитѣ пѣтници стигнахъ въ деветъ дѣне до Митровица. Въ пуститѣ гористи планини, които изпълняватъ пространството между рѣкитѣ Босна и Дрина, близо до градеца Рогатица или по турски Челебиназаръ, Курипешичъ съгледалъ единъ купъ голѣми четвероужълни надгробни камъне съ надписи и не е забравилъ да събщи въ своето пѣтописание преводътъ на два отъ тѣхъ, които бѣхъ на сѣрбскій езикъ съ кириловски слова. Гробоветѣ криехъ остатѣцитѣ на босенскій войвода Радославъ Павловичъ (1442), единъ отъ послѣднитѣ защитници на страната противъ турскитѣ завоеватели, както и на семейството му и на единъ неговъ вѣренъ слуга, единъ храбъръ войникъ. „за рицарскитѣ юнаштва на когото,“ казва Курипешичъ, „Босняне и Хървате още пѣхъ много пѣсни“.

Между крѣпоститѣ Вишеградъ и Добрунь, съградени върху непристѣпни голѣми канари, излѣзнихъ на срѣща отъ единъ малъкъ мѣнастирь осѣмъ сѣрбски калугери, единъ отъ тѣхъ въ священнически одѣжди, та пожелахъ на посланниците Божия помощъ за честито пѣтувание и добро върцание. Близо до развалинитѣ на хубавата крѣпостъ Прибой, които личихъ още като въспоминание отъ недавнитѣ християнски свободни врѣмена, пѣтниците мидахъ презъ една планина, наречена Банска гора, и около еторий единъ мѣнастирь съ сѣрбски монаси, та дойдохъ въ пусти мѣста, гдѣто имаше много хайдуци, разбира се — християне; заради това Турцитѣ испроваждахъ послан-

ството презъ тука съ 40 войници. Нѣйдѣ около Сѣнища пѣхтѣтъ се вѣскачвалѣ на една висока планина, за която Курипешичъ чулѣ несмислената приказка, че отъ нейнѣ върхъ се виждалѣ и Дубровникъ съ морето, и Смедерево край Дунава та и самия Цариградъ. Като пренощувахъ въ Новипазаръ, пѣхтниците се вѣскачихъ на Рогозна планина, минѣхъ една долина, гдѣто хора испирвали злато отъ рѣчния пѣсѣкъ и гдѣто копаяли сребро, та съгледахъ единъ много голѣмъ и хубавъ мѣнастирь, разрушенъ не отколѣ по заповѣдъ на турскии царь, защото заробенитѣ християне, като сѣ успѣли да се освободятъ отъ турското робство, тука се събирали — прочутий Бански мѣнастирь, основанъ отъ сѣрбскии кралъ Стефанъ Милутинъ (1281—1320). По пѣхтѣ съгледахъ на едно каменито бърдо развалиния градъ Елечъ. Послѣ се спуснахъ въ долината на рѣката Ибаръ, около крѣпостта Звечанъ, която се възвишава върху една уединена канара, та пристигнахъ въ града Митровица, отъ гдѣто се захваща Косово поле.

Всичкии този предѣлъ, отъ Върхбосна до Митровица, Курипешичъ вика „Горня Босна“, макаръ, че въ врѣмето преди турското завоевание, страната около Сѣнища и Новипазаръ никога не е принадлежала на босенската, а сама на сѣрбската държава. „Горня Босна не е тъй дива и планиниста, като долня Босна, но има дълги високи положени пасбища, оградени съ голи планини, и има малки полета, освѣтнѣ онова при града Върхбосна. Жителитѣ на страната сѣ отъ два народа, сирѣчь Турци и Сѣрби, за които сме споменжали вече по-напрѣдъ. Тѣ (Сѣрбитѣ) иматъ свои свещенници и черкви по християнски начинъ, а онитѣ три мѣнастири, за които съмъ говорилъ въ дневника си, е основалъ единъ грѣцки царь, на име царъ Стефанъ.“¹⁾

¹⁾ Курипешичъ е чулъ нѣщо за Стефана Душана, който се викалъ царь сѣрбски и грѣцки. Но всичкитѣ тие три мѣнастири бѣхъ много по-стари отъ Душановото врѣме.

най-повече има Турци, които сж войници и иматъ отъ турския царь въ тая страна едно възнаграждение, което викатъ *тимаръ*,²⁾ особено въ предѣлитъ отъ Прусацъ до града Върхбосна, гдѣто си има сѣдалището Хосревъ бегъ, паша или началникъ на босенското кралевство. Тѣ сѣдятъ въ своитѣ дворове и владѣйтъ Сърбитѣ съ голѣмо тиранство, както сме вече казали.“

„Босенското кралевство,“ продължава Курипеншичъ, „споредъ голѣмината си малко е населено. За това, както расчитяхъ, има три причини. Първо, че хората много умиратъ тука отъ чумата. Второ, че Сърбитѣ заради даноцитѣ и тегабитѣ много избѣгватъ отъ тука. Третьо и най-повече, защото турскии царь зима отъ страната младитѣ и способнитѣ човѣци, както казахме, та всичкитѣ негови еничери, най-добри слуги, чиновници и капетани сж Босняне; Турцитѣ ги считатъ за най-добрия, най-побожния и най-вѣрния народъ, та ги обичатъ и хвалятъ като истинскитѣ Турци и вѣрватъ имъ даже по-вече отъ колкото на тие послѣднитѣ. Тѣ наистина по способностъ и хубаво лице много видно се различаватъ испомежду Турцитѣ, защото сж много по-хубави и по-накичени отъ колкото самитѣ Турци. Страната на много мѣста има златенъ пѣськъ и сребърни руди. Очевидно е, че Босна въ врѣмената на християнетѣ е била една много хубава, добръ обработена земя. Имаше на много мѣста и лозя, но сега се виждатъ само около Вишеградъ и Новипазаръ. Може би, че къмъ двѣтъ страни, сирѣчь еждѣ морето и еждѣ рѣката Сава, гдѣто страната яко се простира на далеко и еждѣто не сме достигали, земята е по-обработена, но край пътятъ тя е най-лошо запуснѣла. То си има тая причина, че Турцитѣ при пътуванието насамъ натагъкъ всичко взематъ, каквото има, и нищо неплащатъ. И послѣдний залогъ, които иматъ християнетѣ, грабватъ

²⁾ Малко по-надолу Курипеншичъ тълкува тимаръ: „нѣколко села“ — спахиалци.

имъ отъ устата като дивитѣ вълци, кучета и лъвовѣ. За-
ради това горкитѣ хора иматъ и обработватъ своитѣ нивы
само въ планинитѣ и височинитѣ.“

„Намѣрихме въ горня Босна много черкви, сѣрбски
свещенници и мѣнастири и въ тѣхъ сѣрбски и грѣцки ка-
лугери; видѣхме и кръстове по гробищата и други хри-
стиански знакове. Отъ това може да се заключи, както ни
го (Сѣрбитѣ) наистина и сами потвѣрждавахъ, че тѣ и тѣх-
нитѣ кралоуе и велможии преди много врѣме сж се борили
за христианската вѣра въ юнашки битки, на нѣкои отъ
които сме видѣли и бойнитѣ поля, та сж се тѣй храбро
защипавали, щото Турцитѣ не сж могли да ги подчинятъ
другояче, освѣнъ като имъ оставили вѣрата. Има въ стра-
ната още много предѣли, на които самитѣ Турци отдаватъ
славата, че до сега не сж ги завоевали съ никоя сила, но
че тѣ самоволно сж се подчинили съ условие, че ще ги
оставятъ при тѣхната вѣра. Ахъ Боже, какво злочесто ва-
вилонско заточение и вѣчна робия! Богъ всемилостивни
нека ги освободи скоро съ своето милосѣрдие! И самитѣ
Турци се божатъ да живѣжатъ между тѣхъ, защото много
Турци тайно се убиватъ отъ тѣхъ. Сжщитѣ Сѣрби, които
заварихме още като христиане, показвахъ ни много любовь,
и ако се случило, да дойде нѣкой старецъ, той казва къмъ
младитѣ: „Видите-ли, при бацитѣ ни такива сж били го-
сподаритѣ и на тая страна. Ахъ Боже! ние всѣкога сме
се надѣвали, че вие пакъ ще ни освободите, а сега сте
трѣгнжли да се подчините и вие на турский царъ! Вижа-
даме, че турский царъ иска да стане господаръ на цѣлиятъ
свѣтъ. Ама молиме васъ, да постоянствувате въ христиан-
ската вѣра; правѣте, както и ние, които при всичката не-
воля ненапущае вѣрата си.“ Ние ги утѣшавахме под-до-
брѣ, отъ колкото тѣ сж се надѣвали, но Богъ трѣба да
се смили, когато насъ ни насѣрдчаватъ къмъ вѣрата ни
тия гонени, мжчени, напуснжти, горки христиане!“

Може да си въобразиме, какво впечатление е направило на християнскѣ минуванieto на едно посланство, състояще най-повече отъ съплеменници отъ сѣщия езикъ, Хървате и Сърби, юнаци навикнали на борбата срѣщу турската сила, напичени съ народни дрѣхы, въ оружие на конь, та испроваждани отъ Турцитѣ съ голѣма почестъ! Старцитѣ сѣ си наумѣвали своитѣ босенски и сѣрбски господари и велможы въ християнско врѣме, което небѣше още тъй отколѣ: 85 години преди пѣтуванието на Курипешича взехъ Турцитѣ южната Сърбия съ Ново Бърдо и Призрѣнъ (1455) и отъ падението на босенската държава (1463) небѣхъ се минѣли по-вече отъ 77 години. Народнитѣ пѣсни въспѣвахъ още старитѣ юнаци и утѣшавахъ поробеното поколѣние съ въспоминанията отъ свободното врѣме. Курипешичъ е знаелъ тия пѣсни и като споменва за Косово поле, забѣлѣжава въ него гробътъ на цара Мурата I, една каже кула съ куршуменъ покривъ, та привождатъ цѣль единъ изводъ отъ пѣсенята, какъ е убиенъ старий юнакъ „Милошъ Кобилевичъ“ цара Мурата съ ножъ заранта преди Косовската битка и какъ е погинуалъ слѣдъ този подвигъ съ юнашка смъртъ.

Отъ Митровица пѣтниците стигнахъ въ единъ день около градътъ Вучи-трѣнъ въ градъ Прищина. Отъ тамъ минѣхъ презъ планината Фарма (сега Хорма), съгледахъ оттамъ Новобърдо и кондисахъ въ селото Ливочъ при Бинчъ Морава. Слѣдующий день минѣхъ край сѣщата Морава презъ едно хубаво поле въ едно село Катунъ, което съществувало още, близу до Враня. Отъ тука ще продължаваме съ собственитѣ думи на Курипешича.

„Вторникъ на 27 септемврий вървѣхме отъ Катунъ до Враня (Vraïne), което е единъ градъ съ крѣпостъ отъ лѣвъя рѣка; минѣхме рѣка Морава, обърнахме се подъ високы планины на дѣсно въ едно село Сурдулица и останѣхме тамъ. Въ срѣда на 28 септемврий единъ часъ

разстояние отъ Сурдулица стигнахме до една много хубава, висока, дълга и голѣма планина, речена Чемерникъ. Та миняхме ъж въ шесть часа и дойдохме въ една долина въ едно село на лѣво отъ пътя, наречено Страшимировацъ. и тамъ останяхме. Въ четвъртъкъ на 29 септемврий на празникъ св. Михаила сѣдяхме цѣлъ день въ Страшимировацъ.“¹⁾

„Отъ Косово поле бѣше се поченжала една часть на сърбската земя, която отъ Дунава се простира до тука. Тази земя въ началото е много равна, защото Косово поле. до дванайсетъ или четирнайсетъ мили дълга, отъ страната на Македония и на морето съвсѣмъ е равно, добрѣ снабдено съ хубави голѣми села и обработено съ нива. Почти въ всѣко село има черква съ единъ попъ, който върши богослужението въ опредѣлено врѣме споредъ постановления на св. Павелъ,²⁾ та заради това съ жената си и съ дѣцата си се храни отъ цѣлата община, догдѣто е живъ. Сърбската земя има свой езикъ, сърбскій езикъ, който е сѣщо единъ словѣнски езикъ (ein windisch sprach). Народътъ на тая земя много е побоженъ и пази се, колкото му е възможно, отъ злото и отъ грѣха. Макаръ че земята има нѣкои голѣми планини, намиратъ се въ неѣ много лозя та и всѣкакво жито расте тука въ изобилие; има тука и много сребърни руди, тѣй щото турскій царъ прави почти всичкитѣ свои пари отъ среброто, което приема изъ сърбската земя.“³⁾

„Въ петъкъ на 30 септемврий стигнахме отъ Стра-

¹⁾ Сурдулица е едно село въ Вранското окръжие на истокъ отъ Морава въ долината на рѣка Сурдулица. Отъ тука минва пътятъ, който съединява Вранско и Трънско, презъ планината Чемерникъ, презъ която споредъ разказа на Константинъ Философъ въ 1413 г. вървѣлъ султанъ Муса, като е тръгналъ отъ София презъ Врания на Новобърдо. Страшимировацъ е днескашното село Стрезимировци (съ 121 къщи и 1072 жители), недалече на западъ отъ Трънъ, въ Търнската околия.

²⁾ Курипешичъ насаждѣ е събркалъ православнитѣ християне съ привърженицитѣ на Павликияството.

³⁾ Особенно рудницитѣ на Кошаоникъ, въ Новобърдо и въ Янево.

шировацъ въ едно хубаво добръ обработено поле, наречено Знеполе (Snepolle), та обърнихме се презъ една малка планина на лѣво и дойдохме на Грахово поле въ единъ градецъ Бръзникъ, гдѣто има и много сребърни руди, и тамъ останяхме.^{4 1)}

Грахово поле, споменжто отъ Курипешича, до днеска още е познато подъ сѣщото име *Грахово*, което обнема Бръзничката околия и Софийскитѣ села около горното течение на рѣката Струма между Витоша планина и старобългарскій градъ Перникъ. За да узнаемъ границитѣ и селата на това Грахово, обърнихме се до г-на Търнеский окръженъ инспекторъ Н. Пр. Архимандритъ Зиновий Петровъ, който най-добрь познава тия мѣстности и тѣхнитѣ достопамятности. Той ни пише слѣдующето: „Граховскитѣ граници сѣ на около: Голо-Бърдо между Радомиръ и Перникъ, надъ селото Църква, Витошкитѣ поли, надъ селата Драгичево, Раилово, Бучино и Мошино, Витошкото стебло къмъ сѣверо-западъ, надъ селата Дивотино, Расникъ и Вискяръ, Вискярската планина (малкитѣ бърда иматъ различни названия, като Кръстато Дърво, Градище, което, види се, било е замокъ и др.), надъ селата Бабица, Гостъ, Арзанъ, Г. Романци и Красова все това сѣщо стебло въ продължението му (и названия има такива: Кривий Колникъ, Мечий Камикъ и Ръпчилова Кория), надъ селата Ярославци, Завала и Билинци върха Църнча, надъ селото Конска Букова Глава, надъ селата Изворъ и Садовикъ Лилинъ планина (Любиша) и върха Дебелецъ; и най-подиръ надъ Гигинци къмъ югъ се ограничава отъ Църна Гора. Този предѣлъ е улей на рѣката Струма или на Струмскитѣ начални притоци и нарича се *Грахово поле*. А всичкитѣ села, освѣнъ градъ Бръз-

¹⁾ Знеполе, Знеполско вика се до днесъ долината около Трънъ. Турцитѣ викатъ самия градецъ Трънъ „Иснеболъ“. Старото словѣнско име бѣше, струна ми се, *Зъзневолъ*; 1020 споменава се между градоветѣ на Сръдецката епархия *Zbēvalōlis*, види се криво записано мѣсто *Zbēvalōlis* (ср. Handelsstrassen und Bergwerke стр. 68 бѣл. 22). Като Знеполѣ споменава се и у Константина Философа (1431).

никъ, сж въ това поле слѣдующитѣ 43: Перникъ, Калкасъ, Църква, Драгичево, Бучино, Раилово, Мошино, Църнелъ. Дивотино,¹⁾ Мещица, Витановци, Зидарци, Ярджуловци. Батановци, Бела Вода, Копаница, Лѣсковецъ, Селишипъ Долъ, Велковци, Сопица, Слаковци, Вискяръ. Расникъ, Бабица, Гостъ, Арзанъ, Горно-Романци, Долно-Романци, Красова, Ярославци, Завала, Билинци, Гърло, Муртинци, Видрица, Конско, Ръжанци, Бегуновци, Изворъ, Садовикъ. Кошарево, Гигинци, Ноевци.“²⁾

Извѣстието на Курипешича за сребърни рудници въ Брѣзникъ (ein stätlin Pressnick genant, allda auch vil silber ertz) е съвсѣмъ уединено. Г-нъ Трънскій инспекторъ мн пише, че сега тамъ никой отъ жителитѣ за тѣхъ незнае. „А има златна руда, която се намира въ Брѣзничката околия и най-много въ *Лѣсковъ-Долъ* на южната страна до Брѣзничкото бърдо. Въ *Лѣсковъ-Долъ* е събирана златна руда постоянно и събиранieto ѝ е престанжало отъ послѣдната руско-турска война. Турското правителство е освобождавало нѣколко Неврокопски села отъ всекакъвъ видъ данъкъ, а задлъжавало жителитѣ имъ да събиратъ златна руда по всичка Европейска Турция. Тия Неврокопски рудари сж дохождали и въ Брѣзничко, и всекоя година въ *Лѣсковъ Долъ* сж събирали най-много златна руда; по днѣшната война тѣ сж дошли само единъ пѣтъ (1879), но били спрѣни отъ сѣрбскитѣ власти, въ врѣме на сѣрбската оккупация.“³⁾

Но да се завърнемъ сега пакъ къмъ разказа на Курипешича за пѣтуванието му отъ Брѣзникъ и Грахово поле нататѣкъ къмъ София.

¹⁾ Тия села сж въ Софийското окръжие, Софийска околия (оная частъ, що отгатыкъ Витоша).

²⁾ Ярджуловци, Батановци, Бѣла Вода, Копаница, Лесковецъ, Селишипъ Долъ принадлежатъ на Радомирската околия, другитѣ на Брѣзничката.

³⁾ Ср. статията на г-на Златарски въ Пер. Спис. II. (1882) стр. 12 год.

„Въ сѣббота на 1 октомврий дойдохме отъ Брѣзникъ презъ Грахово поле до една долина речена Клисуре. Слѣдъ това стигнахме на хубавото дълго Софийско поле (Sophia-Feld), презъ което вървѣхме та минѣхме и градъ София на горний му край, тъй щото по-големата частъ на града ни останѣ на лѣво; много умирахъ хората въ града. Стигнахме въ едно село Слатина, гдѣто и останѣхме. Въ неделя на 2 октомврий ѣздихме отъ Слатина по Софийското поле презъ нѣколко села до една горица, и послѣ до едно село Вакарелъ и тамъ кондисахме. Въ понеделникъ на 3 октомврий тръгнахме отъ Вакарелъ къмъ единъ връхъ, дойдохме въ една равнина до единъ турски градецъ Ихтиманъ, който ни останѣ на десно при самия пѣтъ, и стигнахме по единъ каменитъ пѣтъ до едно село Клисуре, гдѣто има двѣ голѣми зидани камени порти; презъ едната ѣздихме и дойдохме въ едно село Ветренъ, гдѣто останѣхме.“¹⁾

„Отъ планината Чемерникъ²⁾ до днешния конакъ тая всичка земя е България. Това е една хубава, равна, добръ обработена страна, въ която има и много по-вече хора и стада отъ колкото въ другитѣ, защото тѣзи предѣли не сѣ край границата и малко се боѣтъ отъ неприятелитѣ. Има тука всекакви човѣшки потребности въ изобилие. Жителитѣ иматъ сѣщо вѣрата на св. Павелъ, както и Сърбитѣ; тѣ иматъ свои попове и черкви, боѣтъ се отъ Бога и твърдѣ много се наѣтъ отъ лошадини, срамотии, по-

¹⁾ Клисуре село (43 къщи съ 387 жители) се намира на правия пѣтъ отъ Брѣзникъ за София (презъ Филиповци). Въ София пѣтяницитѣ не се спирахъ, за- дѣто Турцитѣ, както се види отъ цѣлото пѣтешествие, нарочно ги водихъ около обѣитѣ градища, безъ да се спиратъ въ тѣхъ. Слатина е едно познато село (85 къщи съ 639 жители) 4 километра на Ю-В. отъ София, на лѣво отъ сегашний Царградский пѣтъ. Имената на Вакарелъ и Ихтиманъ въ печатания текстъ сѣ изомени: Wackanel, Itunian (м. Ictiman), тъй като книжката въобще е пълна съ печатни погрѣшки. Клисуре е послѣдний Капуджикъ и портата сѣ „Траяновитѣ Врата“, която тамъ стоехъ чакъ до началото на нашето столѣтие.

²⁾ Тамъ бѣше сѣрбската граница въ врѣме, когато Турцитѣ завоевахъ окончателно сѣрбската държава.

роци и грѣхове. Показвахъ ни сѣщо много почетъ съ хубаво посрѣщаніе и приемахъ ни добръ въ своитѣ къщи. И тѣ иматъ единъ словѣнски езикъ (ein windische sprach), който обаче по-малко разбирахмѣ отъ колкото сѣрбскіи езикъ. А че българската земя въ християнскитѣ врѣмена е имала голѣма свобода, богатство и всекакво изобиліе, то се види отъ това, че женитѣ, мжжѣтѣ и дѣцата всичкитѣ иматъ дрѣхы и ризи извезени съ коприна; (женитѣ) носятъ и на врата и въ ушитѣ прѣстенци отъ сребро, жѣлата мѣдъ (пиринчъ) и олово, та и плетени косми долу до земята и много украшения на тѣхъ.“

„Вторникъ на 4 октомврий дойдохмѣ отъ Ветренъ презъ върхътъ въ една равнина, въ оризови нивы, въ единъ турски градъ Татарджикъ (Tatartzigk), който минѣхмѣ на едно мѣсто, но по-голѣмата частъ на града ни останѣ на дѣсно. Послѣ се обърнѣхмѣ на Пловдинското поле (Pleydtner feld) и тамъ възвихмѣ отъ пѣтя на дѣсно въ едно село Говедарово, гдѣто нощувахмѣ. Въ срѣда на 5 октомврий ѣздихмѣ отъ Говедарово по Пловдинското поле до града Пловдинъ (Plaudin), гдѣто минѣхмѣ единъ дълъгъ дървенъ мостъ, та излѣзохмѣ пакъ на полето и вървѣхмѣ до мръкнѣло до едно тържище Конушъ (Komus), гдѣто се спрѣхмѣ. Предъ града Пловдинъ, преди да се влѣзе въ него, Ибрахимъ паша има една много хубава задана четверожѣтна конюшня, въ която можѣтъ да стоятъ 800 конѣ.“¹⁾

„Въ четвъртъкъ 6 октомврий вървѣхмѣ отъ Конушъ по полето, послѣ по друго едно поле речено Колвицерица (? Koluizeritza) и обърнѣхмѣ се малко нѣщо отъ пѣтя на лѣво въ едно село Сироница (Sironitza), гдѣто останѣхмѣ.²⁾ Въ петъкъ на 7 октомврий вървѣхмѣ отъ Сироница по по-

¹⁾ Единъ каравансарай.

²⁾ Това поле, нѣйде до Каяли, други пѣтници пишѣтъ Calegorica (Starine X. 214). Сироница другадѣ не се спомена, нито между старитѣ нито между сегашнитѣ села; може да се чете и Сировица (Sirouitza).

лето до едно голѣмо село Семише (Semische), послѣ до чепри мили по едно дълго поле, гдѣто турскій царь има свой ловъ, та стигнахме до едно село Вирни (Virni), което се вика турски Ютбугетъ, и тамъ останяхме.¹⁾ Въ сѣббота 8 октомврий пѣтувахме отъ Вирни презъ планини и една долина до едно селце Харманли и презъ една дълга джбова гора до единъ новъ дългъ зиданъ мостъ, който е направенъ отъ Мустафа бега, одного отъ силнитѣ паша, и тамъ се спрѣхме.“²⁾

„А тие петъ послѣдни денѣе, сирѣчь отъ вторникъ до днеска пѣтувахме презъ Романия. Тука по пѣтъ всички сѣ християне, Сърби и Българе, които иматъ и държатъ една вѣра. Насждѣ много хубавѣ ни приехъ. Положението на тая страна Романия е сѣщо както на България, само че въ Романия има по́вече Гърци,³⁾ които неможяхъ да говорѣтъ съ насъ словѣнски“.

„Въ недѣля на 9 октомврий миняхме дългиятъ каменъ мостъ презъ рѣката Марица, ѣздихме четире мили по полето и дойдохме въ единъ голѣмъ ограденъ съ стѣни градъ Адриянополъ, въ който влѣзнихме и стигнахме по единъ дългъ мостъ до единъ кервансарай, гдѣто ноцувахме.“

Слѣдъ единъ день почивка нашитѣ пѣтници се дигнахъ отъ Одринъ та се упѣтихъ презъ широки равнини къмъ турската столица, презъ Хафса, Баба-Ески, Бергасъ, Каристанъ и хубаво съграденый градецъ Чорли. У Силиврия съгледахъ морето и на 17 октомврий, 57 денѣе пѣтъ

¹⁾ Семиче (старобългарската Клокотница, ср. Heerstrasse стр. 98) съществува до сѣга. Варово споменава се и въ други пѣтешествия отъ 16 вѣкъ; бѣше вѣйдъ до Удуджова.

²⁾ Мостътъ при сегашний градецъ Мустафа Паша е направенъ заедно съ прилежащия къмъ него керванъ-сарай въ вѣмѣ на царя Баязида II отъ Мустафа паша, сѣва на една сестра на царя Сулеймана, който паша умрѣ въ 1512 год.

³⁾ Въ книгата е печатано „Kirchen“ (черкви), което недава никакъвъ смисълъ; бѣтъ съмѣнне въ подлинника е било писано „Kriehen“ (Griechen) — Гръци.

отъ Люблина, стигнѣхъ най-подирѣ въ Цариградъ. Най-послѣдната страна, отъ моста въ Мустафа паша до Цариградъ, казва Курипешичъ, е Гърция. „Тука има още твърдѣ много Гърци въ всичкитѣ градове, тържища и села, които държижтъ още много усърдно християнската вѣра, своитѣ празници, черкви, свещенници, наредби и обичаи. Носѣжтъ турски чалми, но само сини¹⁾ и не си стрижижтъ коситѣ, за да се различаватъ отъ истинскитѣ Турци.“ Послѣ описва, какъ и Гърцитѣ теглили много отъ притѣсненпята на Турцитѣ и какъ приказвали, че тѣхната страна е подпаднала подъ мусулманското иго по високомѣрието на старитѣ владѣтели и господари, които сж мислѣли, че понапрѣдъ ще надне цѣлий свѣтъ, и тогава ще може да се надвие самата Гърция.

Въ Цариградъ посланството стояло въ единъ кервансарай като въ затворъ безъ сношение съ другитѣ хора, само че Турцитѣ му показвахъ голѣми почести и го снабдявахъ обилно съ всичко нужно. Нашия пътникъ обширно описва посѣщенията при султана и при везиритѣ, съ всичкия имъ блѣскъ и съ богати госби, и споменава разни рѣдки животни, които е видѣлъ въ палата, слонове, лѣвовове, леопарди, жирафи и пр. На 22 декемврий посланниците пакъ тръгнѣхъ назадъ. Най-напрѣдъ вървѣхъ по сѣщій пътъ до подъ Родопитѣ, но послѣ се отбихъ по друга една посока. Бѣлѣжкитѣ на Курипешича за върщанieto сж по-кратки отъ тия за отиваньето въ Цариградъ, но не сж лишени отъ любопитность, защото пътниците сега удариха по друго направление.

„На 1 януарий тръгнѣме отъ Сироница много рано презъ едно дълго поле къмъ едно тържище и тука се отклонихме отъ нашия прѣдишенъ пътъ на лѣво, та дойдохме въ едно село Касумвено (Kassumweno), гдѣто конди-

¹⁾ Въ южнитѣ край-морски страни на Тракия, а така сѣщо и въ Тесалия грѣцкото престолюдие и до днесъ обвива главитѣ си съ сини кърпи.

сехме у едни гръцки хора. Въ понеделникъ на 2 януарий дойдохме отъ Касумвено къмъ Пловдинъ, който ни останѣ на дѣсно, въ едно село Патриса, гдѣто останѣхме. Въ вторникъ на 3 януарий вървѣхме отъ Патриса къмъ рѣката Марица, минѣхме нѣколко села и дойдохме въ Бѣлово (Beloua), гдѣто останѣхме. Въ сръда на 4 януарий вървѣхме отъ Бѣлово презъ двѣ клисури и послѣ презъ една джбова гора къмъ единъ топълъ изворъ (toplitz), нареченъ Костаница Баня (Castanitzza Wana), гдѣто кондисахме. Въ четвъртъкъ на 5 януарий се дигнѣхме отъ Банята много рано та минѣхме една дълга планина въ снѣгъ и дойдохме въ тържище (marckt) Самоково, гдѣто кондисахме. Въ петъкъ на 6 януарий останѣхме въ Самоково.“¹⁾

„Въ сѣбота 7 януарий дойдохме отъ Самоково до едно село Слатино Бърдо (Slatinwerden), гдѣто срѣщнѣхме много християне въ желѣзни вериги; послѣ стигнѣхме до Червени Брѣгъ (Czeruonobregu), гдѣто се спрѣхме. Въ неделя на 8 януарий минѣхме отъ Червени Брѣгъ единъ лошъ пѣтъ презъ една планина до единъ хубавъ каменъ мостъ и до едно село Осл-Костаница (Osslkosstanitzza), гдѣто останѣхме. Въ понеделникъ на 9 януарий отъ Осл-Костаница минѣхме около топлитѣ извори, речени Констаница Баня (Constainitzza Wana), презъ една планина въ една долина, по много лошъ пѣтъ, та дойдохме до една рѣка, наречена Крива рѣка, и до едно село Конопница, гдѣто пощувахме. Въ вторникъ на 10 януарий дойдохме отъ Конопница презъ едно хубаво поле до едно село на единъ гърхъ, речено Страцинъ, гдѣто останѣхме.“²⁾

¹⁾ Курипешичъ на върщане е вървѣлъ не по полето презъ Пловдивъ, а край двобоето на Родопитѣ. Касумвено нече бжде различно отъ сегашното село Касж-
ко (Касжикой) въ Коушката околия. Патриса (Patrissa) мисль че нече бжде
то оствѣъ селото Пастуша при Перущица; Бѣлово е повнато село при края на
дѣлната желѣзница. Сѣщо и Костенецъ сѣществува до сега въ долината, която
отвара подъ изворитѣ на Марица.

²⁾ Отъ Бѣлово Курипешичъ е ходилъ по голѣмия пѣтъ, които съединява Ца-
риградъ презъ Татаръ-Наварджикъ съ Македония. Община Слатина (403 кѣщи, 2208

„Въ срѣда на 11 януарий тръгнѣхмѣ отъ Страцинъ. минѣхмѣ нѣколко села и слѣдъ като вѣдихмѣ твърдѣ дълго врѣме, стигнѣхмѣ до Фростево (? Frosthevo), гдѣто въ старо врѣме бѣше една хубава крѣпость, и тамъ се спрѣхмѣ. Въ четвъртъкъ на 12 януарий тръгнѣхмѣ отъ Фростево, вървѣхмѣ презъ една голѣма планина Цѣрна гора, дойдохмѣ въ Моравското поле до селото Ливацъ, и отъ тамъ въ Горня Понеша, гдѣто останѣхмѣ.¹⁾ Въ петъкъ на 13 януарий отъ Горня Понеша дойдохмѣ презъ едни планини къмъ Прищина и на Косово поле, и тамъ кондисахмѣ въ селото Бабиносъ.“ Отъ Косово поле нашитѣ пѣтници слѣдвахъ сѣщій пѣтъ, както по-напрѣдъ, презъ Вучитрѣнъ, Нови-пазаръ, Вишеградъ, Рогатица до Врѣхбосна. Отъ тамъ дойдохъ на 2 февруарий до хърватската граница при Крупна на 9 сѣщій мѣсець благополучно и съ радостъ пакъ се завърнѣхъ въ Люблина, единъ мѣсець и 19 денье слѣди излизанието отъ Цариградъ.

IV. Венедето Рамберти (1534).

Въ 1534 год. Венециянитѣ испроводихъ въ Цариградъ за своя посланикъ при цара Сулеймана единъ отъ своитѣ високи чиновници, Даниела де Лудовичи. Като секретаръ го принуждаваше неговъ братовчедъ Венедето Рамберти, тогава още младъ човѣкъ, единъ отъ виднитѣ дипломати и учени хора на венецианската република и онова врѣме, който подирѣ участвувалъ при разни по-

жит.) сѣществуватъ до сега въ Дупнишката околия, сѣщо и Червени брѣгъ. Изопаченото име Осл-Костаница на западъ отъ Кадинъ мостъ презъ Струма глѣдува на голѣмото село Слокошица (по турско произношение било би Ослокостиджа) недалеко на югоистокъ отъ Кюстендилъ. За „Костаница-Баня“ или „Велбузѣска Баня“ споменѣхмѣ вече въ бѣлѣжкитѣ до описанието на Петанчица, както и за Коношкитѣ Крива-рѣка и Криво-рѣчна Паланка сѣ днеска общепознати мѣста; Страцинъ се намира на сѣщій пѣтъ между Паланка и Куманово.

¹⁾ Фростево е непознато. Цѣрна Гора е „Карадагъ“ на сѣверъ отъ Скопие, гдѣ извира Бичъ-Морава, при която има до днесъ селото Ливочъ и по-далече на Хорупа планина селото Пониша. „Бабиносъ“ ще бѣде сегашний Бабинсость, гдѣто се живѣе рѣката Лабъ между Прищина и Вучитрѣнъ.

еланства въ Германия, Италия и Франция и най-послѣ е билъ управителъ на прочутата библиотека Марциана въ родния му градъ (род. 1503, умрѣлъ 1547). Той описа своето пътешествие на италиански, та го издаде най-напрѣдъ въ Венеция 1539 въ славната печатница на Алдовитѣ (Aldo) подъ название: „Libri tre delle cose dei Turchi“ (Три книги за турскитѣ работи). Първата книга съдържа пътописъ отъ Венеция до Цариградъ, втората описва портата или дворътъ на султана Сулеймана и третата разказва за състоянието на османската империя. Следъ кратко време книгата е била препечатана още два пѣти, 1541 и 1545.¹⁾

Пѣтниците най-напрѣдъ вървѣхъ по море отъ Венеция до Дубровникъ (Рагуза) та посѣтихъ по пѣтъ разни градове и острове въ далматинското крайморие. Рамберти описва ги всичкитѣ, но най-повече се спира при самия Дубровникъ, единъ градъ, казва, старъ и благороденъ, съграденъ на хубаво мѣсто при морето у подножието на високи, стѣрми и голи планини. Портътъ въ самия градъ билъ малъкъ, но една миля по-далече се намираше голѣмия заливъ Гравоса (слов. Грузъ), съ охолно мѣсто за една стотина кораби; около залива Рамберти е съгледалъ много хубави ежщя съ прекрасни градини, пълни съ портокали, лимони, cedри и други хубави дървета и съ шадравани прѣсна вода, което всичко съществува тамъ и до днешний день. Въ самия Дубровникъ имаше фонтани (чешми) съ сладка вода, приведена по единъ искусенъ водопроводъ отъ далеки планини. За жителитѣ приказва Рамберти, че всичкитѣ говорѣтъ словѣнски (*la lingua schiava*), но че мажѣтъ знаѣтъ и италиански, та забѣлѣжава, че заслуж-

¹⁾ Ние употрѣбихме послѣдното издание, помѣстено въ единъ много любопитенъ сборникъ на пътешествия подъ надписъ: *Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli. Vinegia 1545.* За обяснение на самото пътешествие обширно е говорилъ проф. Матковичъ въ гореспоменатата статия за старитѣ пѣтописи по Балк. полуостровъ.

вали най-голяма похвала, защото, макаръ че били поставени въ едно мѣсто съвсѣмъ пусто и тѣсно, пакъ сж си отворили пътъ за всѣко благоденствие единствено съ своето трудолюбие и постоянство, тъй да кажж противъ волята на природата. Женитѣ не ги е намѣрилъ много хубави нито дрѣхитѣ имъ, и казва че рѣдко излизали отъ къщи, но при това обичали да стоятъ на прозорцитѣ: а госпожицитѣ съвсѣмъ не сж се виждали. За характера на гражданетѣ забѣлѣзва, че сж били най-повече богати и експерници, както ужъ всичкитѣ търговци въобще, но че освѣнъ това много се гордѣяли съ своитѣ познания и съ благородството си; разбира се, че тука между редоветѣ излива на явѣ високомѣрието, съ което жителитѣ на голѣмата италиянска республика между венецианскитѣ лагуни всѣкога сж се относяли къмъ гражданетѣ на малката си словѣнска сестрица подъ приморскитѣ голи капари, съ които тамъ Балканский полуостровъ стѣрмо се обѣрща къмъ Адриатическото море. Рамберти споменава и нѣщо за управлението на тая аристократическа республика, съ единъ президентъ (кнезь), избранъ само на единъ мѣсець, и за трибутътъ отъ 12.000 жѣлтици, който Дубровчане ежегодно сж пращали съ два посланника въ Цариградъ до султана.

На 9 февруарий 1534 посланикътъ е трѣгналъ съ дружината си отъ Дубровникъ на вжтрѣ въ планинитѣ. разбира се на конь, по единъ пътъ много лошъ и опасенъ: всѣ по страшни голи и непривлекателни скалини. Презъ Требинье и около крѣпостта Ключъ пътницитѣ стигнали до водораздѣла между Адриатическото и Черното море. до Чемерна планина, гдѣто пътятъ минуваше презъ единъ каменитъ и тѣсенъ проходъ между двѣ малки развалени крѣпости, гдѣто, както го чу и Рамберти, послѣдния християнски владѣтель на тия мѣста, „херцегъ“ Стефанъ († 1466) е ималъ стража, за да немине нѣкой, безъ да му плати мѣ-

тото. Послѣ дойдохъ пътниците до рѣката Дрина и въ градъ Хотча (сега Фоча), гдѣто сѣдѣше турскии санджак-бегъ на Херцеговина. Отъ тамъ миняхъ презъ Плевлье, гдѣто петъ години по-напрѣдъ бѣше разбитъ и оплячканъ единъ венециански керванъ отъ сто конѣ. Тамъ въ къщата, гдѣто кондисали (населението тука насѣдѣ бѣше чисто християнско), Рамберти видѣлъ една майка, която имала седмъ снове; най-старий отъ тѣхъ бѣше се потурчилъ, защото султанъ Селимъ наложилъ на всичкитъ християне новъ единъ притѣснителенъ данѣкъ съ условие, че ако нѣкое семейство направи одного отъ своитъ младежи Турчинъ, то ще се освободи отъ данѣка. По-далече се минваше около прочутий сърбскій манастиръ Милешева, гдѣто капулитъ показвахъ на пътниците тѣлото на св. Сава, та приемахъ голѣми подарѣци отъ християне и отъ мусулмане. Въ 16 вѣкъ съществуваше тука даже и една книгопечатница; манастирътъ запустѣ чакъ въ минжлото столѣтие. Отъ татѣкъ долината, наречена Сѣнице, пътътъ на Рамберти се съединява съ пътя, описанъ отъ Курипешича.

Отъ Новипазаръ, пѣленъ съ търговски стоки и съ дукане християнски и турски, та и много посѣщаванъ отъ дубровнишкитъ търговци, пътниците миняхъ рѣката Ибъръ, вѣскачихъ се на славната въ срѣднитъ вѣкове „сребърна планина“ (Montagna dell'Argento), сегашний Копаоникъ, гдѣто още въ 16 вѣкъ се работихъ до деветъ голѣми рудника¹⁾, та слѣзохъ въ долината на Топлица. Тука захванъ страната да се отваря малко. Въ „Топлица тѣсна“ се виждахъ само провали и планини, а въ „Топлица равна“ планинитъ отстъпихъ на страна и на дѣното на долината се видѣхъ пакъ хубави нивы и лозя. „А Топлицката страна не само приятна и хубава, но и плодна и изобилна съ всички храни, и тука захваща да си отдѣхва човѣкъ слѣдъ

¹⁾ За историята на тѣе рудници вижъ моитъ „Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien“ стр. 53 слд.

дълги мъки и опасности, които сж се претърпѣли по изминжлото пътувание.“ Подиръ петнайсетъ денье отъ Дубровникъ нашитѣ Венециянци пристигнахх въ Нишъ, гдѣто стѣпихх на голѣмия пътъ, който съединява Бѣлградъ съ Цариградъ. Отъ тука ще подкачимъ съ думитѣ на самия Рамберти.

„На 23 февруарий изминажме до Баня 27 мили¹⁾ презъ Нишъ (Nissa), който въ древнитѣ врѣмена е билъ градъ а сега е сваленъ по турский обичай въ едно добро село. Край него тече рѣка Нишава, която има единъ много хубавъ мостъ и втича въ Морава. Близу до Нишъ, колко може да се хвърли една стрѣла, минажме рѣката Морава, която е широка, хубава и много бърза, и оставихме на дѣсно планината Куновица и крѣпостъ Копривацъ.²⁾ На 24 стигнаххме до Клисурсица, 28 мили. Това село е вече въ България, която се отдѣлява отъ Сърбия съ планината Куновица.³⁾ Женитѣ въ тази страна, догдѣто не сж женени всички носѣтъ косми стрижени до подъ ушитѣ като малкитѣ дѣца, а когато се оженватъ, носѣтъ ги дълги презъ плещитѣ или ги плетѣтъ по словѣнски обичай (alla schiavaonesca) въ плетеници или по единъ начинъ, който изгледа като че иматъ една чиния (tagliere) върху главата; на ю-

¹⁾ Въ печатаното издание се чете Винога. Това е, мислѣх, погрѣшка мѣсто Вина — единъ топълъ изворъ 3 часа на истокъ отъ Нишъ на подножието на планинитѣ. Рамберти на сждѣ забѣлѣзва, колко италиански мили (по 1 $\frac{1}{2}$, кил.) сж и правили пѣтницитѣ, като ситѣталъ, разбира се, самъ по вървежа на конѣтѣ.

²⁾ Крѣпостъ Копривацъ ще бжде сѣща, която пѣтникътъ Вранчичъ (Verantius) 1553 спомена близу до Нишъ като „стара и пуста крѣпостъ Копренъ“ (Moniment Hung. historica. Scriptores VI, 80) а то е, както го доказва Иларионъ Руварацъ Глаголикъ кн. 49, 1880, въ статията Прилошци к обѣщѣењу извора српске историје. No XV) нинѣшната развалина „Курвинъ градъ“, средовѣковний *Коприланъ градъ*, който азъ (Heerstrasse стр. 77) едно врѣме погрѣшно мислѣхъ, че е диескаминтъ Прокупле въ топлишката долина.

³⁾ Въ 14 столѣтие българско-сърбската граница наистина се е намирѣла въ Куновица (ср. Heerstrasse стр. 107). Суха Клисурса или Клисурсица се намирѣше въ мѣстото, гдѣто 1637 Турцитѣ съградихх една малка крѣпостъ Мустафа-паша Планина или Акъ-паланка (ср. Heerstrasse 127).

смитъ привързватъ сребърни пари, аспри, стъкленица, келинбари (ambri) и жълтици, които висятъ, и колкото иматъ по-вече такива дрънкалки, толкова мислятъ че сж по-хубави и по-приятни. А когато имъ умиратъ мъжъетъ, братията, синоветъ или бащите, късатъ си космитъ съ ръцѣ и съ некти си удраскватъ лицето, до гдѣто протече кръвъ; а това показвание на скърбъ се прави отъ всичкитъ, макаръ да сж осѣщали нанстина по-малко или по-вече жалость. Кръщаватъ се и живѣятъ по гърци. На 25 дойдохме въ Царибродъ, 32 милн, като миняхме Пиротъ, който нѣкогажъ е билъ една крѣпость въ антическа форма, градена отъ твърдѣ голѣми мраморени камънѣ, и която е наречена така, защото господартъ ѝ се зовеше Петъръ.¹⁾ На 26 стигнахме въ Бѣлица, 25 милн, едно село въ Софийското поле (nella pianura di Sofia), което поле е много пространно, хубаво, въ най-голѣмата си часть обработено въ ниви, които произвождатъ доста много жито и оризъ; и хълмоветъ наоколо всички сж посадени съ лозя.²⁾ На 27 дойдохме въ София, 15 милн. София е единъ градъ, отъ старо врѣме така нареченъ заради черквата света София, която сега е вънка отъ пазартъ (fuori del bazar), но е преобърнжта въ турска джамия. Въ София стоятъ много търговци, Дубровчане, Евреи, но най-голѣмата часть на жителитъ сж Турци. Къщитъ сж почти всичкитъ отъ дъски или отъ глина (creta), и малко сж отъ камъкъ. Всичкия градъ лежи въ равнина, обиколена съ планини не много дивн; той е доста голѣмъ

¹⁾ Тази етимология е съвсѣмъ повърхностна; други тогавашни пътници сж глумели името на Пиротъ даже отъ антическии кралъ Пирросъ.

²⁾ Село Бѣлица до сега сжществува на пътя отъ София за Царибродъ. Оризтъ е казанъ се въ описанието на Рамберти по погрѣшка; той видѣлъ оризъ въ Тракия, но паметта го налѣгала та го записалъ тука. Лозя сега около София нѣма, но тогѣ е имало, види се отъ имената на селата Горни и Долни Ловенъ (на пътя отъ София къмъ Самоковъ), отъ турското име Курубагларъ (сухи лозя), както се вика една възвишеность съ градини на югъ отъ града каждъ Драгалевци и отъ остатъци на лозя при селото Курило подъ Стара планина, тамъ гдѣто Искъртъ си пробива гать презъ нея отъ Софийското поле на вѣнъ къмъ Дунава.

а нѣма никакви дири отъ нѣкаква стѣна (ограда). Отъ него, колкото може да хвърлишь една стрѣла, тече рѣката Искъръ (Isca), която е широка и хубава и тече презъ реченото поле.¹⁾

„На първий мартъ 1534 тръгнѣхме отъ София та дойдохме въ село Вакарево (Vasarevo) съ стража, 28 мили. На излизание отъ София два пѣти минѣхме рѣката Искъръ и цѣль денъ ѣздихме по реченото поле безъ да съгледаме въ него и едно дърво. На 2. дойдохме въ Ветренъ (Viterbo) село съ стража, 28 мили, което лежи въ планината Василица. На 3. кондисахме въ Цалалица (Celorinci), 32 мили. Минѣхме Базарджикъ, което ще каже „малко тръжище“, едно голѣмо мѣсто, населено отъ Турци и Българе. Минѣхме още и рѣкитѣ Калудрица и Тополница (Caludriz и Toroniz), които недалеко отъ тамъ падатъ въ рѣката Марица.²⁾ На 4. въ Конушъ (Cognuzza), едно ново село. Минѣхме Филипополи, послѣ рѣката Станукъ (Stanuch), която влиза въ Марица.³⁾

„Този градъ Филипополи е много старъ, съграденъ отъ краля Филиппа, баща на Александра Великий, както го показва името, което се съхранило до сега. Виждатъ се още много добръ остатѣцитѣ на стѣнитѣ, които отчасти сж цѣли и хубави; тѣ показватъ, че градътъ е билъ расположенъ половина на хълмове, половина въ равнина, но сега е разваленъ и по турский начинъ сваленъ на едно село, съградено отъ слама, дъски и глина. Положението е много хубаво. Край града тече рѣката Марица, която е

¹⁾ Рамберти не си е забѣлѣжилъ добръ равстоянието на Искѣра отъ града (10 километра), та е считалъ за Искъръ още и долчината, която иде отъ Драгалевци и минва около источната страна на града, и въ послѣдствие на това недоумѣние е записалъ по-надолу, че е минѣлъ Искърътъ два пѣти. Трѣба още да забѣлѣжимъ, че Драгалевский потокъ тогава е билъ много по-изобиленъ съ вода отъ колкото сега, защото Витоша, особено всичката ѣ сѣверна страна, е била покрита съ голѣма глеста гора, която едвамъ до преди 30—40 години е тѣй опустошена, както ѣ видимъ сега.

²⁾ Калугерово вика се едно село при Тополница, гдѣто тя отъ тѣсната си долина изъ нѣдрата на Сръдня гора излива вѣнъ въ полето.

³⁾ Станимашката рѣка.

широка и хубава, и отъ мнозина се вѣрва, че то е древний Хебросъ, който недалеко отъ Галиполи има устието си въ Егейското море. Презъ тая рѣка има тука единъ дървенъ мостъ, твърдъ дълъгъ съ повече отъ 30 сводове, подъ които минватъ много рамена на тая рѣка. Расположението на града показва, че той нѣкога е билъ твърдъ голѣмъ; сега може да има обѣемъ отъ седѣмъ мили. Полето наоколо е твърдъ пространно и много хубаво.¹⁾ Мнозина мислятъ и утвърждаватъ, че въ това поле се е случила борбата между Цезара и Помпея. Това е съмнително, но сигурно е, каквото пише Аппианъ, че на това мѣсто Октавианъ и М. Антоний сж се борили срѣщу Брута и Кассия, добритѣ, но злочеститѣ защитници на римската свобода. А за доказателство на това се виждатъ повече отъ стотина могили (monticelli) отъ сжщата земя, правени съ рѣцѣ, подъ които казватъ че сж погребани оние, що сж погинули въ битката, а тѣхнитѣ приятели и слуги сж насипали земята отгорѣ на гроба, и колкото повече е ималъ нѣкой приятели или слуги, толкова поголѣма е станжала неговата могила. Филиппополи лежи въ Македония, която на сѣверъ се ограничава отъ Далмация, Сърбия и Тракия, на западъ отъ Ионското или Адриатическото море, което е при Драчъ (Durazzo), на истокъ отъ Егейското море и една частъ отъ Тракия, на югъ отъ Еширъ при планината Пиндосъ. Сега и тя (Македония) и Тракия и всичко което турскии султанъ държи въ Европа се вика Романия или Гръция, и се управлява отъ романийскій беглербей.²⁾

¹⁾ За историята на Пловдивъ ср. моето пътешествие по Румелия, глава втора *Novta* 1882, I, стр. 497—412).

²⁾ Това мѣсто съдържава много погрѣшки, извинителни по тогавашното състояние на науката. Битката между Цезара и Помпея е била у Фарсала въ Тессалия, а Брутъ и Кассий сж погинули при Филиппи, единъ градъ на Драмското поле между Сѣръ и Кавала, гдѣто още лежатъ развалинитѣ му. А могилитѣ на Пловдивското поле сж отъ древнитѣ Тракийци. За промѣнѣния, които сж станжали въ значението на името на Македония ср. Пер. Спис. 1882, кн. III, стр. 75.

„На 6 дойдохме въ Chiudegegnibustraman,¹⁾ ще рече селото на новитѣ Турци, мили 34. Миняхме рѣката Харманли (Carmanlig) или кралевската рѣка, и чешмата на краля Вукашина Мресича (fontana di re Vcassin Mresich). За нея приказватъ, че единъ слуга на име Никола Хърсовичъ у нея е убилъ речения краль Вукашинъ, който въ врѣме на Георгия деспота сѣрбскаго, що се отдѣлилъ отъ краля Матия и се подчинилъ на Турцитѣ, уморенъ отъ дълго пжтешествие, се бѣше навелъ надъ чешмата да пие. Казватъ, че въ сѣций часъ, когато този слуга е убилъ своятъ си краль, водата отъ сладка и приятна, както е била по-напрѣдъ, станъла горчива и вонеща, и наистина сега е такава, щото никой не ѝ пие. И въ знакъ на почитание всѣки простъ човѣкъ, който минава презъ тука, оставя на това мѣсто нѣщо малко отъ дрѣхитѣ си, защото мислятъ, че тая вода помагала много на тие, които иматъ трѣска, а че на тие, които ѝ нѣматъ, забранявала да не ги хваца“.²⁾

„На 7 стигнахме въ Андринополи, мили 22. Миняхме мостъ на Мустафа паша презъ рѣката Марица, съ 20 сводове, много хубавъ и широкъ, цѣлъ отъ мермеръ и въ срѣдата съ единъ позлатенъ камъкъ, върху който сѣ втисани сини турски букви, които обаждатъ врѣмето, майстора и основателя на този мостъ и направенитѣ при това разноски. Андринополи въ старо врѣме бѣше единъ много хубавъ градъ нареченъ Adrianopolis. Стѣнитѣ, които показватъ, че е билъ твърдъ голѣмъ, но сега сѣ почти съ-

¹⁾ „Къой де Ени Мусулманъ“?

²⁾ Любопитно това предание показва, колко се е помнило слѣдъ 160 години изнещастната битка срѣщу Турцитѣ 1371, въ която погину сѣрбскій краль Влъкашинъ. Старитѣ свѣдѣния казватъ, че сражението е станъло при Черномѣтъ (Чирменъ), близо до прехода презъ Марица; въ 17 столѣтие показвахъ гробътъ на краля въ планинитѣ надъ Харманли (ср. Бълг. История 431, Heerstrasse 99, 108). При това Рамберти е събркалъ въ врѣмето и направилъ Влъкашина свържененъ съ Георгия Бранковича († 1456).

всѣмъ развалени, иматъ обѣемъ отъ 15 мили. При първото влизане се минава единъ много дълъгъ каменъ мостъ съ високи перила по двѣтѣ страни отъ мермеръ; отъ едната страна на този мостъ минава рѣката Марица, много широка, а отъ другата страна рѣката Тунджа, а защото тѣзи втората рѣка много се лакатуши, нѣколко пѣти се струва, като че едната рѣка тече срѣщу другата. Въ града има стари черкви и много джамии, голѣми къщи, дюкяни, градини и разни занаятчийници, както въ Цариградъ. Тука се работятъ превъсходни кордовани¹⁾ отъ всичкитѣ бои; правятъ тука и седла, юзди и други конски такъми, по-добри отъ колкото другагдѣ, та и игли за шиене, усъвършенствувани като дамаскини. И положението на града е много хубаво, въ равнина, окръжена съ много хълмове. Къщитѣ почти всички съ исклучение на старитѣ черкви, които сж обзрѣнѣти въ джамии, сж направени по турски отъ дъски и глина. Султанъ Селимъ²⁾ обичалъ най-голѣмата частъ на годината да стои тука, та има още и единъ много хубавъ сарай, съграденъ отъ него, и още други единъ сарай, въ които стоятъ младитѣ еничери. Но най-хубавото здание, което сега се вижда, е джамията на султана Амурата. Гърцитѣ, които въ старо врѣме имаша сила и авторитетъ, като сж сега свалени и лишени отъ всѣка каква годѣ власть, най-повече сж се събрали въ Андринополъ, гдѣто живѣятъ, като се хранятъ отъ старитѣ си въспоминания. Други християнски търговци има тука много, но най-многочисленни сж Евреитѣ. И може да се върва, че въ Андринополъ има толко жители, ако не повече, колкото въ Цариградъ“.

Отъ тамъ Рамберти съ посланика сж се упѣтили къмъ Босфора. По пѣтя сж видѣли турскитѣ села Сую-

¹⁾ Кордовани (тур. сахтиянъ) сж се викали работенитѣ кожи споредъ испанскій градъ Кордова, който въ врѣме на Арапитѣ (Мавритѣ) бѣше прочутъ съ този каменъ на индустрията.

²⁾ Царувалъ 1512—1520.

тлии, Бергасъ или Ески-Баба съ слѣдитѣ на стари укрѣпления (византийскій Аркадиополь), Чорли сѣщо съ древни развалини и гръцкото село Кумбургасъ. Морето съгледахъ при градъ Силиврия, пълень съ добри кѣщи, черкви и джамии; въ него имаше много християне, Гърци и други търговци, които се занимавахъ особено съ изнасянието кожи и вълна. Отъ тамъ миняхъ двата малки залива, които предъ самия Цариградъ влизатъ въ земята, съ мостоветѣ презъ тѣхъ, наречени италиянски Ponte piccolo (Кючюкъ Чекмедже) и Ponte grande (Бююкъ Чекмедже), приятни и плодородни мѣста, а най-послѣ на 14 мартъ стигнахъ въ Цариградъ и кондисахъ въ Пера отъ татѣкъ Златний Рогъ.

Рамберти описва на кратко турската столица, особено Пера, въ която сж живѣли три народности: Франки (Franchi) сирѣчь западоевропейски търговци най-повече отъ Италия. послѣ Пероти, потомци на срѣдовѣковни италиянски колонисти, и Гърци происхождениемъ отъ самия Цариградъ. отъ собствената Гърция и най-паче отъ островъ Хиосъ. Тия народности, Франкитѣ съ Перотитѣ отъ една страна и Гърцитѣ отъ друга, не сж се обичали яко помежду си и сж живѣжали споредъ различни обичаи. Ако се оженилъ Франкъ за Гъркния или Гъркъ за Франкния, рѣдко се случвало, да има между тѣхъ любовъ и съгласие. „Женитѣ прибавя пѣтникѣтъ за християнскитѣ Царогражданки, всичкитѣ се обличатъ прилично и хубавѣ, но лицето боядѣватъ много и го преправятъ неприлично. Не се приказва много за тѣхната честность, особено за жененитѣ; въобще сж повече представителни отъ колкото хубави, и каквото на свѣта иматъ, иждивяватъ всичко за дрѣхи и пѣрстени. съ които напѣнияватъ пѣрститѣ си. На главата носятъ драгоцѣни камъне, които обаче най-повече не сж истински“.

На края на пѣтешествието си искава Рамберти, колко е било досадително всичкото 34 дневно ходение на конь отъ Дубровникъ до Цариградъ: „Като стигнахъме тука.

струвало ни се, че сме излезли отъ пъкъла, защото всичката страна, презъ която пътувахме отъ Дубровникъ до като стигнахме нѣколко денье отъ Цариградъ, най-повече е необработена, непривлекателна, не по природата си, но по немарността на жителитѣ, пълна съ ужасни гжсталици, пълна съ най-опасни скалини, съ най-лоши конаци, тъй щото е хубава работа, да си минжлъ презъ тия мѣста, но е доволно необикновено нѣщо та и мъчно за постигване“.

ЗА ЗВУКА «Ъ» ВЪ НОВОБЪЛГАРСКИЯ ЕЗИКЪ.

НАПИСАЛЪ А. ТЕОДОРОВЪ.

Звукословната лика на днешния български езикъ, до колкото изобщо може да се сматра за очъртана въ обхвата на сегашното писмо, въ сравнение съ живата рѣчь прѣдставя положителни форми само до тамъ, до дѣто тая послѣдната несъмнѣно е запазила у себе пѳвечето звукове отъ естество на стария български езикъ: всичкиятъ остатъкъ на нейнитѣ фонетически особности, къмъ които специфически е достигнала прѣзъ сѣтното врѣме на своята история, ненахожда въ графическата буквена система исканото отражение, тъй като новобългарскиятъ правописъ на нѣколко важни мѣста е мъртво подражание на първичния старий, чрѣзъ културно послѣдство най-вече руско. Българскитѣ граматички, колчимъ расправятъ въ съчиненията си за практическата употреба на отдѣлнитѣ, приети така отъ другадѣ азбучни елементи, до нинѣ още при недоумѣния за тѣхното значение, винжги се обръщатъ къмъ „словенския“, „славянския“ и „руския“ езикъ, като къмъ единичкъ пробни каменъ откъмъ тая страна.¹⁾ Заради това

¹⁾ Сравни: Т. Хрулевъ, Българска Грамматика, Букурещъ 1859, стр. 65; Л. Груевъ, Основа за българския граматикъ, 4-о изд., Виена 1869, стр. 133 заб.; Т. Икономовъ, Българска Грамматика, Пловдивъ 1881, стр. 116—117 и другадѣ. Немагохъ да се науча какъ мисли за това И. Момчиловъ (Бѣлжски връхъ граматиката за новобългарския језыкъ), който споредъ С. Новаковича, Starine VI 27 заб., се чинилъ да слѣдва въ отношение на правописа насокитѣ на В. Караджича въ „Додатокъ къ Санктпетербургскимъ сравнителнымъ рѣчницима съ особитимъ огледима бугарского језика“, Виена 1822.

българското звукословие ни показва сега, покрай оправданитѣ отъ народния говоръ бѣлѣзи, кое отдавна прѣживѣли вече гласни¹⁾ отъ старата кирилица на друга служба модерна (ж, џ), кое все такива букви съ ортографическо значение руско (з, ь на края) наравно съ знаковетѣ на дѣйствителни звукове (з, респективно и ъ, въ срѣдата на думитѣ), а на сѣщинския изговоръ угодява, споредъ обстоятелствата, ту съ тоя, ту съ оня отъ аномалнитѣ способности. Инди, основитѣ на българския правописъ до извѣстна стѣпень сѣ погрѣшени, поставени нѣкакъ върху неестественна почва, и все що до днесъ има издадено въ тоя видъ за познание на езика, като не е било къмъ него тъкмо приспособено отъ страна на правописа, показва много пунктове отъ неясенъ гласежъ („произношение звука“) и неправилно бѣлѣзание. Опитията за оправа въ тоя смисълъ, прѣдложена отъ професора Дринова въ расправата „за новобългарското азбуке“, Периодическо Списание, год. I. кн. 2, стр. 9—29, и нинѣ токо речи напълно приета, неизмѣни твърдѣ реченитѣ недостатъци, понеже собствената нейна цѣль бѣше да очисти изъ азбукето нѣкои букви излишни (ѻ, ѵ) и до нѣйдѣ да изравни неконсеквенциитѣ на правописната практика, а никакъ не да проведе критически разборъ на „неузрѣлия“ още въпросъ по цѣлия неговъ разлогъ.²⁾ За туй и читателтъ на сборницитѣ отъ народни пѣсни, дѣто исклучително има човѣкъ да се на дѣва за най-сѣщинско отбѣлѣзване на българския изговоръ, често налита възъ такива фонетически несъгласия, които въ истата книга, у истия събирачъ, па дивно дору и въ истата пѣснь неволно възбуждатъ нѣкакво недовѣрие къмъ досѣжното („касательное“) състояние на самата работа. Истина, че самиятъ такъ да се отбѣлѣзватъ раз-

¹⁾ Моля да се забѣлѣжи, че казвамъ *гласна* на всѣкой *учлененъ звукъ*, който може да бѣде или *само-гласна*, или *съ-гласна*, или *полу-гласна* (ако не и *двое-гласна*).

²⁾ Все тамъ, I. 2, стр. 12 и I. 29—10, стр. 84,

личнитѣ отсѣпки на звуковетѣ, каже П. Безсоновъ, глав-
ные вопросы болгарскаго языка стр. 3, „се въспитва те-
първа чрѣзъ наука“, и отъ нея страна нѣма защо строго
да осаждаме всичкитѣ погрѣшности, да речемъ, на списа-
нието на В. Чолакова „Българскій народенъ сборникъ“.
часть I Болградъ 1872; но подобни нееднакости намираме
сѣщо и въ езиковнитѣ материяли на „Периодическо Спи-
сание“, които по всичко трѣба да сѣ най-правилно запи-
свани: доста ще е тука да посочимъ разликата между упо-
трѣбата на *ѣ* въ год. II 1, 169—173, съгласно съ бѣлѣж-
ката за негова изговоръ на стр. 174, и сѣщото въ год. I
7—8 107—113, ако и надлежната му каквина да е уста-
новилъ окончателно и за нинѣшня езикъ вече Констан-
тинъ философъ Костенецки отъ XV ст. въ 10 членъ на
своя трактатъ за правописа.¹⁾ Говоримиятъ народни езикъ,
като е проживѣлъ дълги вѣкове отъ своето сѣществува-
ние въ затворени краини и взаимно безъ никакво висше
сѣобщение, отлѣчилъ се е по характера си въ различни
мѣстни посоки и навсѣдѣ е достигналъ до разнообразни
диалектически резултати; а новобългарското писмо, въ по-
соката си винѣги еднакво, като не е сумѣло никакъ да
отърси оковитѣ на несъзнателното прѣдание, при всѣкой
пристѣплъ къмъ чистия уметвенъ имотъ на народа е впа-
дало съ него правилно въ неприятни коллизии: тукъ новъ
звукъ приятно се е прѣпорѣжчвало, но нѣмало за него
гласна, а тамъ е имало нѣкоя гласна по-вече, но нестигало
за нея право, — отъ което пѣкъ чрѣзъ по-натамошни ходъ
е излѣзло, че въ днешно врѣме Българетѣ „НЕ ВЕДЕТЪ ГДЕ
КОЕ ПИСАТИ, ПРЕЛАГАЮШТЕ ЕДИННО ДРОУГОМОУ НА МѢСТО“, „ВЪ НАШѢХЪ
ЖЕ (ПИСМЕНЕХЪ) АШТЕ Н. Ѣ. КНИГЪ СЪВЪКЪПЕТСЕ, НИ ДВѢ ОТЪ ВЪСЪХЪ

¹⁾ Starine, I. 18. Споредъ него българското *ѣ* е звучало като *ea* въ турското
слово *bēnā* (явъ), въ грѣцкото прѣстонародно *krēts* (месо) и во влашкото *bē* (пи-
е). Най-сетѣ въз. А. und D. Kyriak-Cankoff, Grammatik der bulgarischen Sprache, Wien
1852, стр. 1, 2 и 4 заб. 2.

обратят се единно, икоже подобае¹⁾.¹⁾ Сега стая до нѣкъдѣ ясно, че на единъ испытатель на звукословиято въ новия български езикъ, както то изцѣло се показва въ обнародванитѣ редомъ съ необработенъ правописъ извори, прѣдстои задача яко трудна поне много потежка, отколко се струва въ сжщность — когато всѣка истинска гласна ще има, тѣй да кажемъ, искусствено, вълшебно да искарева изподъ многовидни буквени значета: тукъ на погледъ му се вѣсти чудно несгаждане на тѣждествени слова въ постоянно неопредѣлено писменно означение, и безопасни срѣдства за издирване правдата могатъ би само сложни комбинации отъ правописнитѣ явления на самитѣ паметници, успоредно съ контролъ отъ живия изговоръ на надлежното нарѣчие.

Случай отъ подобна правописна бъркотия подава гласната, която нинѣшнитѣ Българе явно изговарятъ и най-сполучно бѣлѣжатъ съ буквата ъ въ словни форми като: *деньтъ, нѣтътъ, кралятъ, господарьтъ* и подоб.; нейната сждба въ книжнина наспроти нарѣчията на новия български езикъ прѣдставя редъ занимателни явления отъ немалка важность. (Съсѣмъ незнайна въ по-новитѣ книги на руския езикъ, отдѣто по свое потекло произхожда днешния български начинъ на писмото, и много сродна на небнитѣ (palatales) звукове *е* и *и*, гласната ъ недостигна да бжде призната въ домашното азбуке, понеже на собственото свое мѣсто заваря принадлежната на себѣ буква досущъ въ инакви звукословия: съгласно съ теорията на руския правописъ мекото еръ (*ь*) трѣбаше и у Българетѣ да служи изобщо за смекчавание всѣка прѣходна съгласна, особито въ края на словата или въ *засловието*, и да значи намѣсти твърда полугласна *з* като непосредствена съсѣдка на *л* и

¹⁾ Константинъ Костенецки въ 3 чл. на трактата за правописа. Starine, I 13 (изв. В. Караджичъ, „Додатак итн.“, стр. 6; „Slavische Bibliothek“, I. 43; Беско-
нѣт. вопросы, 3.

р между съгласни, както и да ъж замѣща наврѣмени въ коренитѣ на словата по слика съ руското е (люлъка, батьо, дланѣта; студѣ, вѣранѣ, лакѣтъ, пламѣ; бльвочѣ, крьстѣ, слѣзи, сърдце, мьлзница); ако пъкъ въ извѣстни граматически форми ъ изрично сочи още къмъ чисто български гласежъ, — такъво обстоятелство лежи въ случайния съвпадежъ на исканията на чуждинския правописъ съ потрѣбитѣ на графиката споредъ езика на самия народъ и така неправи исклѣчение отъ общата негова (на ъ) стоймостъ знакова (като простѣ бѣлѣгѣ) и гласовна като сжща гласна): както бѣлѣгѣтъ за твърдостъ на съгласнитѣ, засловното з, прѣдъ члена отъ един. число у имената отъ мъж. родъ получва особенъ пълненъ гласежъ (столз — столзѣтъ, мѣдникз — мѣдникзѣтъ, разлогз — разлогзѣтъ), сжщо така смекчителната буква ъ послѣдователно иска въ истото положение (positio. помага) да е гласна отъ самостоятелно учленение (учителѣ — учителѣтъ, котлонѣ — котлонѣтъ, царѣ — царѣтъ), другагѣ обаче не позволена (солѣ — солѣта, челядѣ — челядѣта, заранѣ — заранѣта). Освѣнѣ уведенитѣ случаи, дѣто ъ какъ да е поне видимо се явява, срѣщатъ ни и такива примѣри, въ които неговѣтъ образъ напълно липсува и присжщето се подразумѣва само отъ изговора; тѣ съвисятъ съ правописното правило за непосредствено пригуждание надлежния членъ къмъ именит. падежъ на името (сжществително, прилагателно, числително или мѣстоимение), ако и намѣстни слухѣтъ настоятелно да ни упжтва къмъ друго написание: именнитѣ форми *край-тъ, обичай-тъ, добрий-тъ, мой-тъ* необходимо трѣба да гласжтъ въ дѣйствителностъ нѣкакъ различно нежели на писмо, щомъ ги срѣщаме сажисѣ-тогисѣ изражени во видѣ на *крайятъ, обичаятъ, мойятъ, или обичаятъ, добриятъ, моятъ* итн.

Поради това добръ е да се издири фонетическата каковина на оня звукъ, що въ българския книженъ езикъ проявява своето битие само подъ приязнь или неприяз-

зънъ на особни обстоятелства, и полезно би било най-вече за българския правописъ да се наиде за истия звукъ пристойна нему буква въ азбукето и правилно мѣсто въ граматиката. Но лекото на гледъ разрѣшение на простия въпросъ во своята сжщностъ заключава сериозни мъчности, които изобилно истичатъ отъ суровото естество на необработенитѣ части на самия прѣдмѣтъ. Звукословието на българската рѣчь, толко богато въ множество диалекти, безъ да се гледа на досегашнитѣ по него трудове, смѣло може се нарече ледина, токо-речи непожътнжта; остатнитѣ дѣлове на науката за езики оставятъ до нашитѣ дни извънъ всѣко учено изслѣдване и историческото испитание на сегашната езиковна формация спада несъмнѣнно въ отдѣла на желаемитѣ прѣдприятия на недалечното бждще. Не е тогазъ чудно, че всѣка и най-малка екскурсия въ полето на паметницитѣ отъ новия български езикъ, безъ ржководство на живото нарѣчие, предполага днесъ незадоволителни добивки за неговата характеристика, и то главно по причина на споменжтия горѣ недостатъкъ въ критическото означение на чуванитѣ фактове; като едно потвърждение на това нѣка служатъ несходнитѣ възгледи на В. Ягича въ *Archiv für slavische Philologie* III. 312 и слд. и на М. Дринова все тамъ V. 370 и слд. и въ *Периодическо Списание* II. 3, 7 и слд. за сжщинския гласежъ на послѣшната замѣна (замѣнна гласна) на старобългарското ж. Образътъ за българската рѣчь отъ новия стиль далеко още не е завършенъ въ немногото чърти на събраното до насъ градиво, и докждъ работата неоторимо така си стои, не ще бжде възможно безъ прѣдварителни оговорки да се пристъпи къмъ окончателна прѣсжда за коя-годѣ негова страна.¹⁾

Като се осмѣлявамъ сжщо за една опитня отъ подобенъ родъ изъ полето на българското звукословие, не се

¹⁾ Сравни думитѣ на М. Дринова на стр. 14. отъ *Периодическо Списание*, т. II. кн. 3.

въздържамъ тутакси напрѣжъ да исповѣдамъ, че по-вечето отъ своитѣ изводи (дедукции) изъ темнитѣ многожъ писменни дати съмъ билъ длъженъ да опирамъ о практическото знание на бащина си езикъ — ала безъ да злоупотребямъ съ това во вреда на нужната достовѣрность — защото печатнитѣ извори на езика показвахъ значителна стѣпень противорѣчия и произволности откъмъ разглежданата отъ мене вещь. При това долагамъ, че щото ми се стори, или наистина бѣше, въ нѣхъ съмнително или не сигурно, и за конечно сѣждение не твърдѣ тегловито, отъ гледище за краткостъ на своята работа оставихъ тука несъображено, като го замѣстихъ съ живи примѣри или позиви (citation) било отъ други въкъ, било нѣкои сродни. Моята студия е малкъ приносъ къмъ българското звуко-словие и се отнася къмъ оная незнайна въ писменността, но все пакъ изходеща изъ дѣйствителния изворъ, неудоб-стоена съ внимание гласна, която, както рекохъ, най-сполучно би се означавала съ буквата ъ, разбира се, освободена отъ всички руски отлѣчия на българска служба. Нейното независимо сѣществуванье може се дотвърди отъ пълното владѣние съ потрѣбнитѣ физиологически бѣлѣзи, а отношението на гласежа къмъ звука ъ на старобългарския езикъ оправда-ще избраната за нея буква; колкото за потеклото ѝ, познаваме отъ една страна да е прѣма замѣна на старобългарското ъ, отъ друга че е специални плодъ на новобългарския езикъ. Доводи за всичко речено исчерпахъ отъ слѣдната за сега менѣ достѣпна литература:

Безс. П. Безсоновъ. Болгарскія народныя пѣсни. Москва 1855. Выпускъ I. Пѣсни юнашкн. Выпускъ II. Пѣсни женскн. Цѣлия сборникъ се прѣдхожда отъ расправа „Главные вопросы языка новоболгарскаго.“ — *Вопр.*

Верк. Народне песме македонски Бугара. Скупіо Стефанъ И. Верковићъ. Књига I. Женске песме. У Београду 1860.

Doz. Auguste Dozon, Chansons populaires bulgares inédites. Paris 1875.

Мил. Български народни пѣсни одъ братья Миладиновци Д. и К. Загребъ 1861.

Пер. Периодическо Списание на българското книжовно дружество. Година I. 1870—76. Книжки 1—12; 9^{-та}—10^{-та} во 2^{-ро} изд. Година II. 1882. 3 книжки.

Седм. Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen (Седмградско) von D-r F. Miklosich. Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, philosoph.-histor. Classe, Band VII, Wien 1856.

Сл. Starine. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga VI. (1874). „Bugarski zbornik prošloga vijeka“ St. Novakovića. Knjiga IX. (1877). „Kako se pisalo bugarski prije dvjesti godina“ V. Jagića.

Цик. Grammatik der bulgarischen Sprache von A. und D. Kyriak-Cankoff. Wien 1852.

Чол. Българскій народенъ сборникъ отъ Василия Чолакова. Часть I. Болградъ 1872.

Винг. Поезиви отъ езика на българскитѣ жители отъ Банатския градъ *Винга*, споредъ календаря „Bálgarsci Denêvnić“ und L. Kossilkov. U Timišvar. I—VI. 1877—1882. Подъ;

Бр. увеждамъ слова отъ говора на *бессарабскитѣ* Българе, що населяватъ градеца Болградъ (и наоколо).¹⁾

Въпросътъ за сществуване въ новия български езикъ на нѣкой звукъ ъ, който да има сила на тѣждествена или иначе близка замѣна на старобългарския меки еръ (ъ), ако не е билъ досега отъ никого поставенъ направо и разпеданъ отдалѣно, все е намиралъ за себе винжки извѣстенъ

¹⁾ Другитѣ съкращения въ текста означаватъ: *вж.*—вижъ; *вм.*—вмѣсто; *вст.*—тамъ; *дв.* ч.—двойствено число; *ед.* ч.—единств. ч.; *ж. р.*—женски родъ; *зб.*—збирка; *л.*—лице; *им.*—и тъй нататъкъ; *имн.* (*имн.*)—и тъй (нему) подобни; *р.*—ръжки р.; *м. ч.*—множеств. ч.; *нб.*—новобългарски; *н. у. м.*—на уведеното мѣсто; *нкр.*—покрай; *н. с.*—подъ словото; *сл.д.*—и слѣднитѣ (слѣдующія); *стб.*—старобългарски; *срб.*—срѣднобългарски; *срв.*—сравни.

отговоръ тукъ-тамъ въ списанията по словѣнската филология. Нарочно сжжение за него неминуемо се падна да даде на професора Миклошича, който на стр. 361 отъ II дѣлъ на своята „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen“ положително прогласи: „die Behauptung, das bulgarische besitze ausser *ѣ* noch *ѡ*, halte ich für unrichtig (утвърждаването, че българскиятъ езикъ притежава освѣнъ *ѣ* и *ѡ* азъ имамъ за невѣрно);“ ала прѣко това категорическо изявление все пакъ бива да се догаждаме, че безъ друго ще да е имало на рѣка и не незначителни свидѣтелства съ противенъ смисълъ, които неотложно сж карани къмъ примѣнено заключение за *ѡ* вст. на стр. 20: „dass ihn die Bulgaren kennen, wie man behauptet, ist erst vollkommen sicher zu stellen“ (че Българетъ го знаѣтъ, както се утвърждава има тѣпърва *свѣршено* здраво да се докаже).“ Като се обсжжда такъвъ елементъ отъ звуковната система на нинѣшната българска рѣчь, важното е, то се знае, въ главна стѣпенъ сгажданъето или несгажданъето на гласежа му съ оня на меката полугласна отъ стария български езикъ. безъ да се взима при това въ съображение наравно и потока къмъ което тя сочи съ органическото свое развитие; а неговата етимология отъ по-млади вѣкове помага токо да развѣнцѣ процеситъ вжтрѣ въ самия езикъ. Отъ това стави вище длѣжно е да се исповѣда, че въ павѣстно отношение на Българетъ съвсѣмъ справедливо биде присждена собствена гласна *ѡ*, най-напрѣжъ отъ братя Цанкови (тѣхното латинско *o*), сетнѣ въ старото издание на Миклошичова Сравнителна граматика, I. 262, у Безсонова, Главные вопросы, стр. 73—74 и Сббг. стр. 140; вѣроятието на притѣ тукъ начала и утвърждания придобива върху поватата на по-новитѣ съкровища на народния говоръ убѣдителна сила на непрѣдузето схванжъ живъ фактъ.¹⁾

¹⁾ Както се види, проф. Миклошичъ прѣди 1879 г. отстѣпн отъ напѣтан

Разгледаме-ли нинѣ досегнатата страна отъ българското звукословие най-първо споредъ правописнитѣ дати, ще видимъ лесно, че тя тъкмо тамъ образува чрѣзъ себе едно бѣлѣжито обстоятелство, дѣто е положенъ ключътъ за уталожване вситѣ за нея съмнѣния, дору прѣко възможнитѣ възражения за диалектически различия. Отдѣлни писци сирѣчь, особито домашнитѣ, относещи се къмъ неусвоеня графически, но учаеняванъ говорно, звукъ ъ извѣмѣрно неустойчиво, издаватъ очивѣсто особния неговъ физиологически характеръ, спрѣмо който нарѣчнитѣ имъ срѣдства явно показватъ своята осѣтна несъстоятелностъ: подъ влиянието на знайния лично изговоръ тѣ напълно се задоволяватъ съ неговото приблизително означение на писмо, поради което ни прѣвѣрятъ съ непрѣстаино разнообразие отъ замѣстни букви, дѣто честомъ е забулена една и съща гласна. Така стои работата именно съ въпросното ъ, което вѣрно споредъ изворитѣ можемъ издеби въ слѣднитѣ случаи:

I. При съединенето на мъжкитѣ имена отъ мека трупина¹⁾ съ членъ отъ ед. ч. видиме, че прѣдъ послѣдния стои невинѣжги еднаква буква: *огъниа-тъ* стар. IX. 169. *пжтя-тъ* чол. 290. *день-тъ, деня-тъ* безс. I. 78. *царѣ-тъ* чол. 300. *огънь-тъ, пжкъ-тъ* пс. I. 7—8, 110. *пжкъ-тъ* пс. I. 2, 107. *царстѣнь-нъ* чол. 323. *царе-тъ* стар. VI. 45. *царе-нъ* чол. 328. *ѡ-тъ* (*въсь тѣ*) мил. 271. *конѣ-тъ, зетѣ-тъ* цанк. *огънь-тъ* стар. IX. 142: всѣкой примѣръ е застъпникъ на четобройна група. Иди въ uvedenитѣ форми, възъ една отъ които се основаватъ всички послѣшни отклонения, за самичка първична

¹⁾ Имяне на работата и наново пристѣпи къмъ мнѣнието за нея споредъ „Slavische Bibliothek“ 1851, I. 50.

²⁾ Пользувамъ се отъ чисто словѣнското слово *trupina*, прието неотдавна като триняъ у влашкитѣ граматисти, за да изражавамъ грѣцкото *θέρμα*, по руски *основа*, бѣлски *Stamm*, чешки *kmen*. Говорещицъ при словата за *корень*, умѣстно ще е да каже и *трупина*, отъ *трунъ*, което у насъ Българетѣ означава и часть на дърво между кореня и клопѣтъ.

гласна въ опредѣлена полога и функция (испълнение на уречена длъжностъ) намираме знаковетъ *ia*, *я*, *ѣ*, *ѣ*=*ѣ*, *ѣ*, *e*, *ѣ* цанк., *ѣ* и *ѣ*, що искатъ за себе и отреденъ изговоръ. всѣкакъ за насъ неясенъ. За да можемъ си го установи и направи пристѣпенъ отъ самия прѣдметъ, нѣка подложимъ на разборъ значението на ония гласни и да се взрѣме въ паралелитъ къмъ тѣхъ у твърдитъ трупини. Сложнитъ букви *ia* и *ѣ*, сжщо *я* (*ѣ*а?) и *ѣ*ж очевидно съдържатъ въ първата си частъ бѣлѣгъ на по-малка или по-голяма мекостъ на прѣдходната съгласна,¹⁾ при която сетѣ застъпятъ само чиститъ звукове *a* и *я* досущъ тѣи, както ги съглеждаме въ аналогичнитъ форми съ твърда съгласна: *стола-тѣ* (споредъ българскитъ диалекти отъ групата C. Archiv für slavische Philologie V. 374. подъ b.) и *крак-ж-тѣ* (по-добрѣ *крак-ѣ-тѣ*,²⁾ споредъ групата A, вст. 372); ѣ отъ своя страна изражава 'e, слѣдъ изгубата на изразителната мекостъ на съгласната *e*, зарадъ етимологията съ чъртица снабдено ѣ (мил. 271* и IV). Общи признакъ тука е меката трупинна съгласна редомъ прѣдъ самогласнитъ *a*, *я* и *e*, при изговора на които нѣма защо да се спираме, толикосъ по-вече, дѣто въ нашия случай се явяватъ като вторични, диалектически.

По-приноси сж откъмъ гласежа си остатнитъ гласни *ѣ*, *ѣ* (цанк.) и *ѣ*: срѣщу тѣхъ у твърдитъ трупини стои единичко *ѣ* (= безс. *ѣ*, цанк. *ѣ*). Диакритическата (съ знакъ за различие) буква *ѣ*, що произхожда отъ П. Безсонова (вѣроятно по примѣра на Венелина, вопр. 84), служи у него за нѣкакъвъ краткъ и мекъ звукъ *a* (*ѣ*), който въ ед. ч. на имената отъ мр. се чува прѣдъ *-тѣ* и не е нищо друго, освѣнъ самостоятелно изговорено окрайно (въ „окончанието“) ѣ на черковнословѣнския езикъ; сжщо както *ѣ*

¹⁾ Такъвъ бѣлѣгъ ще ни бѣде за напредъ '.

²⁾ По мнѣнието на Дринова, който въ българскитъ диалекти разпознава гл. вида глухи, тъмни звукове: *ж*, *ѣ*, *ѣ*. Вж. Периодическо Списание, II. 3., 15. зб. 2.

равно на глѹха, непълна гласна *a*, все на такава гласна *j* (*'a*) отговаря и *ъ*, защото *jъ=ъ* (вопр. 85, 74); слѣдователно. *ъ=ъ* е покрай *ъ* гласовна единица, що бива прѣд-уождена отъ меки съгласни, или съ други думи, *ъ* е *'ъ*. (Поредъ това бѣдѣщиятъ български правописъ, имащиятъ да означава мекостъ на съгласнитѣ отдѣлно, могъль би охотно да си мине безъ онова *ъ=ъ=ъ*. Ала изведената по тоя начинъ гласна на Безсонова, употребяна въ источното нарѣчие на българския езикъ (вопр. ь), несъвпада съвършено по изложения свой гласежъ съ гласната *ъ* на братя Цанкови. дѣто тя изпълнява еднаква служба въ истото нарѣчие источно. Ако съставителитѣ на *Grammatik der bulgarischen Sprache* сж избрали веднѣжъ буквата *j* т. е. *ъ* за всѣкоя темна *a*-гласна (*ъ, з, ѡ*), а *j* за смектение на всѣка твърда съгласна, тогави да бѣше имъ гласна Безсоновската гласна *ъ* безъ разлика въ мека сричка кѣто въ твърда, тѣ навѣрно нѣмаше да се трудѣтъ да създаватъ за *'ъ* излишна буква *ъ*, най-свободно щѣхъ да пишатъ *kraljŭt, pŭdarjŭt, sŭnjŭt* итн., а не *kralèt, pŭdarèt, sŭnèt*.¹⁾ Това извънредно уведено е навожда мисль, че въ него се ерие другъ изговоръ, нежели какъвто се разумѣва съ *jŭt* и *'ъ*: меката съгласна прѣдъ тия послѣднитѣ непречи и тѣхното учленение (*articulatio*) на гърлото при тоновъ тѣтъ, който минува прѣзъ снишенъ корень на езика въ бѣтѣсенъ отворъ на устата нежели при *a*; между това *ъ* е учленява подъ небцето, при помощъ на снишенъ корень на езика и устни проходъ настроенъ по-вече за *e* (по-тѣ-енъ), по-малко за *и* (по-широкъ), така щото съ физиоло-

¹⁾ Че *jŭ* се срѣща въ *slarijŭt* вмѣсто *slarijèt*, то е погрѣшка отъ теоретическото измѣне по мѣжовното правило за пригужданье мнимия членъ *-jŭt* къмъ надлеж-тѣ имена цанк. 11. Всѣдъ другадъ *jŭ* е резултатъ отъ по-други причини, и то или е правописни, тѣй като братя Цанкови нийдъ не пишатъ *ъ* слѣдъ *j*, намиращиятъ по-пригодно — ако и неправилно — да употребѣтъ твърдата полугласна *ŭ*, или или диалектически — което ние не можемъ отсѣди — понеже слѣдъ *j* минува *ъ* най-тътъ *ъ*, като напустне тука своята мекостъ.

гическия свой характеръ завзема сръднѣо мѣсто отъ *з* къмъ *и*, сѣщо както *е* отъ *а* къмъ *и*. Произнесеното строго споредъ писмото *лакѣтѣ-т* се различава отъ *lakùtè-t* въ такова отношение, че самогласниятъ членъ на меката сричка *мѣ* се образува на гърлото, докѣдѣ при *тѣ* той се поражда изключително подъ небцето. За туй дефиницията на нашата гласна, както произтича отъ подаденото обяснение на Безсонова, съвсѣмъ противорѣчи на нейния смисълъ у Цанкови, тѣй като *ѣ* изображава меко афектувано отъ прѣходната съгласна *з*, когато *ѣ* самѣ по своя характеръ принуждава къмъ небо изговаряне на съгласнитѣ прѣдъ него и гласи между *е* и *и* (отдѣто и прѣчестото прѣминуване въ *тѣхѣ* и наопаки), нѣкакъ като докарано до самогласна *і* (*й*).¹⁾ Прѣко това обаче изражението на Безсонова за упазена въ новия български езикъ гласна „съ собствено, самостоятелно значение и изговоръ“ негуби никакъ сила, до дѣто въ разборния случай *ѣ* напълно се сгажда съ *ѣ*, и само неговото опитване за по-близко опрѣдѣление на досѣжната гласна отъ становище на руския правописъ смѣемъ да полагаме за несполучно. При гледъ на това отъждествявамъ безс. *ѣ* = *ѣ* съ *ѣ* цанк. и напаконъ съ *ѣ* стар. въ *огнь-тѣ*. Исхождащицъ отъ таково *ѣ*, можемъ достигна чрѣзъ упадане на неговата небностъ, инди и на мекостѣта на съгласната, къмъ диалектическото *е* въ подаденитѣ *царе-тѣ* и *царе-нѣ*; чрѣзъ прѣходъ на всичката мекостъ къмъ страната на съгласната — къмъ разителнитѣ *поарстень-нѣ* и *пжкѣ-тѣ*; чрѣзъ уподобение на тѣзи къмъ твърдитѣ трупини — къмъ *огньѣ-т* и *пжкѣ-т*, итн.

II. Прослѣдениятъ способъ на разпозидно обхождане съ несвойствената на правописа дѣйствителна гласна се повтаря нататѣкъ и въ некореннитѣ срички прѣдъ надеж-

¹⁾ Съ буквата *і* назначавамъ *съгласна*, съответна на звука на латинското *i* и пѣкъ съ диакритически знакъ полагамъ тамъ, дѣто искамъ да изразѣ съвсѣмъ кратко изговорена *самогласна и*.

ната и-трупинна ¹⁾ приставка -мъ и при трупинската ²⁾ приставка -ънъ. Случаи отъ първия родъ съдържа българскиятъ езикъ твърдѣ малко за да може изобщо да се върши съ тѣхъ нѣщо, и по тая причина се задоволявамъ тука само съ свидѣтелството на Безсонова, че *денемъ* I. 13 обикновено живѣе като *деньмъ* или *денъмъ* (зб. 5; срв. вст. *деніамъ* I. 71). Много по-богата на примѣри е втората категория, дѣто прѣдъ и излиза множество незакръпени замѣни, които често се кръстосватъ взаимно, смѣрятъ къмъ една гласна *е*: *огнянъ* чол. 281. *огнѣна* стар. IX. 161. *недельнъ* стар. VI. 58 *ситенъ* чол. 300. *ситянъ* чол. 305. *буѣен* пс. I. 4, 75. *буіанъ* безс. I. 198. II. 55. *тихинъ* верк. 46. *тиенъ* безс. II. 59. *облаіни* винг. *прѣсенъ*, *прѣсынъ*, *прѣсянъ* безс. 114 зб. *presin* винг. *drebinu*, *ziminija* винг. Формата *недельнъ* (дѣнь) можъ потвърди съ говора на Българетѣ отъ бивша ромѣнска Бесарабия, дѣто въ народнитѣ пѣсни се чуе „пробудихъ сѧ *сѣньн-будън*, *мѧмърън*“, „добръ іунакъ сърдитъ *гневън*. и *кѡнъ* му и *мѡрън* *пѡтън*“, което напомня *прѣсынъ* безс. и *безобразнъ* пс. I. 3, 22; но жителитѣ на селото Чушмелин (вж. пс. II. 1, 174), които по-сино се държатъ о първоначално смекченитѣ съгласни, сж прѣминжли вече къмъ *недѣлинъ* (дѣн), *болинъ*, както горнитѣ *тихинъ*, *presin*, и подобни слова у цанк. иматъ скупомъ чисто *е* еднакво съ *прѣсенъ* и *ситенъ*; за *i* (= *і* ?) въ *drebinu*, *ziminija* нѣка рѣшава знайното менѣ *мъчъну* бср. = *таіно* винг. Що се до стѣга до -янъ и -ѣнъ, мислѣжъ, че надъ тѣхъ е прокарана аналогия на приставката -ънъ = *ѣанъ* въ *дереѣна* стар. IX. 142. *железѣнъ* безс. I. 80; съединени пъкъ обѣтѣ приставки сж причинили форми отъ вида на *копринѣнъ* чол. 303. = *копринѣнъ*, а словата *достойнъ*, *dostojn* цанк. *спокоинъ* пс. I.

¹⁾ и-трупинни сж онѣи имена, да речемъ, отъ словѣнскитѣ евици, които въ славяно-българския и савскритския на пр. иматъ срѣщу себе въ им. пад. ед. ч. самогласната и, а сами въ старобългарския езикъ се завършуватъ на ѧ и биватъ отъ м. и. ж. р. ната. *костъ*).

²⁾ Която е намѣнена да образува по-натамошни трупини. Руситѣ ѧ каватъ *въобразовательная*, Нѣмцитѣ *stammbildend*, Чеситѣ *kmenotvorná*.

11-12, 46, между *буѣи* и *буѣан*, немогъ да изговарѣе иначе. освѣтъ *достойнъ*, *dostojen*, *спокойнъ*. Битието на ъ като отдѣлна за себе гласна инди, за трупинската приставка -ън. въ сжщността си е засвѣдочено, и въ него намиратъ естествено обяснение всички отклонни гласни, ако и достатъченъ брой отъ тѣхъ има да благодари за своето мѣсто само на неусвѣршения правописъ.

III. И въ кореннитѣ срички на българскитѣ слова може се налѣти върху стѣпкитѣ на гласната е: *впнган*-ското *dénj* (=дын') и простонароднитѣ *бср. игнѣждън* (*игнашть дънь*), *велиждън*, *илиндън*, (спроти *спѣсовъ ден*) сгаждатъ се съ *дънь* стар. VI. 34 поне откъмъ своя формални изговоръ, ако не и откъмъ дѣйствителния, който все пакъ не е невъзможенъ; Безсоновъ на стр. 76, 78 попр. се позива за подобенъ изговоръ още въ *сърдѣтъ*, *жълти*, които при мѣри защицаватъ звука ъ въ *чѣтъць* стар. IX. 163. *чѣжрковни* чол. 300. *жълти* чол. 301. *черева-та* чол. 111 (съ чистото е на-да-ш възможно). *дошълъ*, *дошълъ* чол. 263, 280 и другадѣ. Неотричамъ, че велико болшинство отъ формитѣ, що спадатъ тука, е прѣкалено потикнжто по-близо до етимологията, но кой може да гарантува, че въ *мъничакъ* чол. 265. нѣмаме отпрѣдѣ си звукъ, що се отглагола въ *мъничко* стар. VI. 32? Истото отношение борава, чини ми се, между *тънко* чол. 262. и *тенко* безс. II. 51 *тъмни* чол. 263, и *теменъ* ис. I. 11-12, 153, когато *тиевна* сир. *т'озвна* чол. 321. *тионка*, *лионена* чол. 323. говорижтъ по-скоро за формитѣ съ ъ. Ала отъ тая страна трѣба да напустнемъ всяки кони-ектури (догадки) въ своя полза, защото нашитѣ днешни езиковни паметници ни подаватъ образъ на многократни загатки, верѣдъ които далеко нѣма пълна свѣтлина и сигурность; за по-добри приноси има да се надѣемъ отъ самитѣ нарѣчия и отъ върнитѣ тѣмъ писменни снимки.

Гласната ъ, що познахме у Цанкови подъ буквата ѡ у Безсонова ѣ, и по гласежъ ѣ опрѣдѣлихме като прѣ-

ходна отъ *з* къмъ *и*, близко сродна съ *е*, и тъй да кажемъ наклонена къмъ самогласно *i* (*й*), слѣдъ извършеното наблюдение безъ прѣкословие прѣдставя въ отдѣла на българската диалектология дѣйствителни индивидуаленъ звукъ, който прѣко голѣмитѣ недостатѣци на обиколния у Българетѣ правописъ, не е забравялъ и въ него подъ всѣ какви букви да издига гласа си за своето право. Отъ словѣнскитѣ гласни нему най-тъкмо отговаря старобългарското *ъ*, което споредъ възгледа на Миклошича е звучало „wie verklingendes *i*“ (като *и*, на което гласежа къмъ края намира), и подобно учленяваниятъ звукъ у Черногоорцитѣ въ словата *дъи*, *къд*, *пѣтък* и др. т.¹⁾ Въ сегашното българско азбуке липсува нарочно отредена за него буква, и сѣщнемъ ли случайно *ъ* на писмо тамъ, дѣто у домашния читателъ се отзовава онуй *ѐ* на Цанкови, налитаме по-вечето възъ блѣдни появи отъ нѣкакви правила, унаслѣдени отъ другадѣ чрѣвъ пѣрвитѣ садовници на новата книжовна въ България:²⁾ установено е било комай да се пише *копанъ-та*, *приятель-тъ*, то се знае, съ *ъ* знаково, ала да се чете трѣбало *копан'-та*, *приятель-т*, както и на-опако били допростено да се изговаря *рекълъ*, ала написано трѣбало да изглежда етимологически — *рекль*. Тѣй като обаче знаковното (етимологическо) *ъ* у мъжк. мекѣ трупини прѣдъ члена *-тъ* вече по навикъ е получило въ очитѣ на Българетѣ фонетически въсь, доста ще е да се обопи речената негова мѣстна функция и ще добиеме азбученъ знакъ за истинската гласна *ъ*, — жива замѣна на старобългарското *ъ*. Разбира се, че тогава ролята му за означаване мекостъ на съгласнитѣ ще отпадне, а на тѣхъ ще се даде удовлетворение по други начинъ.

Дотукъ имамъ на гледъ да посоча съществуването въ новия български езикъ на особна гласна *ъ*, която по-

¹⁾ Dr. F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. II. 20. Archiv slavische Philologie. IV. 491.

²⁾ М. Дриновъ, „за новобългарското азбуке“, ис. I. 2, 13.

ради уличената близна (lascine) въ българската звуковна система е била въ правописа затъмнявана отъ знаковетъ на разни сродни звукове. Въ домогванъето си за такава цѣль гледахъ да потвърдиж речената вещь на несъмнителни мѣста, и затуй умишлено се ограничихъ исключително върху такива примѣри, които насрѣща си въ стария български езикъ иматъ слова съ полугласна ъ. Ала народния български говоръ въ развоя си е достигналъ още до собствено ъ, на което зачатото лежи другадѣ и въ други гласни пълни на стария езикъ: *седѣмъ* безс. „прониснитъ *седѣмъ*“, вопр. 154. *нѣсьмъ* чол. 277. *огън* пс. I. 11—12, 165 зб. 2 *falè, chodèt* цанк. *душѣ* (sic) пс. I. 7—8. 110. *леньн, удавън, приместън* бер. Нетрѣба тукъ да споменавамъ, че неговътъ изговоръ по нищо неразличава отъ оня на първото ъ, що стои за отмѣна на старобългарското ъ; но за по-натамошни разборъ на всички случаи, дѣто всѣка отъ тѣхъ гласни се срѣща сега, ще бжде важно тѣхното потекло, което обуславя расподѣлбата на материята и спомага за желаемитѣ обяснения. Спогодата на едното ъ по гласежъ и полога съ историческия звукъ ъ, спроти другото, по-сетнѣ развито, е достатъчна за да можемъ прие дѣление на ъ *първично* и ъ *вторично*; ала въ слѣднія прѣгледъ ази ще се ползувамъ отъ дѣлежа споредъ потеклото имъ само въ отношение къмъ старобългарския езикъ, съ което самиятъ прѣдмѣтъ добива малко по-опредѣлена основа. И така разпознавамъ

А. ъ като замѣна на ъ старобългарско, и

В. ъ собствено новобългарско; а всѣко отъ нихъ разглеждамъ

I. Въ засловието,

II. Въ некореннитѣ срички

а. приставочни,

б. трупинни, и

III. Въ кореннитѣ срички.

А. ъ замѣна за ѡ.

I. Въ засловието.

Сравнението на старобългарските слова *къдѣль*, *пѣснь*, *мъжь*, *мысль* съ новитѣ *küdele* цанк. *пѣсня* доз. 55. *liže* цанк. *мисля* мнл. 142. много би прилагало за доводъ на спорадически запазенъ изговоръ на крайното ѡ, кога особито и самогласната *я* може се смята за замѣтна буква на неприспособения правописъ. Подобно утвърждаване би било только по-налесно, дѣто и влашкиятъ езикъ покрай *prost(ă)* е приелъ *vestè*, *rovestè* (чети *вествѣ*, *новествѣ*), а рускиятъ има пзвѣнъ правилото *пѣсня*, *басня*. Женските *ia*-групи¹⁾ сж имали несъмнѣно свой дѣлъ отъ влияние при тази поява, но тъкмо че не сж задѣлжали на пр. у Руситѣ и словата *боязь*, *мысль*, прѣдполагать у прѣдшлнитѣ нѣкое по-дълго боравенъе на гласната ѡ, която чезнѣщицъ постоянно въ засловието другадѣ, тука е прѣминжала къмъ по-изразителното 'а. Процесъ на такъва промѣна въ гласнитѣ, и поради това на прѣходъ отъ едни групи къмъ други, намираме вече въ наметниците на стария черковнословѣнски езикъ. Ако тополь ж. р. отъ XII. вѣкъ, по което врѣме полугласнитѣ въ края на словата въ голѣма часть вече навѣрно сж били пусти знакове,²⁾ се срѣща въ XIV. столѣтие като тополъ,³⁾ тогази въ него имаме или по-стара форма съ изговоръ на ѡ, сѣмо че подъ близка гласна дѣйствиелна, не подъ простъ бѣлѣгъ, или готова женска *ia*-групина, възможна обаче наравно и по послѣдния пжтъ; въ българския езикъ имаме *падъ—нед'а*, *бытоль* (отъ *овитѣль*)—*битол'а*; сжщото подтвърждатъ въ отношение къмъ тѣ формитѣ *омотъ—омота*, *отравъ—отрава*, *топѣкъ—топѣга*, *трѣвоуѣхъ—*

¹⁾ Каквото на пр. *коня*, *воля*, *доша*.

²⁾ Вж. А. Leskien, „Die Vocale *ъ* und *ь* in den sogenannten altslovenischen Denkmälern des Kirchenslavischen.“ Berichte der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, philol.-hist. Classe, 1875. I. 45—47.

³⁾ Д-р F. Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latino, 2 изд. п. сс.

тръбоуѣхъ;¹⁾ сръв. *ободъ* — нб. *ободѣ*, *кринъ*, о —, (*кринна*) — *крини*, *вляхъвѣ* — в.лѣхва стар. VI. 33. *vlûfû* цанк., попъ, *гробъ* — в.лашки *porâ*, *grôrâ*, итн. Истина, че старобългарските слова *пѣсьнъ*, *мисль*, както щемъ видѣ по-долу, искатъ за нинѣшния български езикъ *песнь*, *мисль*, които се и срѣщатъ у чо.л. 277. *пѣсьнь*, у бср. *мисль*, но извѣстното обстоятелство, дѣто всички токо-речи женски имена се завършуватъ на темна гласна *а*, що е причинена отъ прѣноса на формата отъ вин. пад. въ именителна функция, открива ни при *пѣсьнь*. *мисль* нкр. горните именителни падежи форми отъ вин. пад. съ полугласна *ь*. Тежко е да се отежди къмъ каква първоначална гласна се отnosi *ь* въ *kûdelè* (чо.л. *кѣдѣль* 265), *lûžè* (разширено *lûžija* цанк., сръв. в.лаш. *corabija* отъ *корабъ*), защото неможе на туй врѣме да се опрѣдѣли какви сж тѣ падежи.

Въ други примѣри нѣлния гласежъ на замѣната *а* въ края на словата отъ новия български езикъ на-да-ли се е удържалъ нѣйдѣ непокътнѣтъ, тъй като самата нолога е дѣйствувала тука върху негова физиологически характеръ, за да го притѣпнѣ къмъ небното *і*, което послѣ се е сѣло съ прѣходната съгласна въ единъ мекъ елементъ, дору напokonъ и съвѣтъ е испрѣхнѣло изъ неж. Писецътъ на българския наметникъ отъ XVII. столѣтие. на колкото изобщо не се отричалъ отъ своето нарѣчие, може се каза, че е завѣщалъ на потомците си изговаряно *ь* въ *мисль* стар. IX. 170, което по-натамъ сж пазили речените винителни падежи *мисля*, *пѣсья*, било като *мисль*, *пѣсьнь*, или вече *мисля*, *пѣсья*, ако ще би и съ прѣходъ въ именителна функция. Когато *ь* въ окрая до нѣйдѣ се е отъркало. като е изгубило сжщината на своята самогласностъ, въдворили се формите *краль* м.л. 38, 41. (ама *кralи*-Марко бср. *краль* *Марко*) *solj* винг. *жалъ* м.л. 260. чо.л. 355. *конъ* м.л.

¹⁾ Вст. II. сс.

222. пс. I. 11—12, 175. II. 3. 176. *prástenj* винг. *пилинь* чол. 323. *сѣнь* пс. I. 1, 104; II. 1, 171. (вм. *сѣнь*, по аналогия отъ *сѣньи*, което неспада въ категорията на словата съ приставка *-ѣнь*, както се чете у Миклошича, Vergl. Gram. II. 128). *сонь* безс. II. 59. *синь* верк. 271. *lénj*, *dénj* винг. *камень*, *пламень* доз. 135, 136. *царь* пс. I. 1, 106. чол. 298. *манастирь* чол. 328. *госпудь* чол. 325. *пжть* чол. 284. пс. II. 1. 167. *пжъ* пс. I. 2, 107. *нокъ* мил. 130. *деветъ* чол. 287. *двекъ* пс. I. 11-12, 165. *девитъ* пс. I. 3, 74. *петь*, *пиди-сѣть* пс. I. 7-8, 108. *зеть* пс. II. 1, 172. *жърть* пс. II. 1, 175. *укость* чол. 285. *хубусъ* пс. I. 3, 74, съ обикновено или силно мека съгласна, що по-късно зачина да напуща призаменото ней качество; сѣтиѣ тѣ слова се обръщатъ по-патамъ въ *крал* пс. II. 3. 183. *жалъ* верк. 2 пс. I. 11-12, 161. *кон* пс. I. 5-6, 207. II. 2, 163. *проданъ* чол. 315. *есенъ* верк. 207. *денъ* мил. 10. верк. 116. пс. I. 11-12, 154. *недѣ* (вм. *недѣ* — *недѣ*, не „ein altslovenisches падд voraussetzend“, смр. прѣдполагащицъ една старобългарска форма падд. Миклошичъ, Vergl. Gram. II. 208). *нѣсна* мил. 28. верк. 134. *неснъ* мил. 185 = *нѣсна* безс. I. 24 = *рѣснѣ* цанк.) *другаръ* чол. 283. *телингаръ* верк. 10. *каменъ* мил. 67. *пламенъ* верк. 145. *коренъ* верк. 108. *господъ* мил. 62, верк. 27. *деветъ* мил. 44. чол. 286. верк. 5. *пжтъ* мил. 10. верк. 32. *ноштъ* верк. 104. итн. Тука нѣма вече ни дѣря отъ бившия гласъ.

Занимателна страница въ българското звукописание образуватъ резултатитѣ отъ дѣйствието на засловното ъ върху ближнѣното съсѣдство прѣдъ него. Видѣхме по-горѣ, че небниятъ остатъкъ (приблизително *i*) на отърканото ъ смекчилъ прѣдходната съгласна нѣкога по-малко (въ него поводъ къмъ твърдостъ), нѣкога по-вече, и въ подирния случай че отчасти ж е закаралъ подъ друго гласило¹⁾

¹⁾ Органъ, що работи при изговарянето на гласнитѣ. У Руситѣ се нарича *голосно*, у нѣмцитѣ *Sprachorgan*, у Чеситѣ *mluvadlo*.

(ср. *пѣкъ*, *нѣдзакъ* пс. I. 7-8, 115); това смекчение при група отъ двѣ съгласни трѣбало да се отрази върху обата нейни члена (*хубость* стар. VI. 53. *хубос'т' — хубос'* пс. I. 3. 74), които щомъ сж бжждали немесни за изговарянье, успоредно съ ослабението на засловната самогласна полека сж обрязували помежду си отъ джшната афекция полугласна ъ, подмогнжта послѣвъ до чисто *и* или *е*: отъ *огнь* — *ог'н'* е станжло *огинь* стар. VI. 48. чол. 343. *огън* бср. пс. I. 11-12. 165. *вогень* верк. 25; отъ *седмь* чол. 277 — *сед'м'*, *сед'м* доз. 73. се е развило *седьмь*, *седьмъ* безс. вопр. 154. *седи.мстотинъ* пс. II. 1, 169. *sedet* винг.; отъ „običnoga“ *смь* стар. IX. 142 — *с'м'*, *см'* вст. 160. и писаното *сьмь*, I. Груевъ, „Основа итн.“ 58; сжщото срв. въ *добръ*—*добъръ*, *моглъ*—*могълъ*, *опекалъ*, чол. 284, *слѣзълъ*—*слѣзълъ* и *слѣзелъ* верк. 129; но при отдѣлни съгласни, що слѣдъ силно смекчение не сж могли да прѣхождатъ подъ други гласила както *пѣт'*—*пѣс'*, *котълъ*—*кокълъ*, джшната афекция на тѣхната прѣзмѣрна мекость е намѣрила изразъ подиръ самогласната на прѣдходната срѣчка во видъ на *і*: така, въ говора на мнозина Българе македонски съмъ чувалъ *коин'* (вин. п. *койня* пс. I. 11—12. 163. мн. ч. *койни* мн.л. 12), *деин'* „имамъ неколку деин'а,“ *брајѣи* винг., на които приличатъ *dēnj* и *lējnj* винг., дѣто такъво *і* се е слѣло съ коренното ъ въ една гласна *ē*(=ъj);¹⁾ срв. сббг. 129, *ogain*, *ogaini* вм. *ogani*: ott voda i *ogaini* т. е. *ogain'* вст. 117. *taita* сир. *taitm*(з?) за *татъ* вст. 136. Нѣкоп други примѣри отъ този родъ мислж да подамъ още на своето имъ мѣсто; тука нѣка ми бжде дозволено да забѣлѣжж само толкова, че въ нихъ цѣльта на „помощното“ *і* е да нагоди за гласовия токъ по-свободенъ прохсдъ, по която причина и съгласната слѣдъ *і* често се лишава отъ небния изговоръ.

¹⁾ Винганското *ē*, ако и по правило да е равно на нашето *ѣ*, въ тоя случай отговаря по гласежа си на диалектичeskото руско *э* въ бѣлый, цѣна. Вж. А. Потебня, Къ исторіи звуковъ русскаго языка, Воронежъ 1876. стр. 7.

II. ъ въ некоренни срични.

а. Въ приставкитѣ.

1. Трупинската приставка **-нѣ** у прилагателни имена въ новия български езикъ принадлежи, както се чини, между най-безопаснитѣ убѣжища за изговора на гласната ъ, било първична или вторична, защото никое граматическо мѣсто, освѣнъ съединението на мекитѣ мъжки трупини въ ед. ч. съ члена, не е оказало за гласежа и толкува приязнь, колкото именно тази приставка, ако и на писмото никакъ се невиди. Сгодна по своя фонетически строй за известни диалекти и въ езика употребяна въ голѣмъ размѣръ, тя е сполучила да привлече къмъ себе и да уподоби приставкитѣ **-нѣ**, **-нѣ**, до нѣидѣ и **-нѣ**(ѣ), **-нѣ**(ѣ), и **-и-е-нѣ** отъ множитѣ страдателни причастия на глаголитѣ отъ IV^о спрежение.¹⁾ Въ говора на споменатитѣ бесарабски Българе въ **-нѣ** незнаѣ друга замѣна за ъ освѣнъ ъ, токо съ изятие на съществителнитѣ имена, образувани по тойзи начинъ, дѣто правилно подъ назвукъ²⁾ се среща е: *остѣн*, *овѣн*, *рѣжѣн*, покрай *рѣзѣн*, *тѣзѣн*; а за еднакво явление смѣемъ да се надаме и въ околнѣта на Сливенъ и Ямболъ, отдѣто произхождатъ бесарабскитѣ прѣселенци на градеца Болградъ. Нанстина, братя Цанкови сѣ отбѣлѣжили во своята граматика всички примѣри, що спадатъ тука, съ буквата ѣ, което досущъ е съгласно съ наѣвика въ писменността и съ македонското нарѣчие споредъ сборника на Миладиновци; ала у Чолакова намираме въ полза на ъ нѣколко очевидни довода, които сѣ толкова по-драгоцѣнни, колкото е по-тежко да се примамѣ подобенъ звукъ подъ бѣлѣзитѣ на днешния

¹⁾ Дѣлежа на българскитѣ глаголи по спрежения приемамъ тъй, както е изрешенъ отъ проф. Миклошича съответно на остатнитѣ словѣнски езици, въѣз основитѣ, посочени отъ I. Добровскаго. Къмъ IV^о спр. се отнасятъ глаголи, които у насъ съ *мнѣ*лото врѣме иматъ между кореня и приставката — *нѣ* спонка (соруѣа; срв. чешк. *спонекѣ*) и, а въ съчетание съ *могѣ* итн. се срѣщатъ въ наѣтрнѣла форма ѣ *неопрѣдѣлено* наклон. съ и: *ходѣнѣ*, *могѣ* итн.

²⁾ *Назвукъ* = руски *ударение* = чешки *prízrak*.

правописъ, който по основитѣ си все почива върху собственото нарѣчие на тѣхъ доводи. Да бѣше чуваната гласна въ словата бср. *огньн*, *лѣньн*, *копрѣньн* у досѣжния събпращъ прилѣгала подпѣлно на неговата буква *е*, немислижъ, че той би се отнасялъ спрѣмо нежъ тѣй разнообразно, както показватъ примѣритѣ *лѣнена* 292. *копрѣняна* 292. *лѣняны* 277. *ситенъ* 300. *ситяны* 305,¹⁾ па дору *копрѣньниж* 303, прѣко всѣкакви обикодни правописни правила; тукъ вторичното *ь*, развито отъ *ѣ=ea-ia-iz-ь*, и първичното *ь* откъмъ свои изговоръ сж правилни на писеца при тѣхното означение доста мжнотии, отъ които той се е отървалъ по нѣколко способа, ако и не е изгабялъ отъ очи установеното отъ домашната наука *е*. Истото подтвърждатъ формитѣ *kalen*, *vinen* у цанк., що стојтъ намѣсто *кальн* и *виньн*, а не за *кал-нь* и *вин-нь*, понеже тѣхното значение противорѣчи на трупинската приставка *-нь*, която най-сетнѣ е по-вече наклонна да прѣминува къмъ *-нь* нежели тази къмъ нежъ: срв. *пльтъмъ* пкр. *пльтънь*, *прѣстънь*=*прѣстънь*, *глинѣнь* и *глинѣмъ*, *пепельмъ*—*пепельнь*, *олокънь*—*оловънь*. Miklosich, Lexicon, п.с.с. Вж. Безсоновъ, вопр. 48. Вземемъ-ли въ съображение, че приставката *-ни* на речениѣ прилагателни не е натоварена съ на-звукъ, и поради него обстоятелство че е могла да произлѣзе отъ нѣкое всеобщо българско *ен* за стб. *нь*, както допуска Миклошичъ споредъ стр. 362 на Vergl. Gram. I. тогава необходимо бихме били длѣжни да се задържимъ тука върху вторично *ь*, като положѣхме *ен* цанк. и млл. за първично и узаконено въ българския езикъ отъ самото

¹⁾ Поради изговаряното *ь* въ *ситѣмъ* Безсоновъ мисли, че тамъ надлежна гласна е *ѣ*, както въ *желѣзѣмъ*, I. 80.; Миклошичу самото слово „*siten minutus ist dunkel* (е темно)“, Vergl. Gram. II. 149. Значението на словото свѣдоци за приставката —*ни* ящото български *ситѣмъ* се казва на онова, що е толкова *дребно*, дѣло може да се прѣткара *прѣзъ сито*; —*ѣн* значи „aus dem gemacht, was das thema aussagt (напримено отъ онова, що показва трупината), вст. II. 128: *ситѣмъ junceus* (отъ сито на правенъ), lexicon, п. с. Послѣ, ж. и ср. р. отъ *ситѣмъ* е *ситна*, *ситно*, когато *ситѣмъ* има *ситѣна*, *ситѣно* итн. Срв. *земна кука* и *земна постеля* млл. 310.

чу начало; но българското звукописание ни учи за прѣходъ на първичното безназвучно *е* винаги въ *и*, никога направо въ *ѣ* или *ѣ*, сетнѣ за прѣходъ на *ѣ* въ *'е* (*е*), *и*, никакъ не тутакси въ *ѣ*=*ѣа*, *ѣа*, и наопаки, — и по тоя начинъ добръ се обясняватъ *bolen*, *gláden*, *dólen* цанк. *личенъ* (бср. *личън*) чол. 280. *миленъ* верк. 54. *вишен* пс. I. 7—8, 110. верк. 27. *веренъ* безс. I. 133. отъ *бóл'ен*, *глáд'ен*, както *последѣен*, сир. *послед'ен*, споредъ *последѣните* пс. I² 9—10, 94, *огненъ* чол. 281. мн. 186. *огнѣна* стар. IX. 161. Формитъ съ упазено *ѣ*, които сж *бездомън*, *бесольн*, *бесън*, *грозън*, *жедън*, *кжтън* (жб), *ноштън*, *зимън*, *летън*, *празън*, *равън*, *Сливън* (*Сливенъ* чол. 262) *мжтън*, *прѣдън*, *сетън*, *темън*, *срѣдън*, *трънън*, *тесън* (*тѣсин*) бср. като не сж допуснжли на неж замѣна за *ѣ* да прѣяне въ гласната *и*, подобно на органическото *е* отъ четобриия други слова, прѣтърпѣватъ чрѣзъ *ѣ* много промѣни, що послѣ вникнуватъ по-дълбоко навжтрѣ въ отдѣлни диалекти и започватъ да стоятъ у нихъ характеристически бѣлѣзи. Назвучното *ѣ* у сжществителни имена прѣдъ каквагодѣ сричка отворена или затворена ¹⁾ постжпенно е могло да прѣминува къмъ *е* при извѣстна мекостъ на прѣходната съгласна, влѣта въ тая още по врѣме на първия му шдъ, па да се удържи тамъ като чисто *е* — слѣдъ което чая положна (*positione*) мекостъ полека е чезнѣла — и вече ато задирено *ѣ* да се измѣтне (да испадне) съвсѣмъ, обичовено прѣдъ сричка отворена и съ влияние върху мѣтото на назвука: отъ *овънъ*, *остънъ*, *ржжънъ* прѣзъ *ов'ен* (*овен'*; рв. *тжтън*—*тжт'ен*—*тжтен'* пс. II. 2, 154), *ост'ен*, *ржжен*, имаме инѣ *ов'ен* верк. 173. *ост'ен*, *ржж'ен*, дв. ч. (изобщо при състание съ числителни имена свърхъ ²⁾ *ов'ена*, *ост'ена*, *ржж'ена*, мн. ч. *ов'ни*—*ойни*, *уйни* чол. 315. *ов'н-ове*—*овн'-ове* чол. 35. *остни*, *ржжни*. Срѣщу това безназвучното *ѣ*, което е чол. и е такова у всички образувани чрѣзъ приставката

¹⁾ Сричка отворена е всѣка, що се завършува на самогласна, а затворена — на край си има съгласна.

—**ЪНЪ** прилагателни, непрѣстайно се е двигало поради своето положеніе и характеръ между *и* и *е*, прѣдъ себе още съ меко афектувана, или вече не, съгласна, и по тази двойна посока е овладѣло и раздѣлило цѣли нарѣчия: отъ една страна се е установило по правило *и*, на което виновникътъ (*ѣ*) му е присъдилъ кратъкъ изговоръ (*ѣ*) или другагѣ самъ е останалъ и за напрѣдъ, отъ друга страна пъкъ повсѣду се е явило и намѣстило *е*; така, винг. *drebinu, zimîn, jesenîn* (верк. 46. *тихинъ*¹⁾, безс. II. 59. *тиенъ*), *oblaćinu* (пкр. *oblaćni slobudin, košinca* (кош-ън-нца), *râtîn* (пкр. *rameten*; пс. I. 1, 104. *ситян*), *maćino* (бср. *мжчъну*; срв. *brašance* — браш-ън-ъце), *prisin* (споредъ безс. I. 114. зб. *прѣсън*), *ladîn, dlažini* (чол. 268. *длѣжанъ*, доз. 68. *болѣнъ*) итн.,²⁾ когато цанк. *dreben, črūkaven, imoten, véselen, rakosen, siten, tamšen, vžnšen*, мил. *теменъ* !. *лесенъ* 67., верк. *силенъ* 141. мил. 67. *годишенъ* 179. *земени* 395. *земіенъ* 492. *трѣзенъ* верк. 202. итн.³⁾ Отворената сричка на словата е дѣйствувала при това ъ въ такъвъ смисълъ, щото за тѣхно леко и волно произношение го е сторила най-напрѣжъ безразлично, сетнѣ вече излишно, и съгласната отпрѣдъ е могла да бѣде изговаряна леко или твърдо, ако ще би сричката да е била и затворена: **крѣстѣница** — **кжрстеница** мил. 49. (срв. *mártavi žini*, винг.), **крѣс(т)ница** бср.; **вишенъ** безс. II. 2. *вишени* (господъ) мил. 94. **вишнѣ** (боже) бср.; **понеделнику** вер. 31. *soljni* винг.; **рѣзын—рѣзын** бср. **смесьн** бср. **смѣсяны** чол. 275. **смѣсна** (китка); **тѣзинѣ** чол. 311. **винжнѣ** съ *и*. Бѣлѣжито е при това обстоятелството, че при заетята на съгласната небностъ отъ слѣдшното („послѣдующее“) ъ се усиля нѣкога дору до дѣйствование върху осамотения неговъ ненебни навзукъ (несъщци-

¹⁾ Тази форма на словото е много кжсна, поѣже *х* прѣдъ *и* ва ъ не е измѣнено въ *и*; същото вж. въ думата *юфка* отъ *юшка*, която отъ *юх-а* (срв. руски *у* трѣбаше да диде *юшка* (юх-ѣ)ка).

²⁾ Загатна ми е буквата *η* въ *μάστιγις*, I. Miklosich, Rumunische Untersuchungen. II. 64. п. с. *θάλλω*, вж. *λ*.

³⁾ Срв. стб. у А. Leskien, „Die Vocale *ъ* und *ь* итн. стр. 49—50.

ски, незавършенъ звукъ, отливъ на звука) и го мѣни споредъ своята въсходна или нисходна мощъ, аналогично на *ъ-ж-а* въ пълна гласна отъ гласилата прѣдъ небцето или задъ него: отъ *дънъ*, *мъньну*, *тъньну*. *тътънѣше* сж станжали по такъвъ начинъ формитѣ *джн* пс. I. 11—12, 176. зб. 2. *мънану*, *тънану* чол. 265. *татамѣше* стар. IX. 162. горѣ-долу посредствомъ *д'ънъ*, *мън'ъну*, *тът'ънѣше*, отъ *празънъ* бср. — *празънъ* верк. 175., *prěsnъ*, *těsnъ*, Slavische Bibliothek, I. 49—50. *спрѣзнъ* винг.; отъ *силънъ* бср. — *сил'енъ* (*силенъ* верк. 141) — *сил'онъ* (срв. *лѣнѣнъ* — *л'оненъ* чол. 323.; *сѣнькъ* — *сонѣкъ* = *сонокъ* безс. II. 59., както отъ *нетъкъ* — *немокъ* пс. II. 3, 183.) — *сил'унъ* (срв. *бъчва* — *бѣчува* бср.) — *силунъ* доз. 135. (срв. отъ *люто* — *лутъ* верк. 337). Сжщи процесъ щемъ намѣри и въ по-натамошнитѣ части на своя разборъ.

2. Разгледаното състояние на полугласната *ъ* въ представката *ѣнъ* на българския езикъ и зависимитѣ отъ него послѣдшни появи въ различни домашни диалекти се повтаря токо-речи съ еднаква послѣдователностъ въ други представки, които тука по отношение къмъ *ъ* можемъ събражупъ и разгледа наведнѣжъ; такива сж главно — *ѣлъ*, — *ѣскъ*, — *ѣщъ*. Бидейки подъ словни назукъ и въ затворена сричка, гласната *ъ* е прѣхождала въ *'е*, *е* или въ *'з*, *а* итн.: *ѣтъѣ* (ср. *ѣтъѣ*) стар. IX. 163. *писецъ* стар. VI. 31. *ветрѣѣ*, *дѣжѣѣ* чол. 294. *венѣѣ* пс. I. 11—12, 128, 176 зб. 2. *мртѣѣ* вст. 171. *лишавѣѣ* (*тегавѣѣ*) вст. 127. *starze* Slavische bibliothek I. 49. *осѣлѣ* бср.; а въ затворена сричка, която е бѣняла сжщо и първоначалния назвукъ, *ъ* се е смѣнявало съ гласнитѣ *'е*, *и* (*ѣ*), *'о*, или *'з*, *а* итн., при което е и испалило (изъ срѣдата), оставащицъ нѣкаква дия въ смекчелия изговоръ на прѣдходната съгласна, която наврѣменикъ затвърдѣва: *бусѣлъкъ* бср. — *бусѣлъкъ* пс. I. 1, 104. — *бусѣлъкъ* безс. II. 66. *босѣлака* Вин. доз. 21. *босѣлекъ* мил. 192. з. 103. *бусѣлекъ* чол. 324. *босѣлъкъ* мил. 295. *босѣлъкъ* верк. 326; *бѣлика* доз. 142 (*бѣлика*?). *бѣлика* мил. 126.

люлька пс. II. 2, 166. мил. 7. верк. 3. *люлькѣ* пс. I. 78, 111. *люльки* мил. 131. *постелькы* чол. 325; *miliček* цанк. 146. *ryček* мил. 105. *тежокъ* мил. 109. *самичокъ* дов. 35.; *némic* винг. *краставица* (*краставьца*—сърб. *краставац*, влаш. *crastavetă*). *крáставца* (на пр. въ Разградско). *танецъ* мил. 351. пс. I.² 9—10. 95. *солъца* мил. 33. *скакульци* мил. 21. *мольци* мил. 514. *мрътавца* стар. VI. 33. (два) *ѣница* мил. 487.; *кóтъл*—(*кóкъл*)—*кóтил* пс. I. 7—8, 115. *кóтел* (котёл?) пс. II. 1, 175. *штѣркъл* (мн. ч. *штѣркѣли*) бср.; *мъничакъ* чол. 265. сир. *мъничъкъ*. *жѣвичакъ* чол. 317. *коажелчекъ* чол. 325. *зетько* пс. II. 1, 170. *царьку* пс. I. 1, 106. *господьку* 327. *skójki* цанк. (стб. *сколька*); *бивољѣшки* (сир. *бивољьшки* отъ *бивољьскы*) чол. 95. *польска* верк. 115. мил. 417. *кральски* мил. 52. *кралски* мил. 76. *коньски* мил. 289. *калугер'скѣи* стар. IX. 165.; *царьство* стар. VI. 37. *момин'ство* стар. IX. 163. *neprijateljstvu* винг.

(Слѣдва.)

СТИХОТВОРЕНИЯ.

РАКОВСКИ И.¹⁾

(Изъ „Епопеята на забравенитѣ“).

Мечтателъ безуменъ, образъ невъзможенъ,
На тъмна епоха синъ бодъръ, тревоженъ,
Раковски, ти дрѣмешъ подъ бурена гжстъ
Изъ кого поглежда полусчупенъ кръстъ.

¹⁾ Раковски, роденъ въ Котелъ (г. 1818), единъ отъ най-първитѣ и плодотворни пионери на българското възраждане и свобода, нѣма още, до колкото знаемъ, нѣкаква свѣтсна биография. Неговий животъ, пълненъ съ страдания, приключения, планове, ексцентричности, прилича повече на романъ. Въченъ скитникъ и мечтателъ, той се мѣрка възъ отъ България: ту въ Цариградъ, ту въ Влашко, ту въ Гръция, ту въ Франция, и пр.; послѣ като разбойникъ вѣстява се на Стара Планина. Подиръ това намѣрваме го въ Новий Садъ въ Австрия, дѣто подкачва въ г. 1857 да издава *Българска Дневница*. Слѣдъ нѣколко мѣсеца, по доносъ отъ Цариградскій гръцки патриархъ, турското правителство настоява при австрийското правителство за спиране издаването на „Бъл. дневница“ и за предаване Раковски на турската власть. И вѣстникътъ се забранява, а самъ Раковски съ голѣми прежеждия успѣва превъ Влашко и Богданско да се прехвърли въ южна Русия и да се спаси. Чрезъ издаване *Бъл. Дневница*, и особено *Предвѣстникъ Горскаго Плимника* и послѣ *Горскій Плимникъ* (все г. 1857 въ Новий Садъ), Раковски стреся и расклати духо-мъ на цѣла България: всѣки съ въсторгъ четеше поменжитѣ издания и се замишляше . . . Въ г. 1859 Раковски се преселява въ Сърбия, и въ края на сжщата година започва издаването на вѣстникъ *„Дунавскій Лебедъ“*. Тамъ подиръ двѣ години устроява българска легия за свобода на България. Въ год. 1864 той учредява въ Букурещъ другъ политически вѣстникъ *„Блѣдливостъ“* и подиръ забранението на аячовча да издава *„Бранителъ“*. Тукъ въ кжсо врѣме успѣва той да направи въ нжето си знаме, около се въртѣше всичката българска емиграция въ Ромжния. Въто политикъ, революционеръ, писателъ и поетъ, Раковски бичува, разгрѣмва и динува всички Българе; организува чети за освобождение на България и пр. Долюбецъ до нѣмай кждѣ, съ духъ за широки планове, роденъ за борба, за велики мѣдей и за рискове, той предъ нищо не отстъпва. Упоритъ, до крайностъ раз-ажителенъ, алчненъ, честолюбивъ и сиромакъ, той изнуриява отъ рано себе-си, до-ига до болезнено сѣстояние на умътъ и на тѣлото, и най ситиъ умира отъ плев-мъ. Въ една скромна кжщица въ Букурещъ (при Филаретъ) въ края на г. 1867. Сѣтъ му дрѣме подъ бурени въ дварѣтъ на българската черкова въ Букурещъ.

Спи, дрѣми, почивай, ти, който не спѣше,
 Ти, кой бѣше вихъръ, котелъ що кипѣше
 Надъ нѣкакъвъ злобенъ, стихиенъ огънь!
 Спи: кой ще да буди вѣчния ти сънъ?

Природата вѣща бѣше се сбъркала:
 Тя отъ тебъ да стори гений бѣ искала,
 Затова въ глава ти, като въ една пещъ,
 Хвърли толкосъ пламъкъ и въсторгъ горещъ.
 Но другъ, таенъ демонъ се намѣси тамо:
 Ти станж създаване отъ крайности само,
 Елементъ отъ страсти, отъ злѣчка и мощъ,
 Душа пълна съ буря, съ блѣсъкъ и съсъ ноцъ.
 Твоята вражда бѣше вражда сатанинска,
 Любовта ти бѣше любовъ исполинска,
 Любовъ безъ съмнѣние, безъ свѣсть, безъ предѣлъ,
 Що, кат' кръстъ огроменъ ти бѣше понелъ.
 Твоятъ символъ бѣше: смъртъ или свобода!
 Сънътъ ти — Балкана, кумирътъ — народа,
 Народа съ безчестье и съ кръви облянъ.
 Твоятъ животъ цѣлий бѣше единъ блянъ!
 Ти хвъркаше, блѣденъ, въ бжджщето скрито,
 Ту се врѣше дърско въ минжлото срито,
 И отъ тамъ влечѣше, кат' побѣденъ знакъ,
 Вѣкове отъ слава, завалени въ мракъ,
 За царье, юнаци, вълшебни прѣдания,
 Обраснжли съ плѣсень старинни сказанья;
 Твоятъ орлинъ погледъ виждаше на вредъ
 Отъ българска слава останки безъ четъ.
 И въ тъмна ни древность, бездѣнна провала,
 Ти вкарваше смѣло вселенната цѣла.
 Нищо невъзможно за тебъ не оста.
 Ти даваше образъ на всѣка мечта.
 На нѣми загадки — сфинкси безотвѣтни
 Прѣлагаше твойтъ въпроси завѣтни.
 Исторьята, мракътъ, врѣмето, редътъ
 Не значахъ много въ голѣмий ти пѣтъ.
 Ти иска да бутнешъ, о духъ безпокоенъ,
 Нещастенъ мечтатель, апостолъ и воинъ,

Въ единъ часъ дѣлото на петъ вѣкове.
 Чужме ние твойтѣ горди викове,
 Когато при Сава и при Джмбовица
 Гръмна прѣвъ: *Свобода! Сяйна е зорница!*
 И ту съ перо остро, ту съ гореща рѣчь
 Надѣждитѣ сѣйше на близъ и далечъ,
 Единъ само буденъ вѣвъ толкова спещи,
 Ти единъ за всички, като демонъ бдещи,
 Работи, бори се, стрѣска, вълнува,
 Тукъ мѣдрецъ замисленъ, тамъ — луда глава,
 Мраченъ узникъ въ Стамбулъ, генералъ въ Балкана,
 Поетъ и разбойникъ подъ сѣща прѣмяна;
 Мисль и желѣзо, лира и трѣба —
 Всичко ти бѣ вкупомъ за една борба!

Историята има да се позамисли
 Въвъ кой ликъ безсмъртенъ тебе да причисли.
 Ти умрѣ. И пѣтьтъ къмъ гроба ти нѣмъ
 Зарасль е вече съсъ буренъ голѣмъ;
 И прахътъ ти гние безъ сълзи набожни. . .
 Не зарастнѣ само, герою тревожни,
 Проломътъ широкий, който ти тогасъ
 Въ бѣдѣцето тъмно отвори за насъ!

Пловдивъ, 5 Юний 1882 г.

И. Вазовъ.

МАКЕДОНЕЦЪ НА ЧУЖБИНА.

„Духай мѣхъ неситий,
 Въгленъ да гори;
 Бий чукъ неморний,
 Сабя извари!
 Усили се мисце,
 Клѣщитѣ върти;
 Непоти се лице,
 Чиликя кипи;

Кови се и вий се,
Стомино люта;
Точи се, остри се,
Сабо, ти — сестра!..

Напуснахъ бащица,
Майка и сестра;
Оставихъ дѣтица,
Невѣста младà!

Духай мѣхъ неситий,
Въгленъ да гори;
Бий чуко неморний,
Сабя извари!
Усили се мисце,
Клѣщитѣ върти;
Не поти се лице,
Чиликя кипи;
Кови се и вий се,
Стомино люта;
Точи се, остри се,
Сабо, ти — сестра'..

Оставихъ азъ братецъ
В' грозния зѣнданъ;
Грабналъ е Албанецъ
Сестра ми за намъ!

Духай мѣхъ неситий,
Въгленъ да гори;
Бий чуко неморний,
Сабя извари!..
Усили се мисце,
Клѣщитѣ върти;
Не поти се лице,
Чиликя кипи;
Кови се и вий се
Стомино люта;
Точи се остри се
Сабо, ти — сестра!..

Оставихъ, заминжхъ
 Земя като рай,
 Нъ не ж забравихъ, —
 До-ще мжки край!...

Духай мѣхъ неситий,
 Въгленъ да гори;
 Бий чуко неморний,
 Сабя извари!
 Усили се мисце,
 Клѣщитѣ върти;
 Не поти се лице,
 Чиликя кипи;
 Кови се и вий се,
 Стомино люта;
 Точи се, остри се
 Сабьо, ти — сестра!...

Ц. Гинчовъ.

I.

МОЯ ДВОЙНИКЪ.

Веднѣждъ срѣдъ вдѣхновенъе
 На лирата си дрънкахъ
 И въ свойто упоенъе
 Азъ нѣкакси въздъхнѣхъ.

На тосъ въздѣхъ, кат' ехо,
 Тамъ нѣкой отговори,
 Нъ тѣй душевно-тихо,
 Когаче азъ бѣ втори.

Ти кой си тамъ искритий,
 Дѣт' сѣщашъ тѣй дълбоко:
 Какъвъ акордъ въсхити
 Сърдцето ти убого?

— „Ей азъ съмъ“, измърмори
 Двойника странно въ мене:
 „Мотива ми те стори
 Да паднешъ въ умиленъе“!

Да, ти ми сила давашъ
 Да чувствувамъ срѣдъ міра;
 Не ти ли нагласявашъ,
 О сърце, мойта лира?
 Срѣдецъ, Апр. 1883.

II.

(Подражанье на народнитѣ пѣсни).

Думай, либе, думай,
 Дано ме придумашъ!
 Кукай, либе, кукай,
 Дано ме прикукашъ!

Твойта, либе, майка
 Снощи ме е клела;
 Клела тя, злодѣйка,
 Като побѣснѣла:

Рѣдката ми хубость
 Дано да загине,
 Крехката ми младость
 Скоро да премине!

— Мори, либе красно,
 Любовта не гледа;
 Не тѣжи напрасно,
 Сърце заповѣда!

Хубость невѣчна
 Не се подмладява;
 Любовта сърдечна
 Мжно устарѣва!

Ти люби до вѣка,
 Двамца да се либимъ:
 Майка ми злодѣйка
 Скоро ще изгубимъ.

Ти тогай ширѣй се,
 Въ кжщи заповѣдай;
 Булка голѣмѣй се,
 Вѣчно распореждай!

Пловдивъ, Априлий 1879 год.

В. Поповичъ.

I.

КАЖИ ХЛАДНИЙ КАМЪКЪ.

-
- Кажи, хладний камъкъ,
Кой лежи подъ тебе?
Грозенъ ли удавникъ,
Луда ли гидия?
- Ни грозенъ удавникъ,
Ни луда гидия;
Тукъ лежи поборникъ,
Убитъ отъ Алия.
-

II.

БОЖЯ СИЛА.

-
- „Ой цвѣте прекрасно,
Росно и зелено,
Хубаво, прелестно,
Бѣло и червено!
Кой ти даде, цвѣте,
Росица студена?
Кой ти шари, цвѣте,
Шарката червена?
Кой ти дѣхнѣ, цвѣте,
Миризма приятна,
Що раздавашъ, цвѣте,
Сутринъ въ градина?“—
- Отговаря цвѣте
Шарено, червено:
„Ой те тебе, дѣте
Мало и невинно:
Има една сила
Безъ край и граница:
Ето тая сила
Сила ми росица.

Има една сила
 Навредъ распрострѣна,
 Ето тая сила
 Прави ме червена.
 Има една сила
 Надъ хубоста хубость,
 Ето тая сила
 Ме обсипа съ хубость.
 Има една сила
 Отъ всички най-силна,
 Тя е Божя сила,
 Тя мирисъ ми дѣхнѣ“.

III.

РАВНО ПОЛЕ.

- „Я, кажи ми, равно поле,
 Що си нажалено?
 Съ какво си посадено,
 Що си нахълмено?
 Да ли съ ружа и тръндафилъ
 Сж те посадили?
 Или Диви Самодиви
 Сж те наплѣстили?
 Да ли Тунджа те е влѣкла
 Драла и копала?
 Ил' мотика те е сѣкла,
 Ралица орала?“ —
- „Нити съ ружа, ни съ тръндафилъ
 Сж ме посадили,
 Нито Диви Самодиви
 Сж ме наплѣстили.
 Най съ трупове погрознѣли
 Сж ме посадили,
 И съ кърви почернѣли
 Сж ме напоили!“

IV.

МОМЪКЪ НА ЧУЖБИНА.

На чужбина момъкъ лежи:
Лице погрознѣло;
Боленъ лежи, тѣга тѣжи, —
Всичко го болѣло!

Завила се пѣстра змия
У гърди младежки,
Вгнѣздила се мѣка - тѣга,
Дошле мисли тежки! . . .

Нѣма кому да обади
Мислитѣ завѣтни,
Нѣма кому да искаже
Мечтитѣ прелестни.

Надъ глава му лѣстовичка
Пѣсенъ чурулика,
Говори ѝ ученика
Съ дребни сълзи клика:

„Лѣстовичке, мила птице,
Чуй, отзови се!
Щѣ те имамъ за сестрица,
Птичке, съгласи се!

Иди дома, лѣстовичке,
Иди, не бави се;
Кажи мамѣ, мила птичке,
Кажи, обади се:

Че си била, мила птичке,
При мене, горкия,
Че ме пие, мила птичке
Усойница змия;

Кажи, мила, на сестрица,
На стара бащица;
Кажи, пилке, на братченца,
На баба старица;

Кажѣ, лѣсто, на гората
И на България
На роднини, на другари
На равна Тракия:

Не щѣ мож, мила птичке,
Азъ живѣ да си додж
И да видѣ, мила птичке,
Тѣхната свобода^а.

V.

Н. Д. К—ву.

Прочетохъ, прочетохъ
Твойтѣ пѣсни жални,
И въ душа усѣтихъ
Думи имъ печални.

Тѣжни сѣ тѣ, жални,
Но сѣ златоструйни,
Написани буйни
Сѣ болки Еремийни!

Азъ у тѣхъ усѣтихъ,
Дѣ те е болѣло,
И сѣ тебе оплакахъ
Жалното — минжло!

Ц. Гинчовъ.

КНИЖНИНА

РЕЦЕНЗИЯ.

Памятники болгарскаго народного творчества. Выпускъ 1-й: Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсенъ съ словаремъ. Собралъ Владимиръ Качановскій. С.-Петербургъ 1882 стр. VI + 598.

В. В. Качановскій, младъ русски славистъ, е вече обнародвалъ нѣколко любопитни за насъ трудове, отъ които най-важний е горѣзабелѣженный *„Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсенъ.“* — Подъ названieto *Западна България* г. Качановскій разбира, освѣтъ Македония, още и западнитѣ окрѣжия на княжеството, а такожде окрѣжитѣ *Пиротскій, Лесковскій* и *Вранскій*. Названието „Западна България“ не е нѣкой новъ терминъ: оно се срѣща и въ прѣкрасната повѣсть за прѣнесението мощитѣ на св. Иванъ Рилскій, която е съчинилъ единъ южнословѣнскій писателъ Владиславъ грамматикъ още въ 1479 год. Въ тая повѣсть между друго четемъ, че „достохвальнѣйши отъцъ нашъ Юанъ“ билъ прѣнесенъ по Божие усмотрѣние „отъ прѣславнаго града Трънова и отъ землѣ Загорскыя въ того славныи монастырь нже въ Рильскъи пустыни, ако да и западныа пакы страны българскыя пришьствѣемъ его освететсе и на лоуцъшма наздають.“¹⁾

Въ сборникитѣ на Верковича („Народне песме Македонски Бугара“), на Миладиновци, Дозона, Чолакова, както и въ журналитѣ: „Български книжици“, „Период. Списание на Българското Книж. Дружество“, и пр. има вече издадени доста много западно-български пѣсни, но между

¹⁾ Добро издание отъ тая повѣсть имаме въ „Гласникъ српскогъ ученогъ друштва“, кн. V. Београдъ 1867, стр. 301. Въ Рилскій мѣнастирь се намѣрва отъ нежъ лѣтъ хубавъ старъ прѣписъ, по който г. Качановскій се е и запозналъ съ това прѣписно произведение на Владислава Грамматика.

тѣхъ твърдѣ рѣдко се срѣщатъ такива паметници, които да сѣ записани въ *съпредѣлнитѣ* съ сѣрбското племе български области. Прѣди двѣ-три години (1879, 1880) г. Качановски е ходилъ да пѣтува по тие малко изучени още области (Бѣлградчическо, Берковско, Пиротско, Търнско, Вранско, Костендилско, Радомирско и пр.) и тамо е събралъ по-вечето отъ материала, който е помѣстенъ въ неговий сборникъ. Въ тоя сборникъ, който обнема по-вече отъ 600 страници, ние намѣрваме до 225 паметници отъ народната българска словесностъ. Освѣнъ това, ние намѣрваме тукъ и единъ доста подробенъ членъ „за народнитѣ обичаи“ (стр. 1—21), също и доста дължки извлечения изъ нѣколко непознати български ръкописи, писани въ 17-й и 18-й вѣкъ. Прѣдѣлитѣ на настоящий нашъ членъ не ни позволяватъ да се пущаме въ подробно оцѣнение на всичкото това богатство, — ние ще поговоримъ токо за нѣкож отъ пѣснитѣ на г-на Качановскаго. Отъ тѣхъ особно внимание заслужаватъ нѣколко исторически пѣсни и прѣдания, именно: една пѣсенъ за „царь Петаръ“, каквато до сега не ни бѣше позната (№ 106: „Царь Петаръ свадба правеше“): двѣ пѣсни за „царь Юванъ Шишманъ“ и за неговий войвода „лудото Гедиянъ“, или „лудата Гедия“ (№ № 109, 110); ¹⁾ една пѣсенъ и едно сказание за „царя Ясена“ (№ № 107, 108). Въ послѣднитѣ два паметника се говори за същото стѣлкование на *царя Ясена* съ Турцитѣ, което се въспѣва и въ обнародваната лани пѣсенъ отъ г. Каранова, ²⁾ но освѣнъ това тукъ (въ сказанието) се казва още, че *царь Ясенъ* слѣдъ турското завоевание бѣгалъ въ Русия, и направилъ русскій царь „*ристиянинъ*“, та „сега и Русия и България сѣ едно — Ристяния“. Пѣсенъта и сказанието за *царя Ясена* г. Качановскій е записалъ въ Софийското окръжие, недалече отъ развалинитѣ на градъ *Урвичъ*, дѣто спроти из-

¹⁾ Отъ тие пѣсни за царя Ивана Шишмана до сега ни бѣше познато само началото имъ. Глед. въ Миладиновий сборникъ № 58.

²⁾ Въ Пловдивското периодическо списание „Наука“ 1881 год., кн. VI, 495-502. Тукъ г. Карановъ е приложилъ и доста подробно топографическо описание на мѣстносттата *Урвичъ*, която играе важна роля въ нашитѣ исторически прѣдания. Тоголюбивитно описание ни дава възможность да оправимъ една грѣшка, която г. Качановски е допусналъ въ сказанието за *царя Ясена*, като е приелъ думата *свѣдѣна* („прѣвъ вода ведена“) за прилагателно име. Отъ бѣлѣжкитѣ на г. Каранова се вижда, че думата *Ведена* тука е собствено име.

званъето на тие паметници се е намървала столицата на царя *Ясена*. Около Урвичкий манастиръ е записана и обнародваната отъ г-на Каранова пѣсенъ. Въ Софийското окръжие, именно въ с. Рило, сж записани и пѣснитѣ за царя Ивана Шишмана. Намъ се иска да вѣрваме, че всички тия народни прѣдания за стълкновението на царя *Ясена* и Ивана Шишмана съ Турцитѣ въ Софийско поле и около Урвичъ градъ се намърватъ въ нѣкаква свѣрзка съ едно любопитно прѣдание, което се срѣща въ Българската история на приснопаметнаго Паисия. Тукъ ние четемъ: „Въ некое копие или преводъ стари отъ превелигия того (Иоанна Шишмана) обретається, како да не су могли Терновски господи и царь Шишманъ стати противо Турци. и избегли изъ Терново и отъ Загоріе и отъ Стара Планина, и пришли въ градъ Средецъ или Софія: и ту застали некои тесни места покрай Искаръ река и по Витоша гора. Тако имеали помощъ отъ Сербія и отъ краля Вукашина и отъ охридски Болгари. И за седамъ лѣта седелъ царь Шишманъ въ Средецъ, и воскрай Искаръ имеалъ манастиръ Урвичъ тверди градъ, и изоколо вода обходѣла. И тако съ малою воинство и Терновски велмужи ту преживели и крилися отъ Турци“.

Въ сборника на г-на Качановскаго намираме и едно любопитно *сказание* за покорението на България отъ Турцитѣ. Въ това сказание, което е записано въ Пиротский окръгъ, споменува се за нѣкой си български царь Петъръ, зогото Турцитѣ нѣколко пѣти накарвали да прѣнася столицата си: изъ Видинъ въ Нишъ, а оттамъ — въ Пиротъ, послѣ въ София, а най-напоконъ въ манастирътъ *седель престоли*, който се намира край Искаръ, не далече отъ София. Возможно е, че ние тукъ имаме убѣркана споменъ за покорението на западна България отъ Византийцитѣ въ 1041 год. и че подъ българский царь Петъръ тукъ се разувѣва царь Петъръ Делянъ, ръководителътъ на онова знаменито народно движение, което се захванъ на долна Монаха, а отъ тамъ съ изумителна бързина се распространи рѣзъ Нишъ, София и Скопие по цѣла Македония. Манастирътъ *седель престоли*, който се споменува въ сказанието, което ни е речъта, е построенъ отъ брата на Петра Де-

ляна, Георгия, „който тамъ и почива.“¹⁾ Това обстоятелство, види се, е спомогнало за да се уварди между народни споменъ за толко отдавнашни събития, споменъ, която прѣвъ такво дълго врѣме се е затъмнила и убъркала.

Между историческитѣ пѣсни на г-на Качановскаго особна важность иматъ двѣ пѣсни за *Момчила юнака*: въ една отъ тѣхъ (№ 183) се разказва, какъ „*Реля Крилатица*“ сполучилъ да погуби *Момчила* съ помощта на неговата невѣрна жена, въ другата (№ 182) се говори, какъ *Момчиловата* жена искала да погуби мъжа си съ помощта на нѣкого си *църна Арапина*, който билъ прѣдводителъ на *три хиляди Турци*. По съдържанието си втората отъ тие пѣсни прилича на първата, но тя се свършва нѣкакъ-си неестественно: отъ нея излиза, че *Момчило* сполучилъ „да обори до три хилядъ Турци“ заедно съ църний Арапинъ и да се спаси отъ тѣхъ, макаръ че неговото „хитро и опако любе“ у врѣме взело всичкитѣ потрѣбни мѣрки, каквото това спасение да бжде невъзможно. Ние не се съмнѣваме, че и тази пѣсенъ се е свършвала съ смъртта на *Момчило*, но окончанieto ѝ е прѣправено отъ нѣкой, види се, неискусенъ пѣвецъ, комуто не се е ревнѣло погубването на такъвъ „добъръ юнакъ“ чрѣвъ женска хитрость. Намъ до сега бѣше позната само една подобна пѣсенъ за смъртта на *Момчила* („*Момчулъ* войвода“ въ сборника на братия Милединовци № 105); въ нея се казва, че *Момчило* погинува не отъ „*Реля Крилатица*“ и не отъ „*Църний Арапинъ*“, но отъ „*царь Костадинъ* изъ *Стамбола града*.“ Нѣма съмнѣние, че во вситѣ тие български пѣсни, които могатъ да се смятатъ като различни *варианти* отъ една пѣсенъ, ние имаме споменъ за геройската смъртъ на познатий български войвода *Момчило*,²⁾ владѣнията на когото сж се намирали въ южната часть на Родопскитѣ гори, близо до

¹⁾ *Захаріевъ*: „Описаніе на Т.-Паварджикската каза.“ Стр. 54, 55.

²⁾ *Момчило* войвода е билъ Българинъ, види се, отъ Родопитѣ. Като малъ момъкъ се скиталъ съ хайдушки четѣ край тогавашната българско-гръцка граница, послѣ е служилъ въ византийската войска, отъ тамъ преминалъ въ служба на сръбскій царъ Душанъ и най-посрѣкъ билъ назначенъ отъ гръцкій царъ Кантакузинъ за управителъ на малката областъ Меропе. Тази Меропе се намирала въ Родопитѣ, т. е. се въ планинитѣ на нахията Султанъ-Ери, между Ксантия и Ахджъ-Челеби, съ познатитѣ сега градища Св. Ирина и Подвисъ (Повисдосъ); на сѣверъ отъ нея била земята на *Смоленитъ*, около иняшиното село *Смелятъ* въ Ахджъ-Челеби, горнята Арда. По-далече край долията Арда се простирала една областъ, наречъ

владѣнията на „Протосеваста Хреля“ (Реля Крилатица, шестокрила), възстановителя на Рилския манастиръ въ 1335 г.¹⁾ Както е познато, Момчило е падналъ въ отчаянната си битва съ *Иоанна Кантакузена* и неговия турски съюзникъ *Умур-бегъ* при градътъ *Периторъ* (Περθεώρα), които се е намирали при Лагоскиятъ заливъ отъ архипелага.²⁾ Тая битва, която е ставала въ 1345 г., подробно е описана отъ *Иоанна Кантакузена* въ неговитѣ *мемуари*, дѣто срѣщаме извѣстия, съдивителни по своята гармония съ нѣкои подробности въ пѣснитѣ, за които ни е речта. Отъ тука, както и отъ други нѣкои обстоятелства се види, че българскитѣ пѣсници смъртта на Момчило сж извадени най-скоро слѣдъ 1345 г. и че въ тѣхъ ние имаме много стари паметници отъ на-

съ византийскитѣ паметници на XI—XIII вѣкъ *Азридо*, въ XIV вѣкъ *Морра*, съ рѣшителнѣ Ефреъмъ (сега Евремей при рѣката Арда), Перпераконъ, сѣдалище на цѣль владика (има тамъ още една рѣка Перперекъ-дере), Мънякъ край брѣга на р. Устра, Патмосъ и Кривуцъ (вижъ за тѣхъ Иречекъ, *Neustrasse von Belgrad bei Constantinopel* стр. 97 и 98; Пер. Спис. II, 1882, стр. 68). Около родопскиятъ вѣвѣда събрахъ се до 5000 Българи и Сърби, привлечени отъ негова юнашка слава. Въ скоро врѣме Момчило се отдѣлилъ и отъ Кантакузена, нагорѣлъ корабитѣ на своитѣ турски съюзници отъ Мала Азия въ Полистилонъ, сегашния Балустрабулъ (древната Абдера), край морето между устието на рѣката Места и Лагоскиятъ заливъ, и нападнѣлъ презъ нощта и на самия лагеръ на Кантакузена, близу до вѣликиитѣ на старата Мосинополисъ (в. Пер. Спис. III, стр. 70), тъй щото Гърцитѣ едвамъ избѣгаха въ близката крѣпость Кумуцѣна (нигѣшна Гюмюрджина). Сѣмъ това той се настанилъ съ жена си, една Българка, въ градъ Ксантия, при яното подножие на Родопитѣ, и отъ тая си резиденция съ своитѣ юнаци приоблакъ такъва почеть, щото Кантакузень, да има миръ отъ него, му далъ високата титла на „сѣвастократоръ“. Но скоро врѣме слѣдъ това, въ 1345 год., Кантакузень помошъ на Омарбега, владѣтель на Смирна, разбилъ Момчила съ неговитѣ 4000 ши конница подъ стѣнитѣ на приморскитъ градъ Периторъ, за който недавно чекме въ патуванieto на рицаря Бертрандона (кн. III. стр. 70). Момчило юнашки героичнѣ въ битката. Неговитѣ чети слѣдъ смъртта на предводителя си се предаха и се распиляха. Сжщо се предаде и близката крѣпость Ксантия, гдѣто беше жената на Момчила; Кантакузень великодушно ѣк отпуснѣ съ всичкото ѣ имущество, да си върви свободно въ отечеството си. Вижъ Иречекъ, Бѣлг. История р. 398.

Бѣл. ред.

¹⁾ *Бодѣриятъ Хреля* е билъ единъ отъ пълководцитѣ на сѣрбскитѣ владѣтели или Стефана Милутина, краля Стефана Уроша III и цара Душана, съ дворската слава (по византийскитъ начинъ) „протосевастъ“, и стоялъ въ сѣверната Македония. Крѣмъ на Душана той единъ пѣтъ се отдѣлилъ отъ него и искалъ да си основе самостоятелно господарство въ града Струмица и въ два други градове, та влѣзналъ въ сѣшения и съ грѣцкитъ царъ *Иоанъ Кантакузень*, но послѣ пакъ се примирилъ съ Душана и приелъ отъ него титлата „цесаръ“. Най-подиръ умрѣлъ въ 1342 год. като зачъ Харитонъ и билъ погребенъ въ Рилскитъ манастиръ, гдѣто и до сега му се ви надгробниятъ камѣкъ, както и единъ „пиргъ“ (кула), съграденъ отъ него. (Иречекъ. Бѣлг. История, Одесса 1878. стр. 396).

Бѣл. ред.

²⁾ Глед. членътъ отъ г. *Иречка* за патуванieto на Бертрандона, въ „Периодическо издanie на Българското Книж. Дружество“ 1882. Кн. III, стр. 70.

родний ни епосъ, по-стари отъ пѣснитѣ за царя *Ясеня*. царя *Шилимана*, *Марка Кралевича* и пр. Но не е само голѣмата древностъ на пѣснитѣ за *Момчила*, която ни на-кара да поговоримъ за тѣхъ по-подробно: тие пѣсни сж важни и по това, дѣто хвъргатъ свѣтлина на нѣкои тъмни, но много любопитни точки въ историята на южно-словѣн-ский епосъ, който и до сега остава неразработенъ. Между сърбскитѣ епически пѣсни има една, въ която се воспѣва коварното убийство на *Момчила войвода*, който билъ жи-вѣлъ въ *Херцеговина* „у биѣломе граду Пирмитору према Дормитору.“ Това убийство извършилъ ужъ краля Вука-шинъ съ помощта на Момчиловата жена. Тая пѣсенъ се счита за една отъ най-знаменититѣ сърбски пѣсни, „самое поэтическое предание народной сербской поэзии.“¹⁾ Тя е обнародвана въ сборника на Вука Караджича. (II, № 25). Ние сега не се съмнѣваме, че тая наистина прѣкрасна сърбска пѣсенъ е произлѣзла отъ българскитѣ пѣсни за смъртта на Момчило. Както по главното си съдържание (мотивъ), така и по главнитѣ си подробности, тя напълно се по-срѣща съ обнародванната отъ г-на Качановскаго пѣсенъ подъ № 183. Нѣкои отъ подробноститѣ ѝ, които не се на-миратъ въ послѣдната, срѣщатъ се въ другитѣ два българ-ски варианта (Качановский № 132, Милад. № 105). Отъ бъл-гарскитѣ пѣсни за Момчило сърбската сжществено се от-личава токо по слѣдующитѣ двѣ особености, които нѣматъ никакво реално основание, но сж любопитни по това, че ни показватъ, какъ сърбскитѣ пѣвци сж постѣпвали съ пѣсенний материалъ, който имъ е билъ донесенъ изъ Бъл-гария. Ето какви сж тие особености:

1. Историческитѣ врагове и убийци Момчилови, Иованъ Кантакузенъ и Умуръ-бегъ, които и до сега доста вѣрно обозначаватъ българскитѣ пѣсни, като наричатъ *Кантаку-зена* „царь *Ностадинъ* отъ Стамбола града“ (Милад. № 105), а *Анадолията Умуръ-бега* „църний арапинъ“ (Качановский № 182), тие така да кажемъ, истински убийци Момчилови сърбскитѣ пѣвци сж замѣнили съ краля Вукашина, който не е ималъ никаква намѣса въ битвата при г. Периторъ.

¹⁾ *Гильбердингъ*: „Поѣздка по Герцеговинѣ, Босни и Старой Сербіи“ Спб. 1859 г., стр. 335—341.

дѣто погина Момчилю. Въ 1345, когато е ставала тая битва, Вукашинъ не само не бѣше краля, но не бѣше още и твърдѣ голѣмъ чловѣкъ: шесть годинъ слѣдъ тая битва, именно въ 1351 г. ние го срѣщаме, като „писарь царскаго собора.“ По всичко се види, че сърбскитѣ пѣвци тенденциозно сж приписали Вукашину коварното убийство на добрий юнакъ Момчилю, както тенденциозно му приписватъ и убийството на царя Уроша, който споредъ новитѣ издирвания на нѣкои сърбски учени (Руварацъ, Ковачевичъ) несъмнѣнно се поминялъ слѣдъ смъртъта на Вукашина.¹⁾

2. Градътъ Периторъ, при който е загиналъ Момчилю който се е намиралъ при Архипелага, сърбскитѣ пѣвци сж убъркали съ Пирлиторъ „према Дормитору“ въ Херцеговина. По тоя начинъ и всичкото съдържание на пѣсента за Момчиловата смъртъ тѣ сж свързали съ херцеговинскій „Пирлиторъ према Дормитору“. Това имъ е дало поводъ да украсятъ Момчиловата пѣсень съ едно описание на южно-херцеговинската природа, описание толко хубаво, што покойниъ Гилфердингъ твърдѣ сполучливо го е назовалъ „лучшій цвѣтокъ сербскаго эпоса.“²⁾

За Марка Кралевича въ сборника на г-на Качановскаго имаме 52 пѣсни. Тѣ съдържатъ въ себе си доста много въ твърдѣ важенъ материалъ, съ който до пѣйдѣ ще може вече да се рѣши въпроса за, така да кажемъ, историко-литературното отношение между сърбскитѣ и български Марковски пѣсни.

¹⁾ Иларионъ Руварацъ въ „Годишница Ник. Чупича“ III свръзка (Бѣлградъ 1901) и Любомиръ Ковачевичъ въ сжщата книжка сж изразили мнѣние, че сърбскиъ царъ Урошъ не е погинялъ отъ ржката на краля Влѣкшина, както се писало сега, а е умрѣлъ слѣдъ като е падилъ Влѣкшиниъ въ битката срѣщу Турцитѣ ржката Марица (1371). Сега Владимиръ В. Качановскій, сжщій, който е издалъ нѣмъ пѣсни, въ една хърватска статия (Rad jugoslavenske akademije, knjiga LVIII. 1902) се потрудилъ да покаже, че тѣхното тълкувание не е вѣрно и че отъ никждѣ нмаа на явѣ, че Урошъ се поминялъ отъ естествена смъртъ. Въпросътъ не е рѣшенъ.

Бѣл. ред.

²⁾ Въ познатитѣ сега български пѣсни за смъртъта на Момчилю не се споменето на града Периторъ. Но може да се мисли, че то се е споменувало въ старѣ и безъ съмнѣние по-пѣлнѣ български текстъ, отъ който сж се ползвали извѣстелетѣ на сърбската пѣсень. Сърбскитѣ пѣвци сж могли да се научатъ за пѣме и наъ сърбскитѣ кратки лѣтописи, въ които срѣщаме и таки не твърдѣ и белѣжки: „въ лѣто 6869 погыбѣ Момчилю Периторски“... „Уби царъ Отманъ раго Момчила и приими Периторъ“ *Лѣтца*: „Serbische Annalistik“ 94. *Шафарикъ*: *Antiqu*“ и пр. 74.

Между другитѣ стари исторически пѣсни на г-на Качановскаго ние намѣрваме: една пѣсенъ за *Могленскій краль*. три пѣсни за *царя Костадина*, подъ когото, види се, се разумѣва приятелътъ на Марка Кралевича, *Костадинъ бегъ*.⁴⁾ една пѣсенъ за *Мисирскій краль*, която прилича на Миладиновската пѣсенъ „кралъ Шишманъ и краль Латинъ“ (№ 57 сравн. и въ сборника на г. Безсонова № 5); четери пѣсни за Косовската битва и пр.

Стари и любопитни паметници срѣщаме и между пѣснитѣ, които г. Качановски нарича *митически*, *апокрифически* и пр. Ние тукъ си позволяваме да се позапремъ токо на една отъ тѣхъ, въ която се говори за пѣтуването на единъ умрѣлъ чедовѣкъ, по име Лазарь. Сѣщо такъва пѣсенъ иматъ и Сърбитѣ, на освѣтъ тѣхъ още и Гърцитѣ. и Албанцитѣ. Отъ нея до сега ни бѣхъ познати четери български варианти, отъ които единъ е обнародванъ въ „Български Книжици“ (1860 февруарий, стр. 169—170), другъ — въ Миладиновскій сборникъ (№ 200), трети — въ сборника на Дозона (стр. 130—133, 319), а четвъртий, — който за жалость не е цѣлъ, обнародва прѣди нѣколко врѣме г. Н. Поповъ въ „Период. Списание на Бълг. Книж. Дружество“ (1882, № 2, 162—163). Съ литературната история на тая, види се, много стара пѣсенъ сѣ се занимавали нѣколко учени мжжъе (*Дозонъ*, *Сатасъ*, *Легранъ*, а въ послѣднѣо врѣме *Воллмеръ*), но все още не е рѣшено добръ, дѣ се е появила тя най-напрѣдъ: у Гърцитѣ ли и Албанцитѣ, или у Българетѣ и Сърбитѣ. Въ обнародвания сега отъ г-на Качановскаго вариантъ ние намѣрваме нѣколко подробности, които, може би, ще спомогнатъ за правилното рѣшеніе на речения любопитенъ въпросъ. Намъ се чини, че бж-

⁴⁾ За исторически Марко краль, синъ на Вѣлкахина крала, послѣ поддѣлственъ васалъ на турскитѣ царие, за резиденцията му въ Прилѣпъ, неговитѣ спорове за Костуръ, женитбата му за Елена, дъщеря на боярина Радослава Хлапена, владѣтелъ на Веррия, и за смъртта му (1394) въ турската войска въ битката на Гювинахъ“ въ Влашко вжжъ Иречекъ, Ист. Бълг. стр. 432—4, 458. — Братия деспоти: Юанъ Драгашъ и „господинъ Константинъ“ въ сѣщо врѣме владѣли въ Жеглигову, Велбуждъ, Кратово, Щипъ, Струмица и Петричъ; Константинъ живѣлъ по-дълго отъ братъ си, и като е располагалъ съ богатитѣ Кратовски рудници, ималъ е голѣма почеть, но билъ принуденъ да се подчини на Турцитѣ и да участвува въ тѣхнитѣ походи. Погинѣлъ заедно съ Марка крала. Страната му още дълго врѣме се е наикала „Константинова земля“ и Велбужската Баня почевъ ли да ѣжъ воятъ „Константинова Баня“, сега Кюстендилъ.

дѣлшитѣ изслѣдователи ще обърнатъ особно внимание между друго и на това, дѣто въ варианта на г-на Качановскаго странствуищный мъртвецъ се нарича *Лазарь*. Така се нарича тоя мъртвецъ и въ варианта, който е обнародванъ въ „Българскитѣ Книжници“. Въ гръцко-албанскитѣ варианти той е нареченъ Константинъ, както е нареченъ и въ варианта на г-на Н. Попова.

Отъ изложенитѣ до тука белѣжки читателѣтъ ни, наиде се, ще разбержатъ, колко е важенъ по съдържанieto и сборникътъ на г-на Качановскаго. Жално е само, че доста много отъ пѣснитѣ сж продиктувани (казани) на поетениинъ имъ записвачъ съ различни пропуцання, които по нѣкога затѣмняватъ съдържанieto. Въ свѣрка съ тоя недостатѣкъ ние тука намираме и другъ единъ недостатѣкъ, който състои въ това, че въ по-вечето отъ пѣснитѣ на г-на Качановскаго не е упазенъ добръ размѣрътъ имъ. Тоя недостатѣкъ обаче се срѣща, дѣ по-вече, дѣ по-малко, въ другитѣ издадени до сега сборници отъ български пѣсни. Той е породилъ много криво мнѣние за въикашната страна на нашата народна поезия, за която напиримѣръ, *Dozon* е казалъ, че тя се отличава отъ сѣрбската съ *l'excessive irrégularité de la versification*.¹⁾ Ние наричаме това мнѣние *много криво*, защото сме имали случаи да се увѣримъ, че българскитѣ народни пѣсни по правилността на размѣра си никакъ не сж по-долни отъ сѣрбскитѣ. И ако по-вечето отъ обнародванитѣ до сега наши пѣсни *куцатъ* къмъ тая страна, то това е произлязло отъ голѣмитѣ мнотини, съ които е свързано вѣрното записване на наши народни паметници. По-вечето отъ записвачитѣ на обнародванитѣ до сега български пѣсни не сж се грижили между друго и за това, че народни пѣсни трѣбва да се иматъ отъ устата на добри и искусни пѣснопоици и пѣснопойки, съ други думи да кажемъ, не сж се грижили и пробиратъ *пѣвцитѣ*, между които често се срѣщатъ и таки пѣвци. Такъви лоши пѣвци се срѣщатъ и у Сѣрбетѣ,

¹⁾ *Dozon*: „Chansons populaires Bulgares“ р. XXIII. Подобно мнѣние прѣди *Dozon* е изказалъ и П. А. *Безсоновъ*. Глед. въ неговий Сборникъ членътъ: „Епосъ Сербскій и Болгарскій“ стр. 133—134. Трѣбва да забѣлжимъ обаче, че г. *Безсоновъ* се изказва така само за источни-българскитѣ пѣсни. „Пѣсни, идущия изъ вѣковой Болгарии, забѣлжава той, сколько вѣстили мы, какъ-то устроение въ своей вышнемъ складѣ.“

както свидетелствува Вукъ Караджичъ, който тѣхъ е прѣзиралъ и избѣгвалъ, а се е старалъ да записва само отъ *искусни* въ пѣянъето мжже и жени. Та че и отъ пѣснитѣ що е записвалъ отъ такви избрани пѣвци, Караджичъ се е старалъ да обнародва токо най-добрѣ сполученитѣ варианти. Отъ-това неговий сборникъ е излѣзълъ такъвъ. дѣто му се свѣтъ чуди. Като показваме на тоя недостатъкъ въ сборника, за който пишемъ настоящий си членъ. ние чрѣзъ това ни най-малко не желаемъ да укоряваме почтенний съставителъ на тоя сборникъ, особно като знаемъ. че той е можилъ да издѣли твърдѣ кратко врѣме (нѣколко мѣсеци) за пжтуванье по българскитѣ области, въ които е събиралъ пѣснитѣ си и които е видвалъ за първъ пжтъ.

При събиранъето на пѣснитѣ си г. Качановски особно се е грижилъ да уварди особеноститѣ на езика имъ, каквото тѣ да служатъ като материялъ за запознаванье съ оные западно-български говори, които още малко сж познати. Тая трудна задача намъ се види извършена доста сполучливо; има само нѣколко нѣща, които пзискватъ разяснение, именно. При плавнитѣ букви *л*, *р* г. Качановски твърдѣ често смѣсва гласнитѣ *з*, *ь*, *ы*, *е*. И това смѣсване съгледваме да става не само въ една и тая пѣсенъ, но още въ една и сжщата дума. На примѣръ: въ пѣсенъта № 4, която е записана въ Дупница, глаголъ *кърсти*, веднѣжъ е написанъ така, спречъ съ *ь*, четири пжти *керсти* (съ *е*), а три пжти *кърсти*. Въ пѣсенъта № 46, която е записана въ Радомиръ, срѣщаме: „два *бърза* ангела“, а слѣдъ осемъ реда: „два *берза* ангела“. Въ пѣсенъ № 29, изъ Търнскій окръгъ, намѣрваме — *зълву* и *зелву*: „Сна (снѣха) *зелву* за *зълву* не знае“. Така размѣсено сж писани тие букви и въ други случаи, на примѣръ, въ пѣснитѣ, които сж записани въ Радомиръ отъ едно и сжщото лице, намѣрваме: два пжти „*мзшки деца*“. (№ 127), а два пжти — „*мышко дете*“ (№ 82). Отъ многобройнитѣ смѣшения на *з* съ *ы* се види, че г. Качановски чрѣзъ буквата *ы* изображава тѣнъ звукъ, който ние въ писменний си езикъ пишемъ съ *ж* или съ *з*. Но въ такъвъ случаи намъ се види чудно, като срѣщаме *ы* на мѣсто *и* въ окончаніята на думитѣ, особно въ глаголитѣ окончанія, на примѣръ въ пѣсенъ № 4: *кър-*

сиды, керстыишъ; въ нѣколко Радомирски пѣсни: *ойды, изведы*, *иы* (яхни), *роды* и пр. Друга една непосредователностъ, която г. Качановски такожде е оставилъ безъ обяснение, срѣщаме въ замѣнитѣ на старий звукъ ж. На мѣстото на тоя звукъ въ кореннитѣ слогае ние тукъ намираме нѣкога а, нѣкога ы, нѣкога у; на примѣръ: въ нѣкои пѣсни, написани въ Берковско отъ едно и сѣщото лице, срѣщаме: *мѣжъ* (пжъ), *мажѣ* (мжжне), *кыща* (кжща), *гысти* (гжсти), *бѣде* (бжде).

Въ края на сборника е приложенъ словарь. Както въ него, така и въ текста на пѣснитѣ срѣщатъ се думи, които не сж добръ разбрани и истъкувани. На тие погрѣшки не пѣма да се запираме, защото не се съмнѣваме, че г-нъ Качановски и самъ ще ги забелѣжи и изправи, когато се познае добръ съ всичкитѣ тънкости на народний ни езикъ. За такво запознаване той вече има възможность. Намъ не е драго, дѣто можемъ да извѣстимъ читателѣтъ си, че руската Императорска „Академія Наукъ“ и руското министерство на народното просвѣщение сж вече дали г-ну Качановскому срѣдства за да направи второ пжтуване по българскитѣ земи съ цѣль да събира още пометници отъ предната българска словесность и градиво за подробенъ български словарь. До колкото знаемъ, младий русски славистъ скоро вече ще пристигне въ България, дѣто тоя славистъ ще се помае по-вече отъ година врѣме.

Харьковъ, Декемврий 1882.

М. Дриновъ.

Михалаки Чорбаджи. Комедия въ 2 дѣйствія. Отъ Ив. Вазовъ. 1882 год.

Въ продължение на нѣколко врѣме оскѣдната българска литература се обогати съ талантливитѣ трудове на г. Вазова. Повечето отъ тѣхъ трѣба да знаятъ името на младия поетъ, който непрестанно работи съ любовъ и енергия за да ни просвѣти съ своитѣ хубави дания. Макаръ и не заякналъ, таланта му блѣсна прѣдъ насъ съ стихотворенията и белетристическитѣ му трудове. Подиръ отбрани свои повѣсти, поеми и стихотворения, на послѣднѣо врѣме той издалъ за първъ пжъ драматически трудъ — комедията „Миха-

лаки Чорбаджи“, която ний желяемъ да разгльдаме за да опредѣлимъ достоинства ѳ. Това ний правимъ за туй, защото считаме, че автора не ще бжде глухъ къмъ гласа на читателитѣ, за развитието на които той е посвѣтилъ живота си. Не ще дума, че колкото повече се обсъждатъ публично съчиненията на нѣкой писателъ, толкова повече послѣдния става популяренъ въ обществото, толкова повече идеитѣ му се прѣскаатъ между народа; таланта отъ друга страна заяква само тогазъ, когато той срѣща въ обществото какъвъ да е сираведливъ откликъ; писателя се развива и вдѣжновява срѣдъ обществото, както наопаки послѣдното се просвѣщава и събужда отъ проповѣдитѣ на първия; писателя и обществото въ кой да е народъ сж свързани тѣсно помежду си.

Прѣди всичко ний излагаме кратко съдържанието на комедията, която се разиграва прѣзъ руската окупация въ единъ крайдунавскій градъ. Михалаки Чорбаджи, главното лице въ комедията, ималъ дъщеря Виктория, въ която се залюбилъ Стояновичъ, интелигентенъ момъкъ. Залюбения захваналъ да ходи по-често у Михалаки Чорбаджи, гдѣто се срѣщалъ съ любовницата си и майка ѳ Сийка; единъ пжтъ Стояновичъ случайно истървалъ любовното писмо, което приготвилъ да предаде на Виктория. Михалаки Чорбаджи намѣрва истърваното писмо, но отъ четенъето му не отбира нищо: възползуванъ отъ простотията на господаря си, слугата Петко, — когото скитанъята изъ Влашко и другаруванъето съ нехранимайковци направили извѣянъ и шоролопчия, — чете писмото и казва на Михалаки, че то е молитва, и за да увѣри повече, казва, че Стояновичъ се готвялъ за калугеринъ. Безъ да подозрѣва Петковитѣ измами, Михалаки още въ първата си срѣща съ Стояновича, сърадва го за доброто му намѣрение; въ дългия разговоръ Стояновичъ узнава, че Михалаки е излъганъ отъ нѣкого си и за разясненъе недоразумѣнъето, той се рѣшава да каже, че желяе да се ожени за Виктория. Михалаки Чорбаджи не се съгласява да има за зетъ тогози, който е бѣденъ и нѣма ордени. Подиръ тѣзи несполука на Стояновича, Петко пакъ излъзва на сцената съ нови шоролопи: той често вѣстникъ ужъ по французски, гдѣто ужъ се говоряло, че Стояновичъ е назначенъ отъ султана за посланникъ; слѣдъ туй Петко обявява, че берата за назначението и нишениитѣ донесълъ отъ Цариградъ софтата, когото прѣди нѣкой день Михалаки испжди изъ дома си. Бжджщето величие на Стояновича преобрѣща ума на Михалаки, като го кара да желяе да бжде дѣдо на посланникъ. Свадбата вече се захванала, свадбаритѣ се веселели, когато непознато лице при-

иствува на Михалаки за измамата. Разядосанъ, чорбаджията изплаква съ блъсканье и викове гоститѣ.

Туй е съдържанието. Както се вижда, автора искалъ да извади прѣдъ публиката типъ на чорбаджилъка въ лицето на Михалаки. Но да ли г. Вазовъ е сполучилъ? Спорѣдъ насъ главния герой е описанъ тъй невѣрно и тъй неестественно, щото зрителя нѣма да знае въ него нито себе си, нито приятеля си. Ако четете началото на комедията, то Михалаки ще ви се прѣдстави дебелъ простакъ, акорѣнялъ фанатикъ, набоженъ лицемѣръ и доленъ честолюбецъ; той обича да се хвали, желае да го почитатъ, гордѣй се, че Мидадъ му подавалъ члбукъ, не го гризе съвѣстътъ да признава задругитѣ си прѣдъ султана и да се кокошини отъ спомѣна, че отговорялъ нѣкога си Митхату: „Ефендимъ, царьтъ да е живъ . . . бѣло ефендимъ.“ (Дѣйствие 1, сцена II). Подиръ дохажданьето на уснитѣ, той горчиво съжелява и тжжи, че не го викали вече на онака, но прѣдъ другитѣ хора масторски се приструва и лъже, че голѣмъ човѣкъ; той казва на просителя Кьоръ Хасана, че ще ходишествува прѣдъ губернатора за да се накаже казака, който му адигналъ плѣта. Михалаки е твърдѣ досѣтливъ; той съзнава положението; той хубаво знае, че вече „нѣма бѣсило“, знай че не го считатъ, но честолюбието го кара да се хвали прѣдъ простацитѣ. Той знай да извлича полза отъ гламавщината на другитѣ и е убѣненъ, че „ако не лъжешъ, не можешъ да имашъ честь . . . и не та считатъ! . . . па освѣнитъ това има сегнсъ-тогисъ кое патка, кое пуйка, — прасе“. (Дѣйст. 1. сц. II). Всичко туй рисува твърдѣ вѣрно характера на чорбаджията. Но по-нататъкъ за да сполучи въ сценическо отношение въ лошо скроената развръзка на комедията, г. Вазовъ разваля портрета и изопачава Михалаки, като го прави твърдѣ живенъ и глупавъ. Нека да размисли автора и читателитѣ възможно и щото Михалаки Чорбаджи, — който въ първото дѣйствие показва толкова хитростъ, — да повѣрва на исхайтенния Пѣтка, че Стояноуцъ щѣлъ да се покалугери или пъкъ, че билъ назначенъ за поаниникъ. Човѣкъ, който е миткалъ по конацитѣ, който е сѣдѣлъ на наши, който е сѣдилъ бунтовницитѣ, той знае какъ се назначаватъ посланници, знае хубаво, че за такава служба не се назначава българинъ, още повече младъ човѣкъ, когото Михалаки безъ друго ита за аложелателъ на султана. Но безъ да указваме на туй, сѣто положение на Българитѣ между Русситѣ не можеше да изка у султана довѣрие къмъ раята, а туй положение, както приава и автора, Михалаки е съзнавалъ хубаво. Такова противорѣ-

чие въ характера на главния герой веднъжъ допуснато отъ автора, разваля всичката комедия. Искуството не търпи лъжа и изопачаване характера на живи лица. Художника представя въ хубава форма и живи образи туй, което го вълнува изъ дѣйствителния животъ: неговитѣ произведения трѣба да пречистятъ живота отъ мръснитѣ и гнили елементи, като освѣтяватъ прѣдъ обществото високитѣ и хубави идеали. Художника увелича и убодрява хората само тогазъ, когато героитѣ му сж дѣйствителни, а не фантастически лица; художеството се поражда отъ силнитѣ чувства, които испытва поета въ общественния животъ. Може да се нарѣче художникъ само този, който е въ състояние да улови и най-малкитѣ черти на живота, които, като свърже въ органическо цѣло, да извади за публичния сждъ. Героитѣ не трѣба да бжджтъ плодъ на фантазията; тѣ трѣба да сж такива, щото читателя и зрителя да ги узнава легко между околнитѣ си.

Този, който е челъ „Михалаки Чорбаджи“, той е забелязалъ навѣрно, че дѣйствующитѣ лица сж искусствени; отдѣлнитѣ сцени сж скърпени на сила; Петко и софтата сж турени само да доискаратъ захваната игра; повечето лица работятъ, хортуватъ и мислятъ тѣй, както се е щѣло на автора. Не ще дума, че фанатизма на софтата е нарисованъ вѣрно, но съ туй комедията не става по-добра, защото лицето не се отнася къмъ нея и е турено само да спомогне развързването на интригата. Виктория и Стояновичъ сж описани блѣдно. Г. Вазовъ трѣбаше да нарисува въ лицето имъ борбата на младитѣ противъ бащиния тиранизмъ, който имъ бърка да се свържатъ съ тогози, когото любятъ. Като художникъ, г. Вазовъ трѣбаше най-живо да е осѣтилъ новото стремление на младитѣ да бжджтъ независими въ тѣзи случаи, когато отъ тѣхъ се изисква да искажатъ любовъ къмъ тогозъ или оногозъ.

Показанитѣ недостатки въ комедията сж причината, гдѣто тя не произвежда на читателя силно впечатление. Отдѣлни нѣкои сцени и фрази могатъ да разсмѣятъ зрителя, но този смѣхъ нѣма да го накара да се замисли сериозно надъ своитѣ и хорски недостатъци. Той не узнава себе си и съсѣда си въ комедията, защото той срѣща лица измислени, нещществующи. Г. Вазовъ знае навѣрно, че цѣлата комедията не е само да разсмива зрителитѣ, да ги кара да се кикотятъ, защото и палачовцитѣ и сойтаритѣ могатъ да разсмиватъ съ своитѣ кривенъя, жббенъя, пѣстри кауци и смѣшни облѣки. Безцѣлния, глупавия смѣхъ не съдържа въ себе си никаква прония, не предизвиква укоръ и заедно съ това стремление къмъ исправлени-

недостатъцитъ си; всички тѣзи високи цѣли се достигатъ само чрѣзъ истинно-художественната комедия. „Михалаки Чорбаджи“ не може да накара зрителя да почувствува отвращение къмъ лошите качества и груби навици на героя; публиката ще се кикоти надъ Петковитѣ шоролопи, надъ безмисленнитѣ му бърбории, надъ гламавщината на Кьоръ Хасана, но щомъ излѣзе изъ театра, тя ще забрави всичко туй. Добрѣ развитата публика би се отнесла критически, би изсвирила на лошата пиеса, но недоразвитата естетическа масса ще рж-копѣщи, защото тя не отбира, защото въ частния си животъ тя е изждала само груби забави и сойтараджилъци. Ето защо даровития художникъ, какъвто е г. Вазовъ, трѣба да приучва таквазъ публика да сѣща и да се стрѣми къмъ хубавото и високото. Доволно ни бѣхъ Станчевитѣ трагични шегги въ разговорна форма. Вѣрваме, че комедията на г. Вазова скоро ще се забрави, защото не е художествена. Ако образования свѣтъ се въسخищава и усажда до сега тѣ Шекспира, Шиллера, Гете и др. литературни слѣнца, то е защото въ тѣхъ той срѣща най-вѣрно и хубаво описание човѣшкитѣ прости, желанія, мисли и стремления. Комедията на Гоголя „Ревизоръ“ и до сега не устарѣва, защото въ нея нѣма лице, което да не на мѣстото си. Тѣй като пороцитѣ, които Гоголь е раскрилъ въ комедията, не сж се искоренили, тѣй като и до сега има и ще има напредъ рушеветликъ, самохвалство, шарлатания и безсовѣстностиеніе по-долнитѣ, то героитѣ Хлестаковъ, Сквозникъ — Дмуховскій и др. сж станжали нарицателни имена, чрѣзъ които въ действото и въ печата наричатъ извѣстенъ родъ народни кършели.

Ний не мислимъ, разбира се, да сравняваме г. Вазова съ познатитѣ писатели; съ приведенитѣ примѣри ний само разясняваме истъта си за истинното художество. Г. Вазовъ е младъ и енергиченъ; той има време, и трѣба само желание, за да вникне по-добрѣ задачата на художеството. Нѣколкото негови произведения по хуботата си поддържатъ у насъ тѣзи надѣжда. Колкото по-скоро г. Вазовъ напусне измисленнитѣ образи, толковъ по-богато ще се развѣ таланта му. Инакъ въ произведенията му ще се срѣщатъ отдѣлни бѣкави мѣста, но никога органическо цѣло.

Трѣба да признаемъ, че въ „Михалаки Чорбаджи“ има нѣкои ни написани твърдѣ вѣрно и сполучливо. Такава е 7-та сцена въ 1-о дѣйств. — срѣщата на Чорбаджийката Сийка съ Стояновича; Сийка вѣрдѣ вѣренъ типъ на срѣдния женски класъ, който въ срѣщата си съ другитѣ исчерпва разговора съ въпроситѣ: „Ами какво вие?“ „Какво правятъ вашитѣ?“ Твърдѣ хубави сж и нѣкои

монологизи, въ които Михалаки Чорбаджи исказва своитѣ понятия за значението си, за честта, за славата и сжждението си за другитѣ хора. Както тѣзи мѣста, тѣй сжщо гладкия и хубавия языкъ показватъ, че автора стои по-горѣ отъ Станчовцитѣ. Туй послѣдното обстоятелство ни кара да съжеляваме за гдѣто „Михалаки Чорбаджи“ е скърпенъ тѣй грубо, щото кърпежа бие въ очитѣ на читателя.

П—въ.

Жинзифовъ. Животописъ и просвѣтително-книжовна дѣятелностъ. Отъ С. С. Бобчева. Прѣпечатано отъ „Наука“. Пловдивъ. Областна Печатница 1883. 8. 31 стр.

Който се е занимавалъ нѣкога съ най-новата българска история, литературна или политическа, съ историята на българското възраждане, знае много добрѣ, съ каква мъка се събиратъ най-нужнитѣ свѣдѣния за нея, и не веднѣжъ е ималъ случай, да съжелява, че тѣй малка грижа се е полагала до сега за спасение паметта на ония дѣатели, които сж въздигнали българскитѣ народъ слѣдъ дълговрѣмний сынъ пакъ къмъ новъ животъ. За основателя на новобългарската книжнина, епископа Софрония Врачанскаго, още до днесъ незнаемъ съ пълна сигурностъ, коя година и гдѣ умрѣлъ та и до сега не му е издиренъ гробътъ; живѣехъ наистина до недавна старци въ Влашко, които можяхъ да помнятъ кончината на този приснопаменъ труженникъ, но никой не се е погрижилъ да ги испита ѹ-врѣме и да запише тѣхнитѣ разкази. А отъ послѣшнитѣ дѣатели по-големата частъ ги е стигнала сжщата съдбина. Странствующето имъ живѣение посредъ разни теглила и мъчнотии, незавидното състояние на самата българска книжнина, която или е била свързана отъ надзора на турската цензура или се е печатала въ чужбина та не е имала свободенъ входъ въ отечеството и цѣлия редъ на по-важни и по-насъщни дневни въпроси недавахъ да се помисли за събиране такива данни, съ рѣдки изключения, които обаче се намиратъ отчасти въ периодически списания сего вече почти непристъпни.

Между любопитнитѣ явления на новобългарското умствено движение спада московскитѣ кружокъ на българскитѣ ученици и сподопасатели, както се е билъ събралъ въ първитѣ години слѣдъ Кримската война. Измежду членоветѣ му има една личность съвсѣмъ зн.

чителна и любопитна — Македонецъ Райко (или погърчено Ксенофонъ) Ивановъ Жинзифовъ, роденъ въ 1839 год. въ Велесъ, сътрудникъ на Дим. Миладинова въ учителствуване и разпространяване словѣнската книга въ полупогърченитѣ предѣли на Македония, послѣ ученикъ на московскій университетъ и най-подирѣ преподавателъ на еллинскій езикъ въ московскитѣ срѣдни учебни заведения († 15 февр. 1877). Лѣтописитѣ на българското възраждане за всѣкога ще го помнятъ като въодушевенъ дѣятелъ и като даровитъ поетъ. Стихотворенията му, писани въ македонско нарѣчие, можеби немогътъ да изпълнятъ требованиями на строгата литературна критика, нѣматъ въ себе си качества на съвършено изработено поетическо произведение, езикътъ имъ покрай нѣкои прекрасни мѣста другадѣ не е гладъкъ и мислитѣ не сж насждѣ добри изказани и наредени, но при все туй въ поезията на Жинзифова има ония горѣщия патриотизмъ и онова чудесно въсхищение за отечеството и неговото по-честито бждще, което бива характеристическо свойство на книжнината въ епохи на народното въздигане и което въ свое врѣме всѣкога дѣйствува върху читателитѣ. Борбата срѣщу Турцитѣ и оособно срѣщу гърцкото влияние, срѣщу фанаритското духовенство, въ която Жинзифовъ бѣше се опиталъ самъ като учителъ въ македонскитѣ градове, и покрай това въсхитеното въздигане на българщината, на българското самосъзнание, свързано съ горѣща любовъ къмъ народнитѣ особености и къмъ народното минѣло, — това сж главнитѣ идеи, които се срѣщатъ на всѣка страница въ поетическитѣ и прозаическитѣ съчинения на поетиника. Жинзифовъ освѣтъ това не е пропускалъ никакъвъ случай, да запознава Руситѣ съ книжнината, съ желанията и съ положението на българскій народъ.

Изминахъ се тъкмо петъ години отъ смъртъта на този македонско-българскій патриотъ, комуто съдбината не е дала да се върне въ своята драга татковина и го е осждила да проживѣе до рая далеко отъ брѣговетѣ на Вардара въ братската руска земя. Въ С. С. Бобчевъ е изпълнилъ единъ важенъ дългъ на патриотическа признателность, като е написалъ по този случай едно кратко, но хубавѣ събрано и прочувствувано животописание на Жинзифова което е помѣстилъ въ пловдивското повременно списание „Наука“ (книжка за февуарий и мартъ 1883) и освѣтъ това издалъ и като собна книжка. Въ него малко съобщава за самото животописание на Жинзифова, а повече се разпространява за книжовната му дѣятелность, за статиитѣ му въ „Братскій трудъ“ на московскитѣ българ-

ски ученици (1860—1862), за неговата „Новобългарска сбирка“ (Москва 1863), за „Кървавата кошуля“ (Браила 1870) и за други поетически и прозаически съчинения. На края г-нъ Бобчевъ превелъ и рѣчъта, която Жинзифовъ е произнесълъ на словѣнскій съѣздъ при етнографическото изложение въ Москва 1867 год., като ъ довършилъ съ една възхитена българска здравица въ стихове, посрѣщанъта отъ събранието съ голѣмъ ентузиязмъ.

Считамъ за неизлишно да разкажжъ тука нѣкои подробности за сждбинитѣ на тая рѣчъ и нейната здравица, които, до колкото знамъ, не сж познати на българскитѣ читатели. Въ рапорта, испроводенъ до Високата Порта отъ извъвредното сждилище, съставено слѣдъ клананията 1876 год. въ Пловдивъ за сждение на лица, заплетени въ тогавашнитѣ български съзаклятия и възстания, се пише и за възстанически книги и брошурки, събрани отъ властитѣ. За тия печатни нѣща се казва между друго и слѣдующето: „Най-забѣлжителна отъ всичкитѣ, която най-повече привлича вниманието поради жестокостъта на думитѣ и поради духътъ на подбуждане за бунтъ, който се срѣща на всѣка страница, е безъ съмнѣние една брошурка печатана съ руски слова въ Москва въ 1867 год. съ надписъ „срѣдоточията на разискванията“ (centres de délibération). Като неможехме да се снабдимъ тука съ единъ удовлетворителенъ преводъ, ние се задоволяваме да приведемъ въ кратцѣ нѣколко важни мѣста. Страницитѣ 372 и 373 на тази брошурка съдържаватъ слѣдующитѣ фактове и дѣйствия на единъ комитетъ, съставенъ подъ предсѣдателството на Князя Владимира Александровича: 1) Комитетътъ ще има представители въ всѣкой клонъ, който ще се учреди въ турското царство, въ Австрия и въ други страни. 2) Представителитѣ на истока и на Австрия ще изучатъ минжлото и настоящето на словѣнския народъ, ще потърсятъ срѣдства за неговото развитие по просвѣщение, богатство и сила и ще се потрудатъ да прекаратъ политиката, поддържана отъ предсѣдателя и отъ Русия, както и цѣлътъ на папславизма, подъ предлогъ (?) на възстание. На стр. 371 е казано, че едно извѣстно число учени Българе ще вземе участие въ тия разисквания и проекти. На едно мѣсто въ стр. 373 още е казано, че едно стихотворение е било съставено подъ вдхновението (sous l'inspiration) на прочутиятъ Българинъ Зинджиковъ, съ намѣрение да проси отъ Русии помощъ и защита въ случай на едно близко възстание, което ще има задачата да отърве българскій народъ отъ ноктьетѣ на Турци кървопийци, жестоки варвари, и да испжди тия послѣднитѣ. Въ единъ повторенъ стихъ (refrain) нареченъ „Българъ Здравиткаси“

се съдържава едно въззвание къмъ съединението на Словѣнитѣ, на Сърбитѣ, Черногорцитѣ, Хърватитѣ, Чеситѣ, Словацитѣ, Бошняцитѣ и Херцеговцитѣ. Най-подирѣ брошурата въ заключението си предлага съединението на Българетѣ съ всичкитѣ други словѣнски народи и основанието на една българска държава, която да се простира отъ Вардаръ до Дунавъ¹⁾

Книгата, която е уплашила толкозъ много Турцитѣ, е била „Всероссійская этнографическая выставка и славянскій съѣздъ въ маѣ 1867 год.“ (Москва 1867, 8, 473 страници). А онова, което сж напѣрили на стр. 371—373, е рѣчта и здравицата на Жинзифова, която е напълно съобщена отъ г-на Бобчева; читателя може лесно да сравни и да види, какви страхотии сж извадили турскитѣ компесари съ тѣхнитѣ терджумани отъ думитѣ на македонскій ораторъ и поетъ.

Г-нъ Бобчевъ не е ималъ при рѣцѣ всичкитѣ нужни материяли. Другояче би поговорилъ по-обширно за отношенията на Жинзифова къмъ Дим. Миладинова, който е истинскій основателъ на българското самосъзнание въ Македония. Жинзифовъ е написалъ самъ на руски едно обширно и краснорѣчиво животописание на Димитра и Константина Миладиновци, напечатано въ сборникътъ „Родное слово“, издаденъ отъ словѣнскія благотворителенъ комитетъ въ Москва 877 стр. 263—288), което би заслужило да се преведе единъ часъ по-скоро на български, толкозъ по-вече, защото и за Миладиновци въ вобългарската книжнина не е още написано нѣщо по-подробно.

Книжката на г-на Бобчева ни подсѣща за единъ другаръ на Жинзифова, сжщо вече покойникъ, който обаче е ималъ щастieto да види България освободена — Нешо Бончовъ, тоже преподавателъ на славинскій езикъ въ една московска гимназия, роденъ въ Панагюрище 1839 год. и умрѣлъ нѣколко денье слѣдъ заключването на въ-Стефанскій договоръ. Читателитѣ на „Периодическото Списание“ добръ сж запознати съ неговия бистъръ умъ и съ неговото вѣщо слово. Много е желателно, щото другаритѣ на този основателъ на българската литературна критика да се погрижатъ за едно животописание и за изданието за неговитѣ обширни книжовни писма и поимения до разни лица, както и на събранитѣ му съчинения, отъ които, както чуваме, много сж останжали въ ръкописъ неиздадени,

¹⁾ Французскій преводъ на този рапортъ е напечатанъ като приложение къмъ *Report by Mr. Baring on the Atrocities, committed upon the Christians in Bulgaria*, *Annexment to the London Gazette*, 19 Sept. 1876 p. 5133.

защото Бончовъ, като знаелъ добръ цѣната на изгладения стилъ и като е билъ строгъ сѣдия върху собственитѣ си трудове, никога не е бързалъ съ тѣхното напечатване, а дълго врѣме съвѣстно ги поправялъ и дотѣкмявалъ.

Д-ръ Конст. Иречекъ.

Боятъ около Брацигово въ 1876. Написалъ Атанасъ Мишевъ. 1881. Бързотискна печатница и лит. на Я. С. Ковачевъ въ Пловдивъ и София 8, V и 80 стр.

Отколѣ вече е излѣзнула въ Пловдивъ една малка книжница, особно препечатана отъ подлистникътъ на „Марица“, която съдържа едно подробно описание на борбитѣ около село Брацигово въ 1876 год., съчинена отъ тамкашния уроженецъ и свидѣтель на всичкитѣ събития, учителя г-на Атанаса Мишева. Тя е единъ отъ рѣдкитѣ опити за обяснение на най-новата българска история и заради това заслужва особно внимание.

Село Брацигово лежи недалеко на истокъ отъ града Пещера на сѣвернитѣ расклонения, съ които Родопитѣ се свършватъ къмъ Пловдивското поле. Жителитѣ му (селото има 620 къщи) сѣ се преселили по-отдавна отъ Македония, казватъ отъ Охридско, и занимаватъ се между друго и съ водение трандафилово (гюлово) масло. Г-нъ Мишевъ наченва разказа си съ едно кратко очертание на мѣстоположението и на най-близкитѣ околности, съ всичкитѣ любопитни мѣстни названия, и обѣщава, че послѣ ще издаде друга книжка съ едно по-обширно описание на всичката мѣстность, заедно съ историческитѣ ѝ предания и съ свѣдѣния за любопитното нарѣчие на жителитѣ, за особеноститѣ на което е станжала вече дума и въ Пер. Списание кн. III стр. 142.

Слѣдъ това въведение слѣдва едно подробно описание на сѣдбинитѣ, които е претърпѣло Брацигово отъ 23 априлий до 15 май 1876, въ врѣме на онова сръдногорско и родопско въстание, което е имало сръдоточието си въ Панагюрище и което се е свършило съ голѣмитѣ клания, та съ това е станжало причина на руско-турската война и на освобождението на България. Разказътъ, отъ части единъ видъ на дневникъ, е писанъ ясно и по редъ, и представява едно сериозно изложение на фактоветѣ безъ празни думи или излишни разсѣждения. Научаваме се отъ него за дѣятелността на Бенковски и за приготвенията къмъ въстанието; съвсѣмъ ясно излизатъ на явѣ взаимнитѣ приготвения на мусулманетѣ и на християнетѣ.

изнавайтъ единтъ на другитъ, анархията, която бѣше по онова врѣме падла въ империята, самозванитъ движения на родопскитъ Помаки и технитъ башибозуци, безсилнето на властитъ въ врѣме на падането на султана Абдулъ Азиза и въскъчванието на Мурада и грабителскитъ и кървожадни постѣпки на пашитъ, които водиха редовнитъ войски за усмирение на вълненнето.

Четението на тая любопитна книжка ни подсѣща за много работи. Сега, седѣмъ години слѣдъ ония събития, всѣки ги знае и всѣки ги помни, но полека, и то по-скоро отъ колкото си помислиме, дойде врѣмето, гдѣто числото на очевидцитъ ще начене да става малко и гдѣто подробноститъ на оние денѣе ще захванжтъ да се губятъ отъ човѣшката паметъ. Заради това трѣба отъ сега вече да прибиратъ свѣдѣния и материяли за всичкитъ движения, които предшествували на освобождението. За самото Панагюрско въстание, което е било срѣдоточие на всичко онова движение, нѣма до сега въ българската книжнина ни едно съвсѣмъ подробно и удовлетворително историческо описание. Освѣнъ това трѣба да се распра всичко за дѣятелността на Василий Левский, за движението, организирано отъ него, защото до колкото ми е познато, въ ония дни приготовления за въстание, предприемани въ единъ твърдъ слѣвъ разхѣръ до год. 1873, до смъртта на Левский въ София, ни ключѣтъ за събитията, които сж се явили въ Срѣдния гора и северозападния жгълъ на Родопитъ на пролѣтъ 1876 год. Това що може да се събере и да се опише само отъ ония лица, които били самовидци и съучастници на тия работи и които съ опитието имъ ще изпълнятъ едно голѣмо задължение къмъ бѣднѣтъ български поколения.

Д-ръ К. Иречекъ.

Медицинска сбирка. Издава медицинския съвѣтъ. Книжка I. Годинна първа. София. Книгопечатница Янко С. Ковачевъ и Сѣе 1883. 8°, 1 стр. — Ще излиза въ 4—6 книжки по 5—8 печатни коли годишно. Цена за цѣла България 16 лѣва.

Съ голѣма радостъ посрѣщаме първата книжка на първий български медицински журналъ и сърадваме медицинскитъ съвѣтъ въ ония за щастливата идея, дѣто е подкачилъ издаването на такова крайне важно поврѣменно списание.

Книжката се распределя на четири отдела. Въ първия отдел намираме една статия от Д-ра Моллова за обществената гигиена, която може да служи като предисловие къмъ всичкия журналъ; друга една отъ Магистра Неймана по въпроса за отношението на туберкулозиса у животните и у човѣка; и третя отъ А. Тегартена върху отровните материи за боядисване. Вториятъ отделъ съдържа единъ членъ върху антисептичeskия методъ за лѣчение раните отъ Д-ра Миркова. Третиятъ отделъ представява извлечения отъ различни чужестранни медицински издания, както и разни извѣстия, между друго и анализъ на опиумъ (афийнъ), произвеждавъ въ Кюстендилско, Ловченско и Златишко, отъ А. Тегартена. Най-подиръ четвъртиятъ отделъ представява официалната частъ. Единъ годишенъ санитаренъ отчетъ за Добричката околия отъ околийския лѣкаръ Игнатиевъ съдържа едно множество любопитни данни за топографическия характеръ, климатически условия, флората и фауната, земледѣлието, селските и градските жилища, гробищата и пр. въ ония голѣми равнина, що се простиратъ между Дунавъ и Черното море, съставени тъй ясно и вѣщо, щото отъ продължение на такива свѣдѣния въ бѣдъщите книжки очакваме единъ значителенъ приносъ и за географическото, народописно и икономическо изучение на България. Никой не може да вникне тъй дълбоко въ начина на живѣнието на хората, колкото единъ лѣкаръ, който има постоянно работа съ градски и селски жители образовани и необразовани, прости и богати, безъ различие на вѣрата и на икономическото имъ състояние. Книжката се свършва съ отчета по командировката на Маг. Неймана въ Франция, по причина на важните опыти съ предпазителното присаждане сибирската язва на животни, и съ два обширни изложения, на Д-ра Брадела отъ гражданското вѣдомство и Д-ра Йорданова отъ военното, които присъствуваха като български делегати при международниятъ гигиенически конгресъ въ Женева презъ септември 1882 година.

Списъкъ на лѣкаретѣ, на които е позволено да вършатъ лѣкарска практика въ Княжеството, напечатанъ въ сѣщата книжка, показва 116 лица. Числото на лѣкаретѣ въ Источна Румелия нещѣ бѣде по-голямо. Следователно „Медицинската Сбирка“ не може да рачитва на едно голѣмо число читатели или спомоществатели. Но това обстоятелство не представлява никакво затруднение за успѣха на това хубаво предпріятие. Ние се надѣваме, че медицинскій журналъ ще напръдва, че ще слѣди оная научна посока, колто показва

съ първата си книжка, и че ще се срѣщне въ българските страни
всѣхъ отъ тѣхъ съ онова съчувствие, което заслужва.

Д-ръ Конст. Иречекъ.

КРАТКИ ВѢСТИ ОТЪ НАУЧНИЙ И КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Съ законътъ отъ 3 Априлий 1883 се учреди при Министерството на Народното Просвѣщение единъ *Учебенъ Съвѣтъ*. Това съвѣтено тѣло има да дава своето мнѣние по всичкитѣ важни въпроси върху учебното дѣло, върху наредбата на училищата, върху зѣбнитѣ и други въспитателни срѣдства, върху способността на кандидатъ за учителски мѣста и за стипендии въ чужбина, върху зрѣние нови учебни заведения и преобразование на съществуващитѣ, както и въобще върху направлението на народното образование. Отъ него ще се приготвяватъ законитѣ, правилницитѣ и предложитѣ за училищата. Съвѣтътъ състои отъ дванадесетъ членове, назначавани съ Княжески указъ за двѣ години измежду живущитѣ столичната опитни въ училищнитѣ работи людие, които занимають и друга държавна служба по което и да било вѣдомство. Решитѣ засѣдания на съвѣта ставать три пѣти въ мѣсеца, и изредни, когато се окаже нужда. Освѣнъ това всѣка година, ако министрътъ заедно съ учебний съвѣтъ намѣри за удобно, ще се свикне единъ общий учебенъ сборъ, и то презъ лѣтний распусть въ училищата или въ нѣкое друго мѣсто, гдѣто ще вземать участие всѣхъ съвѣта училищнитѣ инспектори, директоритѣ на училищата и нѣкои отъ по-опитнитѣ и по-вѣщи въ учебното дѣло учители отъ всички и първоначалнитѣ училища.

Въ личный съставъ на съвѣта се назначихъ лица съ общепозната по всички България педагогическа и книжовна опитность, за председателъ др. Конст. Иречекъ, за членове др. Йорданъ Браделъ, др. Вацовъ, Петръ Генчевъ, Иванъ Гюзелевъ, Георгий Я. Киръ, Иосифъ Ковачовъ, Отецъ Икономъ Тодоръ Митовъ, Никола Айловский, Вас. Поповичъ, Михаилъ К. Сарафовъ и Вас. Д. Стоявъ. На Врѣбница, 10 Априлий, станъ въ присѣдствieto на Министра-Председателя Генерала Л. Н. Соболева слѣдъ единъ водовъ формалното откритие на учебний съвѣтъ въ помѣщенieto, което заема Министерството на Просвѣщението. Управляющий на Министерството Д. Д. Агура въ една по-дълга рѣчь предначърта целноста на съвѣта по разнитѣ клонове на училищната орга-

низация. Следъ това поговори председателятъ др. Конст. Иречекъ. Най-напрѣдъ описа въ краткъ развитието на българското образование отъ най-старитѣ врѣмена до сега; послѣ обясни задачата на съвѣта, учреденъ по насърчителния примѣръ на други държави, спрѣчь законодателното и научното уреждане на училищното вѣдомство, като показва нуждата отъ съдѣйствието на практическитѣ и опитни педагози, както и на представителитѣ на книжнината въ училищнитѣ работи, и лошитѣ слѣдствия, които могатъ да излъжатъ отъ постоянното колебание на направление въ училищното дѣло, едно нѣщо, което може да се предварди само съ една систематическа организация, основана върху опитътъ и науката.

Съ учреждение на учебний съвѣтъ се изпълнява едно отколено желание на всичкитѣ приятели на българското просвѣщение. Наистина доста много се е направило отъ окупацията насамъ отъ държавата и отъ общинитѣ за училищата, но това развитие е било изложено на много случайности. Самото министерство е било зането съ ежедневната административна преписка и не е могло да се позанимае, както трѣба, съ приготвяване програми, съ разсѣждения върху учебници и съ други теоретически работи по училищното вѣдомство. Основание на учебний съвѣтъ е станжало една неотложна нужда, и заради това се очаква сега отъ него най-полезна дѣятелностъ въ ония работи, които иматъ най-трайни послѣдствия — възпитание на бждѣщитѣ наши поколения. —

КЪМЪ БЪЛГАРСКИТЪ КНИГОИЗДАТЕЛИ И СЪЧИНТЕЛИ.

„Българско Книжовно Дружество“, споредъ устава си (ж. ал. ш. 2, ч. 1. 5 тамъ) трѣбува постепенно да си наплаща за библиотеката „и по едно тѣло най-малко отъ печатѣ книги, вѣстници и пр., които сж излизали до сега излизать на български“. Приходитѣ на Дружеството то сж още твърдѣ незначителни, приврѣмennyй управителенъ комитетъ приканва и почтително умолява всички български наши книгоиздаватели и съчинители да благоволятъ да обдарятъ библиотеката на Дружеството съ по едно тѣло отъ своитѣ съчинени, издадени и издаваеми книги и други списания, или поне да му ги отстъпятъ на една най-умѣренна цѣна. Въ послѣдний случай желателно е да прибързватъ да представятъ на Дружеството искане на списанията си наедно съ обозначение на най-долгитѣ имъ цѣни, по които би ги отстъпили на Дружеството

Отъ приврѣмennyй управителенъ комитетъ на Дружеството.

Нѣколко печатни погрѣшки.

Страница	3, редъ	23, вмѣсто:	на	чети: по
"	10	" 8	тѣхната	" тѣхната
"	12	" 6	постепенно	" постепенно
"	13	" 26	Балкана	" Балкана
"	16	" 5	Истина	" Истина
"	16	" 27	гранитно —	" гранитно —
"	28	" 2	Камъкъ	" Камъкътъ
"	29	" 14	не	" на
"	31	" 31	туке	" тука
"	42	" 14	кменно	" именно
"	42	" 24	има	" има
"	46	" 7	оѣкоя	" иѣкоя
"	48	" 21	подданныици	" подданныици
"	48	" 22	проц.	" проц.
"	51	" 22	София	" София.
"	62	" 1	М. К. Сасафовъ	" М. К. Сарафовъ.
"	68	" 4	християнскитѣ	" християнскитѣ
"	70	" 37	Мевия	" Мизия.
"	72	" 16	авторътъ	" авторъ
"	73	" 28	провинцията	" провинцията
"	82	" 22	завоевание	" завоеване
"	86	" 1	Иѣрекъ	" Иречекъ
"	90	" 32	карвансарай	" кервансарай
"	93	" 36	който	" който
"	96	" 17	капари	" канари
"	98	" 25	Ниншъ	" Ниншъ
"	100	" 31	вабѣлѣжимъ	" вабѣлѣжимъ
"	108	" 17	своято	" своето
"	109	" 20	езикъ	" езикъ
"	112	" 5	практическото	" практическото
"	129	" 3	винаги	" винаги
"	130	" 19	такъвъ	" такъвъ
"	134	" 5	сѣнь	" сѣнь
"	144	" 32	Качановокай	" Качановский
"	146	" 29	български	" български
"	147	" 6	който	" който
"	147	" 21	изгорѣлъ	" изгорилъ
"	150	" 42	поченж ли	" поченжли
"	154	" 3	достоинства	" достоинства
"	157	" 20	ващото	" ващото
"	158	" 36	както	" който
"	160	" 11	повнаги	" повнати
"	160	" 32	напславивма	" напславивма.

 Фигуритѣ 4-та и 6-та, за които се споменува въ първата статия на тази книжка отъ г-на Златарски, напѣри се за нужно да се изоставятъ сега и въ една отъ идущитѣ книжки да се помѣстятъ като допълнение.

Забѣл. Ред.

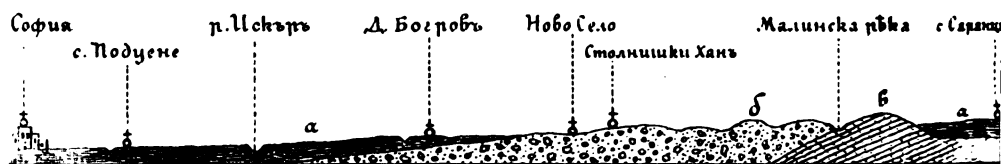

Фиг.1. При Малинска рѣка

а) Бѣлъ пѣсченикъ ; б) Червенъ пѣсченикъ ;
в) Червенъ слюдни пѣсченикъ ; г) Пѣсчено –
слюдни шифери.

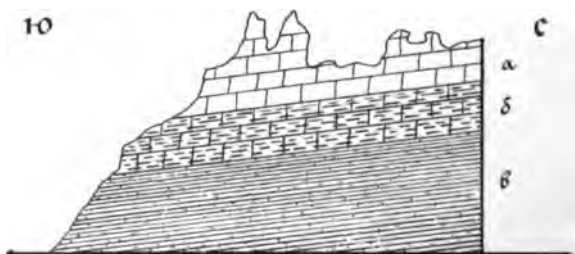
3

и

Фиг.2. Идеаленъ прерѣзъ на пътя отъ София до Сараици.

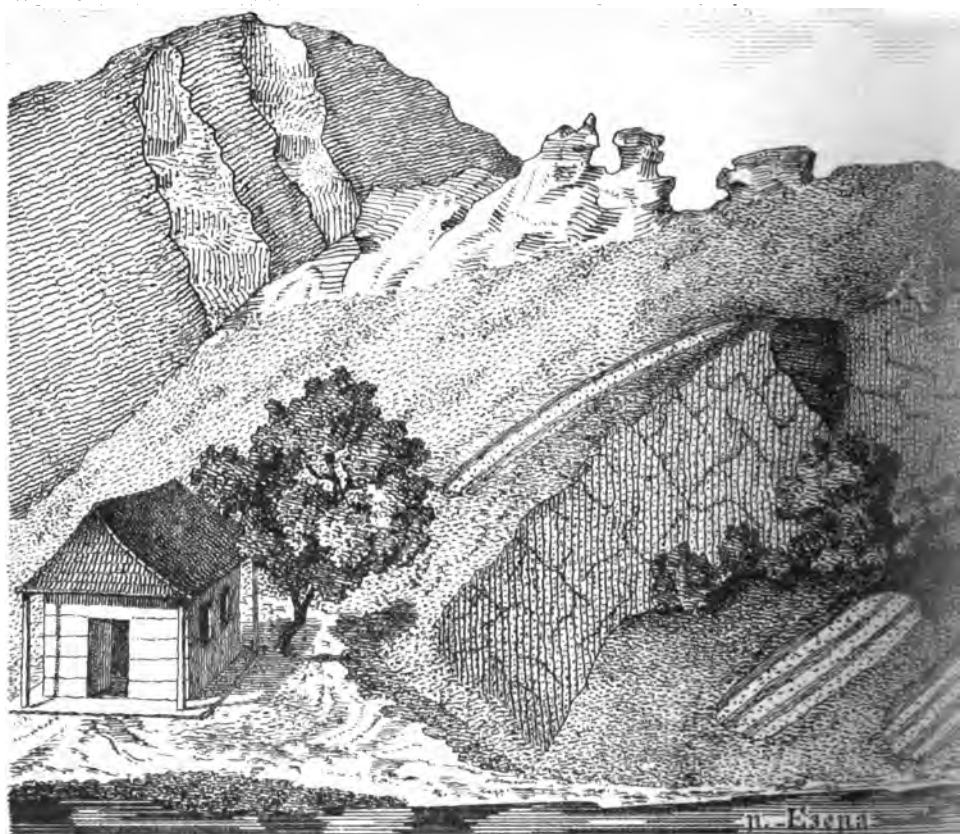
а) Алувиаленъ наносъ ; б) Дилувийъ ; в) Червенъ и бѣлъ пѣсченикъ, който въ
долнитѣ си пластови пречиства въ пѣсчено слюдни шифери.

**Фиг.3. Заба надъ Табашикия мостъ на сѣверъ
отъ Етрополе.**

а, б) Варовити скали отъ горна Юра
или долна Креда, в) Юрски сиво-лаварни
пясъци.

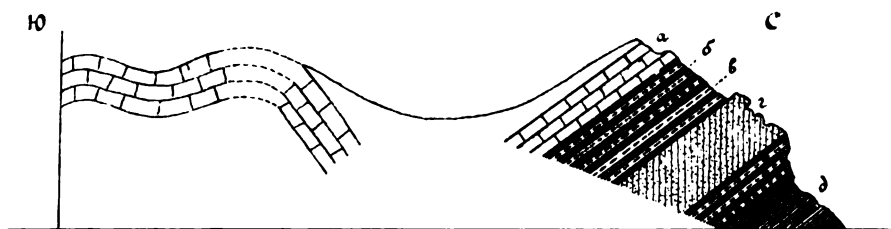

Фиг. 4. Скица покрай р. Езера или Малкий Искъръ на югъ отъ Етрополе.

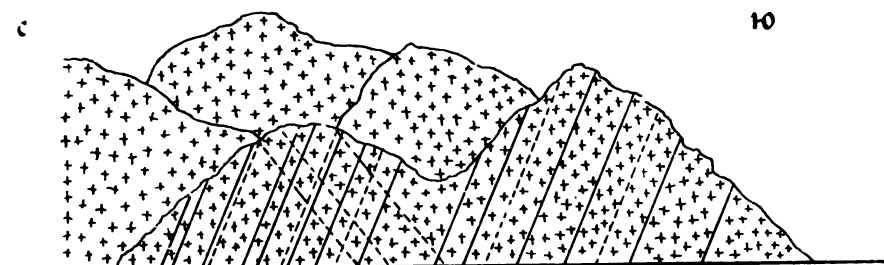

изг. 6. Водоскокъ при Варовитишкия Манастиръ св. Троица
на сѣвероистокъ отъ г. Етрополе.

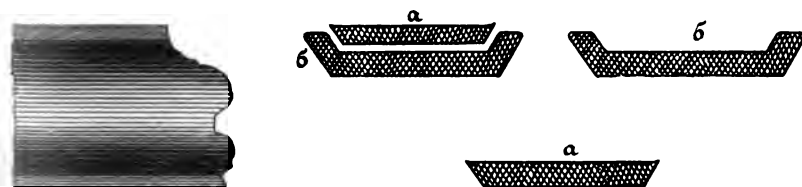
Фиг.5. Геологически профилъ покрай р.Езера
на югъ отъ Етрополе.

- а) Ситнозърнастъ твърдъ варовикъ; б) Пепельно сивкастъ
лапоръ; в) Ситнозърнастъ пясеникъ; г) Твърдъ кварцитъ.
д) Пясечивъ лапоръ.

Фиг.7. Расположение на руднитѣ жилаки въ
Етрополскій Балканъ

- Гранитно - сиенитни скали; Галенитни жилаки;
 Марказитни и пиритни жилаки.

Фиг.8. Каменни оръдия за дробене
оловната руда

